

UJPERZSA
NYELVJÁRÁSOK.

Dr. POZDER KÁROLYTÓL.

BUDAPEST, 1880.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1880. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

Ujperzsa nyelvjárások.

(Olvastatott a m. t. Akadémia 1878. február 4-én tartott ülésében.)

E dolgozatom tárgyát képezik az írâni nyelvek legszebbikének, a perzsának nyelvjárásai, melyek az élő nyelv fejlődése menetében váltak ki. Az írâni nyelvtudomány mai fejlettségénél nem fölösleges elnevezés az ujperzsa; a nyelv-buvárlat ugyanis azon az időszakon belül, melyben vizsgálhatja a perzsa nyelv fejlődését, három fő alakot különböztet meg: az *ó-, közép- és ujperzsa* nyelvet. Az *óperzsa* nyelv tünemé-nyeit körülbelül Cyrusig (558—529. Kr. e.) követhetni; már ez is két dialektusra oszlik, keletire, azaz óbaktíaira, melyben Zoroaster írta szent könyveit, és nyugatira, azaz óperzsára, a mint azt az Achaemenidák idejéből való ékiratokból ismerhetjük meg. Ezek az ékiratok, vagy a mint az angolok s francziák régebben nevezték: nyílhegyü vagy szegalaku iratok (arrow-headed or nail-headed character, Ouseley, Travels in various countries of the East, more particularly Persia, (London 1819—23.) I. köt. 213., 419. l., II. köt. 110. l. Caractères cunéiformes ou à clou, Nouveau journal asiatique, tome 14. (1834.) 133. l. Maspero, Histoire ancienne des peuples de l'Orient, (2. éd. Paris, 1876.) 573. l. A mostani perzsák nagy multjok e néma tanuit *hatt-i kûfi* vagy *hatt-i ferengi*-nek hívják) az úgynevezett első osztályuak. Az óbaktíai elnevezése a hasonnevü tartománytól ered; Bactria (Herodot III. 92, IV. 204., VII. 64. 86.) az óbkt. Bâkhdhî, óp. Bâkhtris, ujp. Belch, a tulajdonképeni Pârça-tól (a görögöknél *Περσίς*, Spiegel, Die altpersischen Keilinschriften 208. l.) éjszakkeletre van, a Kaspi tenger és a Paropanisos hegysége közt (v. ö. Maspero, Hist. 456. és 544.

l. és a térképeket e műben); helyesen nevezték tehát a zendet óbaktriainak, mivel ez keleten fejlődött, szemben az óperzsával, mely Irán nyugoti vidékein, tehát a Párça körül levő tartományokban terjedt el. A *középperzsa* két fejlődő fokot mutat föl, ugymint a pehlevit, melyben az Avestâ commentárját, a Zendet írták s melyben sok sémi elem van, nemcsak azért, mivel oly birodalom hivatalos nyelve volt, melyhez több sémi tartomány tartozott, hanem azért is, mert intézményei legtöbbje sémi mintára készült. A pehleviben ismét három dialektust különböztetnek meg, mely mind nagyon közel rokon; t. i. a sassano-pehlevit, a chaldaeo-pehlevit s a kéziratok nyelvét; így Haug, *Essay on the Pahlavi language* (Stuttgart 1870. 86. l.) Mikor már a pehlevi nyelven írt magyarázatot sem értette meg a nép, megírták az ugynevezett Pâzend magyarázatot, melynek nyelve ment a sémi befolyástól s e szerint lényegesen különbözik a régibb alaktól, habár az, ugy a mint a pársik olvassák, azonosnak látszik vele. A Pâzend nyelvét, a középperzsa e második fejlődő alakját pársinak nevezik; ez képezi az átmenetet az újabb nyelvhez. Az *ujperzsába*, mely az irodalomban először Daķikî és Firdûsi Sâhnânehjében mutatkozik (körülbelül 1000-ben Kr. u.), az arab hódítás és az islámra való erőszakos áttérítés következtében ismét sok sémi, különösen arab elem vegyült. Szerencséjére elvesztette a perzsa nyelv flexiókban való bőségét, különben ezek az idegen elemek zavarnák szerkezetét; így a mint van, az ujperzsában az arab és perzsa elemek — hogy chemiai műszóval éljek — csupán elegyet, keveréket képeznek, melyben mind a kettő tulajdonsága és hatása pontosan észrevehető; a régi perzsában vegyületté kellett volna lenniök, melyben tönkre ment volna Irán szép, hangzatos nyelve s mindamellet az arabot vagy általában az idegen elemet sem lehetett volna fölismerni.

Az ujperzsát nemcsak Irânban, hanem Turkistânban, Hindûstânban és Afgânistânban is beszélik; művelt muslimek Törökországban, Aegyptusban és Kis-Ázsiában is tanulják, azt tartva a kelet három legszebb nyelvének e gyöngyéről, a mit a perzsa közmondás ép annyi önérzettel, mint igazsággal mond: 'Arabî asl *fârsî* *seker* hindî nemek turkî huner. (L. Sixth annual address of the president to the phi-

lological society delivered 18th May 1877. by H. Sweet 64. lap.)

Ily nagyon elterjedt nyelvnél nem csoda, ha mind régibb, mind újabb alakjaiban több nyelvjárást mutat; ilyen a pársival párhuzamosan fejlődött *hûz'*, melyet a sâsânidák alatt Hûzistânban (a régi Susianában) beszéltek; az óbaktriaihoz közelebb állt a sâsânidák udvari nyelve, a deri (der kapu v. fejedelem udvara, v. ö. dergâh; ép így a törökben a bâb, arabul kapu, az udvart jelenti, v. ö. bâb-i humâjûn, a fényes porta; az örményben hazarapet *dran* ariats: chiliarque de la Porte de l'Iran, Journal asiatique VI. série, tome 7. (1866.) 114. l. Hasonló az aegyptusi Pharao; azaz par-ao: nagy ház, dr. K. Oppel, Das alte Wunderland der Pyramiden (3. kiad. Leipzig 1875. 53. l.); alsó Mesopotamiában ('Irâk arabosítva ebből Irâh, a régiben Arya, Airya, Airyana; másképp Sevâd) syrperzsa zagyalék nyelvet használtak, különösen a kereskedelemben. A herevi Herât, a sigzî Kâbulban Kié és Mekrân (valószínűleg óp Maka, Ptolemaeus VI. 7. *Mázai*, Hekataeus fragm. és Herodot III. 93. VII. 68. *Múzoi*, *Muxoi*, *Mézoi*. Ouseley Travels I. 149. l. szerint Mekrân a régi Gedrosia), a zâbuli Kâbul v. Zâbulistân, a sugdi a régi Sogdiana (óperzsa 'ug'uda v. 'ug'(u)da, Spiegel Keilinschr. 218 l.) nyelve volt Ezzel az utolsó névvel nevezik most is a perzsák azt a gyönyörű vidéket, mely Samarkand táján fekszik s szépsége miatt a bibi'sti dunjâ', a világ édene nevét is kapta.

Ezt a rövid ismertetést A. Wahrmund Handbuch der neupersischen Sprache című művéből vettem (Giessen 1875 1. köt. 1—7. l.); bővebben foglalkozik a perzsa nyelv történetével Spiegel következő műveiben: Grammatik der altbaktrischen Sprache (Lpz. 1867.) Die altpers. Keilinschr., Gram. der Pârsi-Sprache (Lpz. 1851.) V. ö. továbbá Müller Miksa fölolvasásai a nyelvtudományról, ford. Steiner Zs. (2. kiadás Budapest, 1878.) 193—8. l. Journal asiatique III. série, tome 7. (1839.) 289—346. l. Haug, Essay on the Pahlavi language és dr. Fr. Müller öt értekezése az ujerzsa hangtanról és dialektusokról (a Sitzungsberichte 39., 43., 45., 46. és 48. kötetéből, Wien 1862—5.) Hammer, Geschichte der schönen Redekünste Persiens 3. lapján még több régi tájszólást említ

az előbbieken kívül: sagî (Segistân, Seistân, óp. Çaka: szittyá, Spiegel Keilinschr. 218. l.), a tabarî Tabaristâuban, a dilemî, h'ârezmî H'ârezmben (Herodot III. 93., 117. VII. 66. *Χοράσμοι*, óp. Uvârazm'is v. Uvârazm'íya, mit Spiegel Keilinschr. 190. l. úgy magyaráz, hogy rossz, terméketlen föld, Burnouf úgy, hogy: takarmányföld, Vámbéry meg, Közép-ázsiai utazás (1873.) 405. l. harczkedvelőnek; a perzsa rege pedig azt mondja, hogy Cyrus, mikor elfoglalta, felkiáltott: h'âr rezm, azaz: könnyű győzelem, s innen támadt neve. L. Eastwick, *The Gulistan, a new ed.* Hertford 1850. 59. lap.); az asterâbâdî, gurgistâni (talán inkább gargistâni, mert Gurgistân Georgiát jelenti) és kazvînî. Hâgî Halfâ a huzistâni s assyriai perzsa dialektust is említi. Egy csomó dialektust említ Rask is, *Über das Alter und die Echtheit der Zend-Sprache und des Zend-Avesta, übersetzt von Fr. H. von der Hagen* (Berlin, 1826.) a 12. lapon.

Az ujperzsa nyelvjárások közül azokat mind fölvettem értekezésem keretébe, melyekről bármily csekély adataim is voltak; összesen hét ez, ugymint: a tâtî, tâlîs, gilânî, mázenderânî, gebr, kurmânğî és zazah. Ez utóbbi kettő az írâni nyelvek *kurd* ágához tartozik ugyan, de mind szókincse, mind nyelvtani alkata után bátran perzsa dialektusnak nevezhető; így ide sorozta már Berésine is és Müller is. Általában oly kurd nyelv, mely tisztán képviselné törzsét s többé-kevesbé ne hajolna a szomszéd s a kurd törzsek folytonos barangolása mellett vele folytonosan érintkező néptörzsek nyelvéhez, már nincs; általános szabálynak vehető az, hogy a Séhrzûrtól keletre lakó kurdok inkább megtartották a közönséges életben nyelvöket, mely az ép kifejtett oknál fogva az ujperzsa nyelvjárása; ellenben a nyugoti kurdok a vidékenkint divatozó török s arab nyelvjárásokat fogadták el. Természetesen csak a családi életben beszélik e perzsa dialektusokat; semmi irat nem készül ezeken. A ki annyira művelt, hogy mással levelez, mindenesetre vagy a perzsa, vagy a török irodalmi nyelvet bírja s azon ír. Irodalmi terméket még kevesbé mutathatnak föl a perzsa nyelvjárások; Dorn csak úgy gyűjthetett össze két vaskos kötetre való verset a mázenderâni nyelvjárásban, hogy perzsa és európai műveltségű gyűjtők összeszedtek mindenféle

ott hallható dalt s Emír-i Pâzevâri neve alatt összefoglalták; legalább ezt engedi gyanítanunk Dorn munkatársa, Mîrzâ Muhammed Šafî nyilatkozata. Más munkák is, minőkről pl. Berésine is megemlékezik, rendesen vallási tartalmuak, a nép használatára fordítva más nyelvből, vagy európai, néha keleti nyelvészek által is gyűjtött mesék, mondák, népdalok stb.

Ha a nyelvjárásokat az irodalmi perzsával összehasonlítjuk, általában véve azt találjuk, hogy nagyobb bomlást mutatnak, tekintve a régi nyelvet, mint az ujperzsa irodalom nyelve. E mellett azonban némely régi elemet megtartottak, melyet az irodalmi nyelv elvetett. Az ujperzsa leginkább a szó végét csonkítja meg, a mennyiben a végső magánhangzókat, ritkábban a mássalhangzókat is, legyenek azok végzetek vagy ragok, elveti. A dialektusokban azonban a szó mássalhangzós része is fölbomlik; pl. a *tâti*: as, ló, p. esp, esb, óbaktariai aqpa; guspen, juh, p. guspend, gusfend, óbkt. gâoçpenta pârsi gôçpent, pehlevi: gôspand; a *mâzenderânî*: gusen; cû, bot, p. cûb, óindiai kshupa; âftâ, nap, p. âftâb; *tâlis* és *gîlânî*: des, kéz, p. dest, óbkt. zaçta, óp. daçta; cê, szem, p. cêsm, óbkt. cêshman; *mâzenderânî*: mes, részeg, p. mest, v. ö. óind. matta; *gebrî*: cém, szem; cén, néhány, p. cënd.

Az ujperzsa a régi kemény hangokat (tenues) lágy hangokká (mediae) változtatta; a nyelvjárások tovább mennek s részint lágy hehezetté változtatják, részint elvetik. Pl. *tâti*: birûâr, fitestvér, p. birâder, burâder, óbkt. brâtare, szanszkrit, bhrâtar; pier atya, p. peder, pider, óbkt. patare, szkr. pitar; šev éj, p. šeb, óbkt. khshapan; khshapan, khshapare, khshapañh, szkr. khsapas, khsapâ; âv viz, p. âb, óbkt. ap. âp, szkr. ap; *gebrî*: lev, ajak, p. leb; zevîn, föld, p. zemîn; *tâlis*: kâm, kicsoda, p. kudâm, pârsi: kadâm, pehlevi: katâm, szkr. katama; mâ, nöstény, p. mâdeh, pehlevi: mâtak, örmény: matak; hê, nöstestvér, p. h'âher, óbkt. qañha, szkr. svasar; peh, atya, p. peder; bû, fitestvér, p. burâder; zuvâ, született, született, p. zâdeh, óbkt. zâta, szkr. gata, *mâzenderânî*: sâreh, csillag, p. sitâreh, óbkt. çtâre, çtâra; pehlevi: stârak; mâr, anya, p. mâder, óbkt. mâtare, szkr. mâtar; birâr, fitestvér; nârmeh, nincs nekem, p. nedârem; šû, éj; nâstenek, nem volt nekik p. nedâstend; par-sien, kérdezni, p. pursiden, óbkt. pereç, szkr. praçêh; *gîlânî*,

hâv, álom, p. l'âb, pehlevi: chuâb, óbkt. qafna, szkr. svapna; bâgvân, kertész, p. bâgbân (v. bâgvân is); buven, lenni, p. bûden; nânî, nem tudod, p. nemidânî; bidâm, adtam, p. bidâdem (a p. dâdenhez való óbkt. dâ, óp. dâ, szkr. dâ, dhâ, pehlevi dâ-tann; p. dihem adok, óbkt. dadhâmi, pársi dadhem, szkr. dadâmi); bûm, voltam, p. bûdem.

Ellenben több sajtóságot tartottak meg a nyelvjárások a régi nyelvből, melynek már az irodalmi perzsában semmi nyoma sincs, pl. a *tâtî*, *tâlis*, *gîlânî* és *mâzenderânî* dialektusban van: emâ, mi, p. mâ; v. ö. pársi emâ, óbkt. ahmâkem; a *tâlis*-ban: ez, én, p. men, a mi a régi genitivus után van képezve: mana; ellenben a tâlisnak megfelel az óbkt. azem; ugyanebben a dialektusban van bardéh, mardéh, parsiden, megfelelőleg a régi alaknak: barta, marta, parstani, ellenben az ujperzsában a kezdő ajakhang miatt *u* van: burdeh, murdeh, pursiden. A *gîlânî*-ban: purd, lid, p. pul, pársi puh, óbkt. perethu, v. ö. szkr. pârayâmi, vašâden, kinyítani, p. gušâden; *mâzenderânî*-ban: varah, bárány, p. bereh, pehlevi varak; vurk, farkas, p. gurg, óbkt. vehrkô; a *gebrî* izvân nyelv, p. zebân, pársi hizvân, óbkt. hizva, szkr. gîhvâ; vabr, hó, p. berf, óbkt. vafra; hârdén, enni, p. hûrdén, óbkt. qaraiti: hûrd. L. Müller, Beiträge zur Lautlehre der neupersischen Sprache II. 13—15. l.

Nem akarom itt elmondani azt a viszonyt, melyben minden egyes dialektus a perzsa irodalmi nyelvhez áll; minden nyelvjárásnál betűről betűre követem a hangtant, beszédrésről beszédrészre az alaktant, folytonos vonatkozással az ujperzsára, ott tehát ez a viszony minden ízében kiderül. A hol lehetett, szöveget is közöltem mutatványul; fordításom mindig lehető hű s e miatt gyakran nehézkes; olvasóim nem fognak ezen megütközni, tudva azt, hogy nyelvészeti dolgozatban nem kell költői fordításokat keresni. A *tâtî* dialektushoz nem közölhettem ily mutatványt, mivel összes forrásaimban egyetlen erre vonatkozó sor sincsen; a *gebrre* nézve van Dornnál, II. 171. versében egy sor szöveg, de ezt kis szógyűjteményemmel le nem fordíthattam. Érdekes volna azt a soknyelvű szöveget, mely Sa'dî egy költeményében van s melyre dr. Bacher Vilmos, Ztschr. d. DMG. XXX. 88—9. l. 6. jegyz. figyelmeztet, bővebben fejtegetni.

Az ujjperzsa nyelvjárások tanulmányozásához szükséges munkák gyanánt említi Wahrmond Hdb. I. 7. l. a következőket: Berésine, *Recherches sur les dialectes persans*, Casan 1853; A. Chodzko, *Specimens of the popular poetry of Persia*, London 1842; B. Dorn és Mürzâ Muḥammad Šafi‘, *Beiträge zur Kenntniss der iranischen Sprachen*, 3 rész 2 kötetben, St. Petersburg 1860. és 1866.; Melgounof, *Essai sur les dialectes de Mazanderan et de Ghilan*, *Ztschr. d. DMG.* XXII. 195—224. l., s Dr. Fr. Müller fennemlített füzetei. Chodzko fordítását kivéve, mely mint olyan nem sokat használt volna, a többi munkát mind használtam s ezenfölül még e kettőt: P. Lerch, *Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldäer*, 2 rész, St. Petersburg 1857 és 1858; és A. Jaba, *Recueil de notices et récits Kourdes*, St. Pétersbourg, 1860.

Hammer, e bámulatos tudományu orientalista, szintén szolgáltatott adatokat a perzsa dialektusokhoz, leginkább keleti írók, utazók s történetírók műveiből, kik műkedvelő felületes-séggel irván ilyen nyelvészeti tárgyakról, nem sokat használtak a nyelvészetnek. Így a *Fundgruben des Orients* III. 46. l. közöl Hammer egy czikket Tabaristân nyelvéről; Zâhired-dîn Ben Sejjid Naṣr-eddîn, merâsi férfiu, Mâzenderân s Tabaristân történetében közöl néhány sort egy tavaszi dalból, melyet valami rujâni Kuṭb költő irt a hîgreh 7. századában, mikor az assassinek egy várát, Kirdkuht (talán Girdkûh) ostromolták, azonban ebből a négysoros csekélységből nem lehetne Tabaristân nyelvére semminemű következtetést vonni.¹⁾ A *Fundgruben*ben még több ilyen rövid jegyzet van a perzsa nyelvjárásokról, pl. III. 88. 89. l. a kurdról; IV. 106—108. l. Hammertől adat a dijârbekri népnyelvhez, Evlijâ utleirása 4. kötetéből; IV. 246—7. l. ugyanattól a kurd nyelvről s táj-szólásairól, Evliâ 3. kötetéből; IV. 312—321. l. J. v. Klaprothtól kurd szógyűjtemény; IV. 380—2. l. Hammertől egy rusigiani (talán rûzegâni) kurd dialektusban irt satiricus tartalmu ötsoros strophákból álló költemény fordítása, ugyancsak Evliâ utleirásából.

¹⁾ Tabaristânról l. *Ztschr. d. DMG.* IV. 62—71. l.

Az átírásban ama rendszer szerint jártam el, melyet a Zeitschrift d. deutsch. morgenländ. Gesellschaft használ s mely valamennyi másnál jobb, mivel következetes s azon elvénél fogva, hogy csak *egy* betűvel adja vissza az arab betűt, világos, egyszerű. Vajha a magyar tudományos akadémia is elfogadná kiadványaiban; kétségtől jobb volna azon határozatlanságnál, mely most uralkodik, s mely a magyar betűrend elégtelensége miatt kényszeríti az írókat, hogy zavart okozó betűösszetételeket használjon. Félreértések elkerülése végett hadd álljon itt az általam használt betűrend a perzsa abc rendje szerint: â (a, e, i, u). b, p, t, t̃, ġ, é, h, ħ, d, d̃, r, z, z̃, s, š, s̃, q, t̃, z̃, ʿ, ġ, f, k, k̃, g, l, m, n, v (û), h, j (i): az ʿain spiritus asper, a hamzâ spiritus lenis.

Berésine, Melgounof, Jaba átírása oly hiányos, hogy nem érdemli meg a rendszer nevét; Dorn csak arab betűt használ, Müller az 1. füzetben csak pár szót ír latin betűvel, úgy látszik, helyes rendszerben; már a 2. és 3. füzetben elfogadja R. Lepsius Standard-Alphabetjét, melyet Lerch művében egész terjedelemben használ. E mélytudományu s a hangok minden leghalványabb árnyalatát visszatükröztető átíró rendszert nem használhattam; részint mivel Lerchen kívül többi forrásom nem él vele s így nekem lehetetlen volna a soha sem hallott hangokat e rendszerbe átírni, részint mivel könyvnyomtató viszonyaink nem engedik meg.

Szorosan meg levén határozva a tér, melylyel rendelkezhetem, itt a hét dialektus közül csak kettőt mutatok be. A többire nézve utalok »A magyar tud. akadémia értesítője« XII. évf. (1878.) 2. sz. 37.—38. lapjára.

Végül nem mulaszthatom el legforróbb köszönetemet kifejezni *Vámbery Ármán* és dr. *Goldziher Ignác* uraknak, kik részint szíves utbaigazításukkal s nagybecsü tanácsukkal, részint rám nézve hozzáférhetetlen könyvek megszerzésével gyámolították gyöngye tehetségemet értekezésem kidolgozásában.

Nem térhetek át találóbb szavakkal művem derekára, mint Gámi ama soraival, melyeket J. A. Vullers első perzsa tárgyú és Fr. Spiegel a pársík szent iratairól szóló mély tudományu műve jellegévé választott:

Bedûrâdûr eger bîned haţâ'î
 nejâred ber ser-î men mâ garâ'î
 bekad-r-i vaş der islâh kûsed
 ve ger islâh netuvâned bipûsed.

I. A tâti nyelvjárás.

E tájnyelvet, melyet perzsául tâtinak, tâtnak hívnak, Bâkû tartományában, Âbšehrûn vagy Âbšchrân félszigetén, Tabasserânban és éjszaki Perzsia néhány falvában beszélik. E szó tât talán az óperzsából származik, a hol *thah* (óbaktr. çangh; ujp. sehun, suhun, Spiegel Keilinschr. 200. l.) annyi, mint beszélni, a mint Darius minden rendelete elején ott találhatjuk. L. Spiegel, Die altpersischen Keilinschriften, és kivonatokat Wollheim, Die Nationalliteratur sämtlicher Völker d. Orients, II. 48—53. l. Az âderbeigâni törökök a perzsákat tatoknak híják, innen van e név tâtgîk, minnek a kandahâri, turkistâni perzsákat nevezik. Vámbéry, Török-tatár nyelvek etym. szótára 176. l. így szól: Taćik, tatćikból, tażik az a név, melylyel a törökök és mongolok a *békés*, letelepedett népeket nevezték. Így nevezték el a betörő arabok Közép-Ázsia iráni lakosait is és így nevezik még ma is. Tażiknak tehát a tâżî szóval, mint azelőtt hibásan vélték, semmi köze. Tâżî óperzsa kifejezés volt az arabok és mohammedánusok számára, sőt az örmény még ma is tażik névvel jelöl minden moszlimet, akármily nemzetbeli is. E szó pedig a tat, dat tőből származik, melynek jelentése: szilárd, nyugodt, csöndes, békés, készséges, kellemes, édes, ízletes. Látjuk tehát, hogy Berésime ama magyarázata, mely szerint a régi *thah* szóból származnék e név, nem bír valószínűséggel. V. ö. Vámbéry Etymol. Wörterbuch, német kiad. 171. l. 183. §. Dulaurier szerint az örményben dagîk, tağîk szóval nevezték hajdan a nomád törzseket; a mai örmény a muslimeket általában nevezi így. L. Journal asiatique (1858.) V. série, tome 9. 197. lap és É. Dulaurier, Récit de la première croisade, chap. 1. note 9. A népies perzsában tât falusi, vidéki embert, gyáva férfit jelent. Ugy látszik, hogy a tâti azon perzsák nyelve, kik Tâgis-

tánba s más arra fekvő tartományba vonultak. Herodot III. 91. VII. 66. *Adíxai* Cooley szerint a »Tadjek, a people of ancient Persian race, now widely scattered through the countries east of Persia«; Hammer az ő szokott etymologizálásával egyenlővé teszi a Tadschik-okat a Tedesci-vel, azaz a németek őseivé teszi, l. J. W. Blakesley, Herodotus with a commentary (London 1854. 2. kötet). Journal asiatique VI. série, tome 15. (1870.) 220. l. perzsa a. m. tázik; ép így Vámbéry, Középázsiai utazás (Pest 1873.) 75. l. tadsik a perzsa őslakosság. Már Journal as. VII. série tome 1. (1873.) 397. l. csak annyit mond, hogy e szó jelöli Perzsia északkeleti vidékének benszülötteit; ellenben u. o. tome 8. (1876.) 526. l. így van a név fordítva: de la couronne (p. tág) s az van mondva, hogy állítólag idegen pórok. A Zeitschr. d. DMG. XXVIII. 577. l. szerint, a mariupoli görögök egy törzse szintén *tat*-nak neveztetik; Blau szerint e név a régi *Θατῆς*, mely néven már a 3. században Kr. u. is laktak ama tájon görögök. A tát, tád vagy tázik névről Emír-i Pázevâri, mâzenderâni költő is megemlékezik, l. Dorn, Beiträge II. 212. l. 323. v. 506. l. 1. v.

A leggyakoribb betűcserék, viszonyítva a perzsa nyelvhez, a következők: A hosszú â 1. e-vé lesz p. a dativus vagy accusativus ragja râ lesz re: birûârre dîrum, a fitestvéremet láttam; birûâr ture dîrum, fitestvéredet láttam; esire best bé'arabah, fogd be a lovakat a kocsiba. Néha főnevekben is megrövidül pl. gé kie mû nistem, a hely, a hol ültem, különben ez gyakran a perzsában is előfordul, kitünő íróknál is pl. Sa'di Gul. 23. l. (Eastwick kiadásában, Hertford, 1850.): Kes nedîdem kih gum şud ez *reh*-i râst, nem láttam senkit, a ki eltévedt az egyenes úton; Firdûsi, Vullers Sâhnâmeh-kiad. I. 14. l. 13. v.

Hemî tâft ez tejt-i şâhen *şehî*
 Cû mâh-i dû heftel ze serv-i *sehî*;
 Ragyogott a fejedelemség trónjáról,
 Mint a kéthetes hold a sugár ciprusfáról.

vagy Gâminál Jûsuf u Zaliîhâ, kiadta V. v. Rosenzweig, Wien 1824. a 62. lapon:

éih hûs guft ân nikû gûj nikû kâr
kih ser h'âhî selâmet sirr nîgeh dâr.

Mit mondott ama jótevő ékesszóló?

Hogy: ha fejedet biztonságban akarod birni, vigyázz a titokra.

Itt a vers mértéke miatt van nîgeh e h. nigâh. Gyakran van az â kihagyva a mai perzsában is e szókból: seh e h. sâh, reh e h. râh, dehen e h. dehân, sipel e h. sipâh, sîjeh e h. sîjâh, guneh e h. gunâh stb. valamint viszont gyakran van oly helyen, a hol nem kellene állnia: sebuksâr e h. sebukser, könnyü fejú, sitemgâr e h. sitemger, zsarnok; h'âr. e h. hûr, eheto stb.

Az ige óhajtó módjában is fölösleges és egész helyesen elmaradhat: hûdâ turâ rûzî dihâd, adjon isten élelmet! hâneh-i duşmenânîmân herâb şevâd, pusztuljon el ellenségeink háza! szintén helyesen: dihed és şevêd.¹⁾ — 2. Az â még â-vá lesz pl. imû mîhûîm bigirîzîm, mi el akarunk futni; ebben nevezetes még az imû (p. amâ) elején levő *a*, mely néha az ujperzsában is előfordul (megfejtését l. Wahrmund Hdb. I. 74. l. *) alatt); itt a, e, i, u hangot képviselhet ez az elif: abâ e h. bâ-val vel; esfid e h. sefid, fehér: istâreh e h. sitâreh, csillag; uştur e h. şutur, teve. Igen természetes, hogy a tâti a mély 'â hangot teljesen â-nak ejti, pl. ebben mîhûîm p. mîh'âhîm; o hang mindenestre lehet mély és hosszú û, mint a perzsa â. Ū es ez i zûteh mereh, az a ló gyorsabban megy ennél; ûnge cîrâ reftenî? miért mentél arra? Itt egyúttal látható az előbb említett hangcsere egy példája: a p. ângâ szóban az első â û-vá lesz, a másik e-vé. Şumâ lesz şumû és îşân vagy îşân lesz uşûn, a miben a visszafelé ható széphangzati törvény észlelhető, mint a törökben: i és û hang ugyanazon szóban nem állhat; a székelly ember az *i* előtt levő *a* hangot is valamennyire az *á*-hoz hasonítja; Kriza, Vadrózsák VIII. l. jegyzetében visszaható hangattractionnak nevezi e tüneményt. Különben az â gyakran Perzsia egyéb vidékein is ejtetik â-nak, különösen ha utána *n* következik és ezzel együtt mintegy ân orrhangot képez: bâ-rûn, eső; nûn, kenyér; pûnzdeh, tizenöt stb. azonban a klasszikus nyelvben is van e hangváltozásra példa: l. Egyet.

¹⁾ Fleischer, Grammatik der lebenden persischen Sprache (2. kiad. Leipzig 1875.) 62. l. Wahrmund Hdb. I. 109. l.

Philol. Közl. III. (1879. évf.) 72. és 510. l. Sőt Gâminál (J. u Z.) van eset, hogy *n* sem következik az *a* után s mégis *n*-vá tompul, úgy, hogy fermâi és mûi rímet képez.

Azonban rendesen a fâtfiban is megmarad ân-nak e szótag. A rövid *en* szótag gyakran rövid un-ná lesz; p. âhen, âhun, vas; 3. az â még ovâ is lehet, pl. zû boś, gyors légy! gyorsan! mû beḥōneh âmârum, haza jöttem; (épen úgy mondja a perzsa: ferdâ ḥāneh ḥ'âhem bûd, holnap otthon leszek, a házban, mint a német: Ich werde morgen zu Hause sein, szintén a házat szerepelteti e kifejezésben.)

A *b* hang az igen közel rokon *v* hangra változik: ov, viz p. âb; tâvustûn, nyár p. tâbistân; vârîś, eső p. bârân ¹⁾; šev v. šû, éj p. šeb; vâr, szél p. bâd; a mai irodalmi perzsában is megvan e tünemény: nuvîsten v. nubišten irni. A szó végén a *b* elmarad pl. êû, bot p. éûb; oftâ, nap p. âftâb.

A *p* a szók végén néha elmarad: es, ló p. esp. A *d* néha kimarad: birûâr, fítestvér p. burâder, pier, atya, p. peder; zû, gyors, p. zûd; guspen, bárány, juh p. guspend; moî, anya, p. mâder; továbbá a *d* gyakran *r*-ré válik: vâr, szél p. bâd; diren látni p. dîden; âmeren, jöni p. âmeden; kešîren, huzni p. kešîden; dâren, adni p. dâden.

Az *r* a szók végén néha szintén elmarad, pl. teh, te p. ter, a középfok képzője: zûte, gyorsabban p. zûdter. A *z* szintén pl. e, bôl, bôl p. ez.

Az *s* a szó közepén el-elhagyatik: ništen ülni p. nišesten; az *ś* pedig gyakran *s*-szé leszen: nevisten, irni p. nuvîsten; nemâz guḏâsten, a szabályszerű imát elvégezni p. nemâz guḏâsten.

Az *f* néha *p*-vé változik, pl. guspen, juh, p. gûsfend, v. gûspend, ez a tünemény az ujperzsában s valamennyi frâni

---

¹⁾ Bârân ép úgy jelen részesülő alakú, mint a magyarban e főnév: eső; szabályosan van e szó vârîś is képezve, mert îś vagy îś képzővel szokás főneveket alkotni a perzsában, l. Wahrmond Hdb. I. 189. l. 289. §. pl. beḥîśî, adomány ebből: beḥîśîden; sitâjîś, dicséret ebből: sitâden; ermâjîś, parancs ebből: fermûden; kušâjîś, kinyitás, megadás, alávetés, ebből: kušâden, gušâden, kusûden (kinyitni; pl. kisver kusâ, országhódító, mint az arabban fth törzs: kinyitni és fath: győzelem, meghódítás.)

nyelvben előfordul: pûlâd v. fûlâd, aczél; pîrûz v. fîrûz, győzelmes, szerencsés.

A *k* a szóban, az *n* a végén szokott elmaradni, pl. jete, egy darab p. jektâ; zemî, föld p. zemîn. A vâv szintén el-elmarad pl. gâ, marha p. gâv, gâû; a szó közepén néha rövid e-vé lesz a hosszú û hang: ھےت, maga p. ھۈدەت; majd hosszú i-vé változik: گۈت, hús p. گۈت; a rövid *u* pedig rövid i-vé lesz: bilend, magas p. bulend.

A *h* a szó közepén néha elmarad: sûr, férj p. sùher; a többes számú rag *h* betűje i-vé változik, pl. birûârîâ, fítestvérek; kitâbiâ, könyvek. A végső *h* rövid *e* betűje gyakran i-vé lesz, pl. bidih, adj p. bideh; különben Indiában, hol a perzsa szót túlnyomóan sok i-vel szokták beszélni, ezt szintén így mondják: bidih, s Fleischer nyelvtanában, melyet Mirzâ Muhammed Ibrâhim angol műve után kidolgozott, szintén így tanítja. Ez a mirzâ különbeu perzsa ember volt, (l. Fleischer Gram. bevez. XIII. l.) de úgy látszik, az indiai kiejtést követte. Ugyancsak Kelet-Indiában mondják a hosszú i hangot némely esetben é-nek, és a hosszú û-t ô-nak, s megkülönböztetésül jâ-i meghûl és vâv-i meghûl, vagy jâ és vâv-i fârsî vagy 'agâmî olyankor e betűk neve, azaz nem világos, nem ismert vagy perzsa i és û, ellentétben a jâ és vâv-i ma' rûf, azaz ismert i és û betűvel, mivel ez utóbbi az arabban is megvan. Ez az é és ô a régiebb perzsából származott Indiába. ¹⁾

Az *î* néha rövid *e*-nek hangzik: hec, semmi, p. híç; máskor rövid u-vá lesz: guruz, te menekülsz, p. gurîzî, girîzî. A rövid *i* hang néha szintén u-vá leszen: durôz, rövid, p. dirâz.

A főnévről. A nem megjelölésére az állatok neveinél e szót használják: mâreh, nőstény, p. mâdeh, pl. mâreh gâ, tehén. A főnév így ragoztatik:

---

¹⁾ V. ö. Fleischer Gram. 72. l. és 7. l. jegyz. Wahrmond Hdb. I. 27. és 28. §. Bleek: A concise gram. of the Pers. lang. 8. l. szerint csupán ez egy szóban: ھۈس, jó, kellemes, szép, kell ô-nak ejteni a vâvot. Így Chodzko is, Grammaire persane (Paris 1852.) 7. l. E betűk a rímelésben külön szabály alá esnek, l. Journal asiatique IV. série tome 10. (1847.) 384—5. l.

Egyes szám:

Nomin.	birûâr, fitestvér, p. burâder,
Dativ.	bebirûâr, p. beburâder,
Accus.	birûârre, p. burâderrâ.

Többses szám:

Nomin.	birûâriâ, p. burâderân v. burâderhâ,
Dativ.	bebirûâriâ, p. beburâderân,
Accus.	birûâriâre, p. burâderânâ.

Ime itt minden különbség nélkül rendesen *hâ* vagyis *jâ* szótaggal képezik a többses számot; a mai irodalmi perzsában s a társalgás nyelvében szintén ez történik; pl. Ouseley Travels I. 271. l. azt írja, hogy a nép egy helyen ily kiáltással fogadta őket: *bijâ bijâ bînî gûn zenhâ-i ilâi ûmedend, jer jer, nézd lelkem, a követ nejei megérkeztek.* Csak a classicus művekben s a költészetben tartják meg az *ân* végzetet, esetleg *jân* vagy *gân* ragot, pl. *merdân*, férfiak; *gedâjân*, koldúsok; *becégân*, gyermekek. L. Wahrmund Hdb. I. 77—85. §. Fleischer Gram. 28. l. Azonban nevezetesebb ennél az, hogy néha élettelen tárgyakra is kiterjeszti a perzsa nyelv az *ân* ragot, ha azok szerves voltak, mozgás, növés vagy változás által az élő lényekhez némileg hasonlítanak, pl. *Sa' di e* versében:

Berg-i direhtân-i sebz der nezer-i lûsjâr
Her verekî defterîst ma' rifet-i kirdigâr,

vagy Hammer, Redekünste 206. l.

Auf grünen Bäumen sitzt der Weisen Sehekraft,
In jedem Laub ein Buch von Gottes Wissenschaft.

Az *e* vershez kötött szép adomát l. ugyanott és némi változtatással Journal asiatique (1858.) V. série, tome XII. pag. 602. V. ö. Fleischer Gram. 25. l. Bleek: A concise grammar of the Pers. lang. 14. l. hibásan állítja, hogy *e* többses: *direhtân* csak egyszer fordul elő; megvan az a Gul. bevez. 4. 13. és 14. l. és a szöveg 124. l.

Költőien földolgozva, de a mellett kissé szétmosva Hammer, Duftkörner aus pers. Dichtern (Stuttgart 1836,) 91. l.

Betrachte jeden Baum und merke,
Auf jedem Baum ist jedes Blatt
Ein Buch, worauf der Herr der Stärke
Die Schöpfung aufgezeichnet hat.

Magyarra fordította dr. Erődi Béla, »Koszorú« I. (1879. évf.) 250. l.

Más példák: Gâmi J. u. Z. 47. l.

Bebezmeš hi'at-i ferhundeš beštân
Bûd vâfirter ez berg-i direhtân,
Ünnepélyén a szerencsések díszöltönye
Tömöttebb volt a fák lombjánál ;

vagy Gâmi divânjából, l. Z. f. d. Kunde d. M. V. k. (1844.)
Piš-i ruhet butân-râ nebûd megâl-i ġilveh, arczod előtt a bál-
ványok fényének sem volt hatalma ; itt szabályosan buthâ kel-
lene ; Sa'di Gul. 2. l. Ġumleh-i vugûd-i û rihteh bûd u hâk
šudeh meger éešmân, egész teste szétomlott és porrá lett, ki-
véve szemei ; e szóban nyilván a széphangzat döntött, mert ez
alakban : éešmhâ kellemetlen hangtorlódást okoz a három
mássalhangzó egymás mellett. Mindamellettt épen a finom
érezkû Firdûsi ugyancsak e szót használja : Sikesteh dil u
éešmhâ gešteh kûr, Tört szívvel szemök fényét vesztve, Mohl
Fragments 26. l. és Vullers Fragmente 82. l. így fordítja : Mit
traurigem Herzen und getrübtém Blicke. Sa'di Gul. 85. l.
Hié ez in suhunân-i dilâviz-i mutekellimân der men atr nemî
kuned, a szónokok eme szívönzó beszédeinek egyike sem gya-
korol hatást rám ; itt és Gul. 87. l. Beder âmedend u suhunân-i
nâ sezâ guftend, bejöttek s haszontalan beszédeket mondtak,
elvont fogalmat jelentő szó, suhun, beszéd, kapja e többes ra-
got. 'Omar hejjâm (J. B. Nicolas, Les quatrains de Khéyam,
Paris 1867.) 138. négyesében van ahterân, csillagok, a 397-ik-
ben gemân, búbanatok. Sajátságos többes ez : sitâregân elböl
sitâreh, csillag, e h. sitârehâ, Auhad-eddin Enverî egy költe-
ménye czímében : Nikûhiš-i sitâregân, a csillagok gyalázása ;
l. Hammer, Redekünste 98. l. Ilyen 'van a Kašideh-i burdeh
53. versében (C. A. Ralfs kiad. Wien, 1860.) û buved hûrsîd-i
fađl-i išan ve rând istâregân, a mi az eredeti e versének felel
meg : fa'innahu šamsu fađlin hum kavâkibuhâ. Ugyancsak a
Burdeh 142. versében van : Hié hâšil zân nedârem ġuz gunâ-
hân u nedem, (e h. gunâhâ, a bûnök) ; semmi egyebet nem
nyertem abból, mint bûnöket és bánatot ; megfelel az eredeti
Va mâ hašaltu illâ 'ala 'lâtâmi va 'nnadami. Ugyanez az eset
van a perzsa bibliafordításban, melyet az angol bibliaterjesztő

társulat adott ki, s mely ha nem is classicus, de szabatos fordítás, s így idézhetem. A 130. zsoltár 3. verse így szól: *Ej ħudâvend eger gunâhânâ menzûr dârî, kist kih bijisted, ej ħudâvend? Si iniquitates observaveris Domine, Domine quis sustinebit?* Nevezetes az is, hogy ha sâl, év, helyett a vele egyértékű sâlî használtatik, annak többese rendesen sâlîân, az előbbié pedig sâlîhâ; pl. Mohl *Fragmens* 20. l. *êû êendîn berâmed ber îñ sâlîân*, midőn ennyi év múlt el e fölött. Még számtalan példát tudnék a többes ilyen rendkívüli képzésére fölhozni; azonban legyen elég csupán néhány helyre utalnom, mely a kezem közt levő művekben előfordúl: *Gâmî J. u. Z.* 11. 16. 74. 106. 171. l. (a versek ugyanott nem levén megszámozva, csak a lap számát idézhetem). Mohl, *Fragmens* 17. l. (v. ö. Vullers *Fragmente* 40. l. 67. jegyz.) 23. 29. 30. 31. 5. 9. l. Hammer *Redekünste* 91. l. 2. jegyz. Értekezésem folyamában ki fog tűnni, hogy a gebriben legszabályosabban van megtartva a régi perzsa nyelv szabálya: tárgynál ho, hû, személynél ûn a többes ragja: ħâdehû, házak; ħosrevûn, királyok. V. ö. Spiegel, *Gram. d. Pârsisprache* 49. l.

Az *ân* képző helyneveket képez az irodalmi perzsában, pl. *bijâbân* sivatag (azaz: *bî-âb-ân* viz nélkül való hely), *germâbân* meleg forrásos hely; így kell tehát ezt a helynevet is érteni: *êihîl duġterân* (negyven leány, egy bucsújáró hely *Herât* mellett) és nem többes számnak, *Journal asiatique* V. série tome 16. (1860.) 500. l. Nevezetes azonban, hogy a másik többes rag, *hâ* is használtatik helynevek képzésére: *ħânehâ* egy *šîrvâni* kolostor, mely 684-ben (Kr. u. 1285.) épült a szent *Pir Ĥusein Revânân* sirja mellett; l. *Dugat, Histoire des orientalistes* I. 83. l.

Térjünk át ismét dialektusunkra.

A melléknevekről. Ezek az irodalmi perzsa nyelv szabályai szerint követik főneveiket, melyeknek jelzői, akár időfettel, akár a nélkül. A középfok *ter* vagy *te*, a felső *terîn* képzővel képeztetik, pl. *behter*, jobb; *zûteh*, gyorsabb; *durôzterîn*, leg-hosszabb. Összehasonlításnál az *ez v. e* elüljárót használják: *ez v. e* *hemeh behter*, mindennél jobb. A nevek képzésénél is a mai perzsa szabályait követi: elvont főneveket *î*-vel képez pl. *dušmânî*, ellenségeskedés; helyneveket *istân*-nal képez: *gulis-*

tûn, rózsás kert; tâvustûn, nyár (V. ö. ehhez Wahrmund Hdb. I. 192. l. Fleischer Gram. 79. l.)

A sarkszámnevek olyanok, mint a perzsában, csakhogy az első tízhez *te* (p. *tâ*), darab, járúl; az osztószámok a sarkszámok ismétlése által származnak, pl. *ite ite*, egyenkint. Az irodalmi nyelvben is gyakran fordul elő ez az ismétlés, közbetoldott *â* hanggal: *jekâjek*, egyenkint, egy-egy, Wahrmund Hdb. I. 175. l. Fleischer Gram. 80. l.

A személyes névmás így hajlítottatik:

Egyes szám:

Nomin.	mû, mia, én	tû te	û, ő,
Dativ.	bemû, bemia,	betû,	bedû,
Accus.	mûre,	tûre,	ûre.

Többes szám:

Nomin.	imû, mājâ, mi,	sumû, sumûjâ, ti,
Dativ.	bemû,	besumû,
Accus.	imûre, imhâre,	sumûre,

Nomin. usûn, ôk,

Dativ. beusûn,

Accus. usûnre.

A visszatérő névmás *hešt*, maga, *heštre*, magát, p. *hûd*, *hûdrâ* s így változik az egyesben:

mû *heštum*, magam,

tû *hešten*, magad,

û *heštenî*, maga;

a többesben: imû *hešten*, magunk,
sumû *heštenî*, magatok,
usûn *hešten*, magok.

Birtokos névmás helyett áll a személyes, az első személyben *meneh*, minuh, pl. *moi meneh*, anyám; vagy a szóhoz járulnak e szótagok *em*, *et*, *eš*, mint az irodalmi perzsában is. A mutató névmások ezek: *i*, *ez*, p. *în*, többese *iniâ*, p. *înân* és *û*, *az*, többese *ûniâ*, p. *ân* és *ânân*. A visszahozó névmás így ejtetik ki: *geh*. Határozatlan névmás *her*, minden, *heč*, semmi.

Az ige tagadó s tiltó alakja úgy képeztetik, mint a divatos perzsában. A *lenni* segédige így hajlítottatik:

Egyes :

Többes :

1. személy : um, ium, em,	ím,
2. személy : î,	înd, îd,
3. személy : hangzó nélkül, û, î,	ind, end, iund. ¹⁾

E szócskák azonban csak az elvont létet fejezik ki, azaz kapcsolókként szolgálnak ; az összerű lét, a létezés, levés ki-fejezésére, valamint az irodalmi perzsjában, úgy itt is hest, az est erősödött alakja, egy igenévi alak : *létező* értelemmel szolgál :

Egyes :

Többes :

1. személy : îstem,	îstîm,
2. személy : îstî,	îstîd,
3. személy : ist,	îstînd.

Összevontan û, u, eh, ۆ van. Tagadója rendszeren nîstem, nîstî stb. A harmadik személy összevonva nih, nincs. A şuden segédige nem használtatik ; a bûden így hajlítottatik : Infinitivus : biren ; parancsoló : boş.

Egyszerű mult (mâdî mahdûd).

mû burum, brum,	imû burîm, brûn,
tû burî, brî,	şumû burînd, brînd,
û burî, brû,	uşûn burînd, brînd.

H'âsten, akarni, igének hajlítása a jelentő mód jelen idejében (zemân-i hâl).

mû mîhûm,	imû mîhûîm,
tû mîhûî	şumû mîhûîd,
û mîhûn, mîhû	uşûn mîhûînd.

---

¹⁾ A z îstem, îstî, ist stb. alaknál a lâti a pârsî dialektussal teljesen megegyez ; v. ö. Spiegel Gram. der Pârsi-Sprache nebst Sprachproben, (Leipzig, 1851.) 83. l. — Egy Flügel, Die arab. pers. u. türk. Handschriften I. 544. l. idézett vers mutatja a *hest* ige többféle alkalmazását :

benâm-i ludâvend-i bâlû u pest

kîh ez hestîeş hest şud hercîh hest.

A felső és alsó (ég és föld) Istenének nevében,

Kinek *lényéből* nyert *létet* mindaz, a mi *létezik*.

E verset Muḥammad Bin 'Alî almurşidî alkarmânî, melléknevén Naḥl-bend-i şu'arâ' (der Guirlandenwinder der Dichter), irta ; közönségesen ḥoğâ v. ḥoğû Kermânînak hívják ; l. Hammer, Redekünste 248. l. Erdmann, Ztschr. d. D. M. G. II. (1848.) 205 — 215. l. *Chudschu Germani* név alatt ismerteti, s e nevet a germ, meleg szóval hozza összeköttetésbe.

Az ige hajlításának mintája. Az ige határozatlan den helyett ren szótaggal végződik, mint fönnebb láttuk a *d* betű változatainál. Példa *girihten*, menekülni, futni. Mult részesülő *girihteh*; parancsoló *guruz*, *beguruz*; 3. személyben: *boš ũ guruzi*; többes: *gurizim*, *gurizid*, *boš usũn guruzund*.

Jelentőmód általános jelene (şfret-i muşterikeh-i hâl ve istikbâl.)

mŭ guruzum	imŭ guruzim,
tŭ guruzi	şumŭ guruzind,
ŭ guruzu	usũn guruzund.

Határozott jelen (zemân-i hâl).

mŭ	mia	guruzum
tŭ	ma	guruzi
ŭ	vagy mi	guruzu
imŭ	mia	guruzim
şumŭ	ma	guruzind
usũn	vagy mi	guruzund.

Egyszerű mult (mâli mahdûd).

mŭ girihtum	imŭ girihtim
tŭ girihti	şumŭ girihtid
ŭ giriht	usũn girihtund.

Félmult (hikâjet elhâl fi 'lmâli).

mŭ	ma	girihtum
tŭ	vagy	girihti
ŭ	mia	giriht
imŭ	ma	girihtim
şumŭ	vagy	girihtid
usũn	mia	girihtund.

Az egyes számú 3. személy így is lehet *girihtu*.

Bevégzett mult, a mely egyúttal jelentőmódú jelen idő gyanánt is használtatik:

mŭ bugurihtenum
tŭ bugurihteni
• ŭ bugurihten
imŭ bugurihtenim
şumŭ bugurihtenid
usũn bugurihtenund.

Összetett mult (mâdî geir-i maḥdûd).

mû girih̄te-em	imû girih̄te-im
tû girih̄te-i	sumû girih̄te-id
û girih̄te-est	usûn girih̄te-end.

Régmult (ḥikâjet elmâdî fi 'lmâdî.)

mû girih̄te	brim
tû »	brî
û »	bru
imû »	brîm
sumû »	brind
usûn »	brind.

Egyszerű jövő vagy conjunctivus (ṣûret-i insâjeh-i ḥâl.)

mû biguruzem
tû biguruzi
û biguruzu
imû biguruzim
sumû biguruzind
usûn biguruzund.

Néha ez idő pleonastice el van látva még mia, perzsa mi szócskával: mû mia buguruzem.

Az elüljárók majd egészen ugyanazok, mint az irodalmi perzsában; csak néhány tér el: boś, -val -vel, p. bâ; ez, e, -tól -tól -ból -ból. Néhány határozó: beġesû, hol? digineh, digûn tegnap (valószínűleg ebből van összetéve: perzsa di tegnap és török ġün nap); imrûz, ma, imśû, az éjjel, sabâḥ holnap; inge, itt; unġe, ott; ḡalâbeh, sok; dîr, messze; nih, ne.

A kötőszók ugyanazok, mint a perzsában. A kérdést úgy fejezi ki a tâtî, hogy a szó végére û vagy sû szótagot tesz, pl. bekîh dâresû, kinek ad ő?

II. A mázenderáni nyelvjárás.

Ezt a hasonló nevű tartományban beszélik, s inkább különbözik a perzsa irodalom nyelvétől, miŋt a gileki; különös sajátága nyelvtanilag a sok névutó, a mely azonban mind eredeti, s így bizonyos, hogy e tüneményt nem szabad a török nyelv befolyásának betudni; némelyiket más perzsa nyelvjárás-

ban is föltalálhatni. Berésine, ki Perzsia éjszaki részében való időzése alkalmával foglalkozott e dialektussal, a nyelvtani taglaláson kívül még párbeszédeket, 16 népdalt s a Tűfân ulbukâ (a könyvek özöne) című műből egy részletet közöl. Ez utóbbi szerzője Algauharî, nyomtatott Teherânban 1266-ban (1849 Kr. u.). Tartalmát a Muḥarrem havi mysteriumok számára való dolgok, a sí'â imâm-ok halála stb. képezik. Magánál az Emîr-i Pâzevârînál így fordul elő: mâzerûn, pl. Dorn Beiträge II. 51. l. 68. v. 215. l. 328. v. 240. l. 368. v., de így is: Mâzenderûn II. 92. l. 134. v. és 573. l. 18. v. Az ân szótagot gyakran ûnnak ejtik Perzsiában egyebütt is, Ztschr. d. D. M. G. I. (1846.) 89. l. szerint Teherûn.

A mâzenderânî vocalismusa általában megegyez az uj perzsáéval, természetesen Irân nyugati részén dívó kiejtés szerint. Vâv vagy jâ-i meghûlról, a melyet a kurd még ismer, itt már nincs szó.¹⁾ Jellemző az a tünemény, hogy itt is, mint az uj felnémetben és örményben régibb teljesebb hangzók helyébe hangtalan *e* lép, pl. persien p. pursîden, kérdezni; gévûn p. gûvân, ifju; kedûm, p. kudâm, kicsoda; éhârem p. éhârum, negyedik;²⁾ merg p. murg, madár; peḥteh p. puḥteh, megfőzött; zendûn p. zindân, fogság; bezerg p. buzurg, nagy. Azok a szók, a melyek elején régi *v*-nek megfelel *g*, az ujperzsában rendszeren *u*-val állanak első szótagukban, eltérőleg a mâzenderânitól, a melyben *e*-vel ejtetnek ki, pl. genâh p. gunâh, örmény vnas, pârsî vanâh, bûn; gel és gelestûn p. gul és gulistân, örmény vard, rózsa; gemûn, p. gumân, óbaktirai vímanô, gyanû, hit; gestâhî p. gustâhî, pârsî vastâkh, nyerseség. Ebből azt lehetne következtetni, hogy a mâzenderânî az eredetibb kiejtés, mert az *e* vagy rövid *a* közelebb van a régi nyelv *a*-jához, mint az ujperzsa *u*; azonban találni más eseteket, melyekben régibb *i* *u* hang helyébe hangtalan *e* lépett s így látni, hogy az előbbieket is az ujperzsa közegén át mentek a mâzenderâniba: emrûz, p. imrûz, ma; emâû p. imâeb, az éjjel; deśnûm p. duśnâm, gyalázás, gáncsolás, peser, p. puser, óbakt. puthra,

¹⁾ L. erről Fleischer Gram. 7. l. jegyz. Wahrmond Hdb. I. 17. l.

²⁾ Fleischer Gram. 9. l. van éhâr, Wahrmond Hdb. I. 65. l. éahâr, câr; csupán Nicolas Dialogues 92. l. van tchéhâr, s ő az é-t i-nek olvassa. Beiträge I. 14. l. Müller is megengedi a éhâr olvasást.

ó ind putra, fiu; deśmen p. duśmen, óbakt. dusmanañh, görög *δυσμενής*, ellenség stb. E tünemény nemcsak itt és az örményben van meg, hanem már az óbaktíaiában; már ott is hangsúlytalan hangzók átmennek ily néma *e*-be, pl. venden ebből: vind; çkeñd, p. şikesten, törni, hasítani, ó ind éhid, görög *σχιδ-*, latin *scid*. Még inkább bizonyít a mellett, hogy itt a mâzenderâniban nem régi sajátság, hanem romlás van, az arab szók szintolyan megrontása: menéggím p. muneggím, csillagász; meselmûn p. muslimân, igazhivő; te' emmel p. te' emmul, szemlélet; hâder p. hâdir, kész; 'âsek p. 'âşik, szerelmes stb. Az â leginkább *m*, *n* előtt a szó végén lesz û-vá; mint zárbetű e két szóban lesz û-vá: derjû p. derjâ, tenger, âsîf p. âsiâ, malom. Szótag közepén néha csak megrövidül ez az â: gemeh p. gâmehe, ruha; heneh p. hâneh, ház. Az â—û változására pl. gûn p. gân, lélek; fermûn p. fermân, parancs; bedûnisseh p. bidânist, tudott; arab szókban: seltûn p. sultân; şeitûn p. şeitân, sâtân; erkûn p. erkân, oszlopok stb.

A mâzenderânî mássalhangzói is nagyobbára megegyeznek a perzsákkal; azonban régi dialektusokra emlékeztet az a sajátság, hogy a hangzó palatalis még megvan a perzsában átváltozott lágy palatalis spirans helyett pl. pinch dûg p. pinch dûz, foltozó; dûgeneh p. dûzed, varr; ebből dûhten, varrui vagy fejni, az előbbi esetben dûz, az utóbbiban dûs a praesens töve; óbakt. töve dug, szanszkrit duh, (Wahrmund Hdb. I. 143. l. 10. jegyz.) Tíg p. tîz, éles, gyors, v. ö. óbakt. tiži, pârsi tež. Továbbá megtartotta a mâzenderânî a kezdő *v*-t, a melyet az ujperzsa *g*-re vagy *h*-re változtatott: vurg p. gurg, óbkt. vehrka, óind. vrka, farkas: vereh p. bereh, pehlevi varak, bárány. Egyebekben a mâzenderânî az ujperzsánál jóval alantibb fokon áll; így a régi néma foghang, mely a perzsában hangzók közt zengővé lett, itt különösen *a* hangok közt egészen eltűnik vagy gyöngye hehezetté lesz: nâšteneh, nâstineh, p. nedâstend, nem birtak; mâr p. mâder, óbkt. mâtare, anya; befermâe p. bifermûd, fermûdeh óbkt. framâta, parancsolt. Erősebb az ajakhang, mely hangzó spiransnak megmarad: duvâg p. dibâg, örmény dipak, óind dip, ágy, vânkos; âv, p. âb, óbkt. âp, viz. De gyakran hangzójába megy át a hehezetes pl. âû, p. seb, óbkt. khshapan, óind

kshapâ, éj; kâs p. kefs̄ (örmény kôşik, kafşik) cipő. Ezenkívül még el is tűnnek a mássalhangzók a szó végén, minden szabály nélkül: dez p. duzd, tolvaj; engûs p. engušt, ujj; esbih p. sefid, fehér; mîs, p. mušt, marok. Lehet, hogy ez esetek némelyikét assimilatiókból lehetne megmagyarázni, a melyek nincsenek kifejezve; mert van szerepe a hasonulásnak, jöllehet az inkább visszamenő mint előrehaladó, pl. beh'âssench, p. beh'âstend, akartak; hâlleh p. hâl râ, az állapotot; pir u mâr-reh, p. peder u mâderrâ, apát s anyát.

Más sajátosságai e dialektusnak még a következők: Széphanzzat vagy összekapcsolás kedvéért eh szótagot tesz a szó végére, pl. hûreh menzil, jó lakás; néha két mássalhangzóval kezdődik a szó: sra p. serâ, palota. Azonban e dialektus sem szereti a mássalhangzók torlódását s a sziszegővel kezdődő szó elé elifet tesz: a'kem p. šikem, has. A szótagok gyakran egészen vagy részben fölcseréltetnek: sûr p. serv, ciprusfa; behel kiâdvuh e h. behel kih dâvuh, hadd legyen. Néha betűket vagy szótagokat hozzá told: mers p. mes, réz; mavineh p. mîveh, gyümölcs; néha megrövidülnek a szók pl. gel p. gelû, torok. A szók összekötésében a kezdő mássalhangzó gyakran megkettőztetik: tî sser, fejed. Az egyes hangok változása ez:

â gyakran ô-nak hangzik: ôzur p. âzur, szenvedés; hâdîr p. hâdîr, kész; kelô p. kulâh, süveg; hangzik még ûnak, é-nek, i-nek; sûl, év; zûr, nyögés; ingê, itt; jettû p. jektâ, egy; gîn, lélek; az ân és âm szótag, mint föntebb láttuk, ûn-nak s ûm-nak hangzik: šâhûn, királyok, arzûn, olcsó; kudûm, kedûm kicsoda; a rövid e néha o-nak, u-nak hangzik: bohišt, paradicsom; murâ, engem. El is marad néha az â pl. nem, név; êcer, miért.

A b néha v-vé vagy r ré változik: veresh, bárány; şevât, regg; siv, alma; hûr, jó. El is marad néha pl. kaû, kék, p. kebûd; cû, bot. Ép így a t is: sâreh, csillag; mes, ittas. A h is: sevâ, regg; a h pl. sûtén, égni; tel, keserű; a d pl. mâr, anya; dez, duz, tolvaj.

Az r és l kölcsönösen váltakozik: zengîl, lánc; hiâr, tünemény. A z el-elmarad: rû, nap. Az s s-szé lesz pl. seh, király. A és g néha elmarad pl. šim, gyertya, durû, derű, hazugság. F p-vé vagy v-vé lesz: jôspî, fehér; ûsûr, hám; kûs, cipő; el is marad néha: gusen, juh. A g v-vé vagy t-vé lesz: vurg

farkas; til, sár, agyag; a *g* és *k* el is marad: ál, sakál; beir, fogd. Szintugy az *m* és *n* is, pl. risân, kötél; ées, szem; zemî, föld.

Az *û* néha *î*-vé lesz; a rövid *u* *e* vagy *o*-vá: mî, haj; hîn, vér; demâl, fark; pol, híd. A *h* helyébe *î* léphet: deimêh, adok; el is maradhat: kûî, hegyi lakó; végre a rövid *i* helyett *u* állhat: tulâ, arany.

A névről. A többes szám *ûn* és *hâ* raggal képeztetik, pl. dervîsûn, dervîsek; merdemûn, emberek; ferûsûn, árulók, kereskedők. Itt is a *hâ* rag gyakrabban használtatik, ép ugy, mint az irodalmi perzsában pl. ketelhâ, p. becégân; sî âdem-hâreh p. merdumân-i hûdrâ, magokat az embereket. A dativust -eh hozzájárulásával képi *e* dialektus, az accusativust reh, râ raggal pl. dezreh p. duzdrâ, tolvajt; dezhâreh p. duzdân-râ, tolvajokat; sî serreh, p. ser-i hûdrâ, önfejét. A dativus azonban épen nincs az -eh által élesen megkülönböztetve az accusativustól, annál kevesebbé, mert ez -eh a reh elkopásából lett. El is maradhat a rag ép ugy, mint az irodalmi perzsában: mesâferûnreh ta'âm denêh, p. musâfirân-râ ta'âm dihed, az utasoknak ételt ad. A sajátítót az idâfet jelöli, pl. şûret-i asl-i beht-i tû, szerencséd alapjának föltétele. Nevezetes azonban a birtokviszony oly alakja és rendje, mint a magyarban van, hogy a birtokos a birtok előtt van; mindamellett az idâfet a birtokoshoz járul: pâdisâh i nefs-i selâmet-i vâsser p. berâî selâmet-i nefs-i pâdi-âh, némelykor ez idâfet hangtalan *e*-vé lesz: henehe bûm venêh ser deketêh p. bâm-i hânêh ber û uf-tâd, a ház teteje rászakadt; sőt néha ez a néma *e* is elmarad, s akkor csak egymás mellett állnak a birtokviszonyban levő főnevek: mih vecehreh, p. becéh-i merâ, az én gyermekemet.

A melléknév, ép ugy mint az irodalmi nyelvben, változatlan marad, és a főnévhez idâfettel kapcsoltatik, pl. ser-i kecik ve rîs-i derâz, rövid fej és hosszú szakáll. A fokozás egészen a perzsa nyelv szabályai szerint történik, pl. hârter, jobb; kemterîn, legkevesebb. Azonban a felső fok gyakran körülírással fejeztetik ki, mint a hindûstâniban is: jih sab-sê acêhâ hai, ez mindennél jobb, s más nyelvekben is: ez hemêh şîrîn-ter, mindennél édesebb. A neveket ugy képi a mâzenderânî, mint a perzsa: du'menî, ellenségeskedés; hûbî, szépség; dûnî,

tudomány; derdmend, fájdalmas stb. Néha a török szóképzés segélyét veszi igénybe, pl. dârdâs, egy fâról való, v. ö. a törökben kârdâs, testvér. L. Egyet. Philol. Közl. III. 511. l. Igéből pedig egészen eredeti módon képez főnevet a mâzenderâni, t. i. a tóhöz seh vagy sî képzőt tesz: venien, óhajtani, vesû, óhaj.

A számnemek ugyanazok, mint a perzsában, csak kiejtésök eltérő: dâ v. deh 2; seh 3; deh v. dih 10. A sorszámok képzője -em -um: devvem, dejem, duvum, dûjum 2. sijjem, sejjem, sejûm, 3. Ide sorozandó a jâ-i vahdat, a mely leginkább jâ-i meghûl, mint az uj perzsában, mivel a pârsiban é, éu, óbktban aêva, szkr. êka, óperzsa aiva, egy, mint számnév járult a főnévhez;¹⁾ pl. sebî, sehrî, gelûmî stb. Az egységet még e számnév ettâ is kifejezheti, mely főnevét megelőzi, pl. ettâ dûnâ, egy tudós: etti sehr, egy város stb. Ez nyilván jek tâ-ból lett; van aztán ilyen eset is: deh tâ zenâ, két nő; v. ö. ehhez Fleischer Gram. 108. l. 3. jegyz. Az egység e megjelölését a kurdban is meg lehet találni, csak hogy ott a jek szó a név végéhez járul: hânek, egy ház; espek, egy ló; v. ö. Berésine 128. és 144. l. Müller Beiträge I. 15. II. 24. l.

A személyes névmás. Men, mih, mun, menî, menu, én; amâh, emih, mi. Mih és emih azonban gyakrabban a név előtt, mint genitivusok állanak, pl. emîh ver iltefât hâ kenih, részünkre kegyet osztogat; a genitívust a névmásnak a főnév után való helyezése teszi, idâfettel vagy a nélkül: kenîz-i men hessel, az én lányom; gelûm men, rabszolgám. A casus obliquus menî, mena, murâ, mereh, engem; emâreh, emârâ, minket. Tû, teh, tih, tî, te; turâ, teneh, tenî, téged; semâ, sumâ, semih, simih, semâhâ, ti; ezekhez járul a râ, reh rag. Ve, vi, ö; vereh, verâ, vurâ, venih, ôt; isûn, veşûn, ök; veşûnreh, veşûnrâ, őket. Előfordulnak még ilyen alakok: meneh, manuh, nekem; teneh, tineh, neked; veneh, neki: menei vâr, mî vâr, tenei vâr, tî vâr, nekem, neked; migâ, tölem; tigâ, tőled; bâv, vele stb.

Birtokos névmások. Mé, mî, enyém; tî, tû, tied; vé, sé, sî, övé; emé, emej, mienk; sumé, tietek; veşûnî, övék. E névmások nem kapnak ragot és legtöbbször a név előtt állanak.

¹⁾ L. Müller Beiträge I. 15. l. Wärmund Hdb. I. 37. l. 88. §. és jegyz. Spiegel Keilinschr. 179. l.

Maga: *hûd* és *ši hûd*; néha a *ši* maga is helyettesíti e névmást. Birtokos névmásokként szerepelnek e személyes névmások: *meneh*, *menî*, *turâ*, *teneh*, *verâ*, a melyek hol a név előtt, hol utána állnak, pl. *menî vesû*, kíváncsi; *leb-i meneh*, ajkam.

A perzsa -em -et -es ragokat is használja a mázenderâni. Mutató névmás: *ûn*, *az*, *în*, *ez*; s határozottabb alakban: *ûnettâ*, *înettâ* ebből *ûn tâ*, *în tâ*. Az obliquust -rel raggal képezik; névutók előtt elváltoznak *ûnih*, *înih* alakokká. Van még: *ej e h. în*, pl. *ej zâhid hesseh*, ez szerzetes. A mutató többese: *înhâ*, *inneh*, *ûnhâ*. A visszatérő névmás ily alakja is ismeretes: *men êr* vagy *êrem*, *tû*, *vé êr*; *amâ êr* vagy *êrem*, *êmâ*, *ve'ûn êr*; *én magam stb.* A kérdő s visszahozó névmás: *kî*, *êi*; többese: *kihâ*; obliquusa: *kireh*, *êireh*; névutók előtt: *kenih*, *ênih*. Más névmások: *her*, *mindenki*; *hiç*, *senki*, *semmi*; *ûtî*, *etî*, *más*; *fulân*, *ez és ez*; *kes*, *kesî*, *valaki*; *êunân* perzsa alaknak megfelel: *terî*, *enterî*, helyesebben *en'terî*, mert ebből származik: *ân tûr. êendîn*, *ên-dân*, *ennyi*, *annyi* kifejezésnek megfelel: *ennî*.

Az ige. Valamint minden nyelvben és nyelvjárásban, úgy itt is e beszödrész mutat föl legtöbb nehézséget. A tő képzésénél különösen kiválnak azok az igék, melyek a múltban s a hozzá tartozó időkben alakjaikat a tő s *hesten* segédige összetétele által képezik, pl. *be'snûsseh* p. *bi-ênîd*, hallotta; *befermesseh* p. *bifermûd*, parancsolt; *nemûnesseh* p. *nemând*, nem maradt. Más sajátzerűség az, hogy némely ige a jelenben s rokon időkben a tő és személyrag közé *n-t* told, pl. *denî* p. *dehî*, *adsz*; *i'snâsinî* p. *sinâsî*, ismersz; *geneneh* p. *gûjend*, mondanak. A létige alakjai ezek: *men hessim*, *hesm*, *hessîmeh*, *hessemeh*, *vagyok*; *tû hessî*; *vé hesseh*, *hessuh*; *emâ hesmî*, *hessemi*; *sumâ hessûneh*, *hessenî*; *ve'ûn hessûnih*, *heseneh*. A kapocs így ragoztatik: — *emeh*, -em, -meh; -î; -uh -eh, s többes 3. személyben *ûnî*, *eneh*. Az infinitivust a perzsa mintájára mássalhangzók után, kivéve ha azok folyó vagy orrhangok, -ten, az utóbbiak után pedig -den szótaggal képzik, pl. *berîhten*, önteni, *bekûsten*, megölni, *hâ kerdên*, tenni, *bemerden*, meghalni. Hangzó után többnyire eltűnik az új perzsában mutatkozó *d*, pl. *hedâen*, adni; *bezûen*, ütni; *beherîen*, vásárolni. A parancsoló ép úgy, mint a perzsában a praesentőre vezet vissza, míg

a határozatlan a mult idejü töre vonatkozik. A többes parancsoló ragja -in, a mely megfelel a perzsa -idnek: hâ kenin, tegyetek, bemûnin, maradjatok; egyesben; hâ ken, tégy, henîs, ülj.

Az egyes idők és módok úgy képződnek, mint a perzsában, ugyanazon tövekből, mint azt alább a ragozás példájánál láthatni; a mult részesülőt, a melynek itt is ép úgy, mint a perzsában cselekvő és szenvedő értelme van, -t -deh -teh raggal képezi e dialektus: henîst, ült; beškest, eltört; bijârdeh, hozott; denjâ bedî, p. gîhân dîdeh, világlátott stb. A jelen részesülő úgy, mint az új perzsában, -ân, -ûn, -endeh ragokkal képeztetik: eftân, eső; kenûn, tevő; revendeh, menő. Az egyszerű és összetett mult, a mely ugyis egy többől képeztetvén, csak az által különbözik egymástól, hogy az egyikben lazábban függ össze a tő a létige alakjaival, mint a másokban: dânisteh em és dânistem, a mâzenderâniban nincs élesen megkülönböztetve, legalább alakilag; mindkettő elé be vagy hâ szótag járul, mely azonban nem az időt határozza meg közelebbről, mivel ugyanez a határozatlan, parancsoló és mult részesülő előtt is állhat. Pl. dânessemeh p. dânistem, tudtam; bedîmeh, p. dîdeh em, láttam; bezûi p. bîzedî, ütöttél; nehištî p. nedâštî, nem birtál; befermâe p. fermûd, parancsolt; šîjeh p. šud, ment értelmében; bedîmî p. dîdîm, láttunk; bejârdenî p. âvurdîd¹⁾ vittetek; beûtenî p. guftîd, szoltatok; beûteneh, p. gufteh end, mondtak; šîjeneh p. šudend, mentek. Az említett szócskák mellett de szótag is járul, leginkább a 3. személyhez: devîmeh p. bûdem, voltam; dekerdeh, tett; dekerdeneh, tettek. Azonban e szótag sem jelent bizonyos időt, mert jelenidejü ígéhez is járulhat: denîjeh vagy nîjeh, p. nîst, nincs. A régmult szintén a perzsához hasonlóan a bûden segédigével képeztetik, azonban itt a multidejü töhöz járul, nem mint a perzsában a mult részesülöhöz: hâ kerđ bîmeh p. kerdeh bûdem; nîst bî p. nîsesteh bûdî: beverđ bijeh, p. burdeh bûd; deves bîneh p. besteh bûdend; bešnûs bîneh, p. šenîdeh bûdend; beût bîneh p. gufteh bûdend stb. A mult és régmult

¹⁾ Így és nem âverdîd-nak ejtendő ez ige, mivel innen származik: burden és â, a hatály kifejezésére; e szerint a jelen töve âver, ber, burden-ból. Van âr töve is. V. ö. Währmund Hdb. I. 141. l. âwâerdaen vgl. âwûrdaen s jegyz.

conjunctivusa (hikâjet elmustekbel fi'lmâdî pl. pursîdeh bâ-
sem) nem mint az irodalmi perzsában a bâs többől, hanem a
bû-ből képeztetik: hâ kerd bûam p. kerdeh bâsem; tâ merd
herf neûteh bûe p. tâ merd suhun negufteh bâsed.

Sajátságos módon képezi a mâzenderânî a kötő módot,
eltérőleg a perzsától, a melyben a jelentő s kötő mód jelene
közt gyakran nincs különbség; mondhatni ugyanis: bâsem
(vagy bibâsem), legyek; és bâsem, vagyok; a mâzenderânî a
kötő módban rövidebb személyragokat mutat föl, mint a je-
lentő módban: kemmeh p. kunem, teszek; neûmmeh p. negû-
jem, nem mondok; kötő módban: hâ kenem p. kunem (biku-
nem) tegyek; nedim p. nediheh, ne adjak; denî p. dihi, adsz
és hiiri p. bijâri, hozz; ineh p. âjed, megy és beûe p. bigûjed
mondjon; netûmmî p. netuvânîm, nem tudunk és bemûnnîm
p. bimânîm, maradjunk; kenenî p. gûjid, szóltok és beû'âhîm
p. eger biû'âhîd, ha akartok; verneneh p. berend, visznek és
pl. 'ûdreh teûi deleh bihilen meûkreh bemâlen, p. 'ûd ber âteû
nihend u muûk bisâjend, Sa'dî Gul. 116. l. az aloét a tűzre
tegyék és a pézsmát dörzsöljék. A mâzenderânî ép oly gyak-
ran használja a kötő-módot oly helyen, a hol más nyelv hatá-
rozatlant használ, mint a mai perzsa, pl. ilyen esetekben: nem
tud menni, azt mondja: nem tud, hogy menjen. Ép így van ez
a kurdban, l. Lerch, Forschungen über die Kurden, I. 22. l. és
Fleischer Gram. 108. és 109. l. jegyz.

Az ige szenvedőjét a mâzenderânî nem sûden ige segé-
lyével képezi, mint az irodalmi perzsa, hanem bûden, azaz
bevîn segédigével. Sûden itt is, valamint a régi perzsában csak
azt jelenti: menni.

Sûden vagy hosszan sûden s ebből sūd v. sūd; ez ige
töve szkr. éyu, óbkt. shu, óp. siyu, *menni*; a pârsiban mindig
ez az értelme, Firdûsínál még gyakran, sőt egyebütt az uj-
perzsában is. Egy pârsî hittanfélében, mely Vámbéry tanár ur
birtokában van s melyet már egyebütt ismertettem, az 5. l.
ez olvasható: cûn rûz-i cêhârum nezdi-e eûterûinâs *sūd*, midõn
negyednap a csillagjóshoz ment; állandó kifejezésekben, pl.
âmed u sūd, járás-kelés; v. ö. Wahrmond Hdb. 1. 119. és 174. l.
Fleischer Gram. 45. l. Spiegel, Keilinschr. 220. l. Ztschr. d.
DMG. VII. 523. l. Egyet. Philol. Közl. II. 223—4. l. Bleek,

A concise grammar of the Pers. lang. 2. része 54. l. van a Hâtim Tâ'i történetéből ez a mondat: âvurdeh end kih Hâtim tâ'i ez şehri sâhâbâd birûn *sud*, azt mondják, hogy H. T. Sâhâbâd városából kiment; a 62. l. ba'd ez sâ'ati cend nâzenin her jek ciz bedest girifteh birûn *suden* u der mijân-i inhâ nâzenin-i perirû ez gumleh hubter birûn *sud*, egy idő múlva néhány szép lány, mindenik valamit tartva kezében, kijött s közöttök a többinél szebb, tündéarczu lány lépett ki. Látjuk, hogy leginkább ez állandó kifejezésben: *kimenni*, birûn *suden*, használják ezt az igét menni értelmében. A német werden a gótban vairthan, annyi mint fordulni (v. ö. e perzsa tövet: gerd, gard, tán régen: vard) és valahova *menni*, tehát ugyanabban a viszonyban van, melyben az óp. siyu és az újperzsa *suden*. L. Müller Miksa fölolvasásai a nyelvtudományról, ford. Steiner Zs. (2. kiad. Budapest 1878.) 219. l. A fenn idézett, Hâtim Tâ'i-féle mese le van fordítva Wollheim, Die National-Literatur sämtlicher Völker des Orients II. 164. s köv. l.

A mâzenderâniiban több cselekvő és szenvedő alak teljesen ugyanaz, a különbség csak abban van, vajjon cselekvő vagy szenvedő értelemben kell-e a részesülőt venni, s ebben a szöveg értelme dönt. Különben a mult részesülő az újperzsában is kétértelmű. Példák: besût bîjeh p. sũt-teh *sud*, megégették; beũt bîmeh p. gufteh *ševad*, mondatik; hâ kerd bîmeh p. kerdeh *ševad*, tétetik. A miveltető igék a perzsa szabályok szerint képződnek: bepũšânijeh p. pũšânîd, öltöztetett; bepũšenijeh ugyanaz; begehênijeh p. gîhânîd, ugratott.

Lássuk a mâzenderâni igeragozását részletesen. Segédigék. Devîn, davien, lenni; parancsoló: dâveš, dâvâ, hâ, légy; ama dâvuim, legyünk; šumâ dâvuin, legyetek; vé dâveh, legyen; vešũn dâvun, legyenek.

Jelentő mód jelene:

men bũm, vum;	amâ bũm, vuim;
tũ bũi, vuĩ;	šumâ bũm, vuin;
vé bũeh, bũjeh, vujeh;	vešũn bũm, vuin.

Mult: men dâvimuh, bîmeh; amâ dâvimeh, bîmĩ;
tũ dâvi, bĩ; šumâ dâvinĩ, bîmĩ;
vé dâveh, bîeh; vešũn dâvineh, bîneh.

Néha a dâ előrag nélkül is használják ez időt.

Jövő:

men dâvum ;	amâ dâvuim ;
tû dâvi ;	sumâ dâvuin ;
vé dâveh ;	vesûn dâvun.

Jövömult: ¹⁾

men bei bûm ;	amâ bei bûim ;
tû bei bûi ;	sumâ bei bûin ;
vé bei bûeh ;	vesûn bei bûin.

Más segédige: bavîn, bavîen, lenni; parancsoló bavaš, légy; bavuh, legyen; bavuim, legyünk; bavûn, legyetek; bavun, legyenek.

Jelentőmód jelene:

men vumeh ;	amâ vumih ;
tû vunî ;	sumâ vunînî ;
vé vuneh, vun ;	vesûn vunûneh.

Mult:

men bavimeh ;	amâ bavimeh ;
tû bavi ;	sumâ bavînî ;
vé baveh ;	vesûn bavineh.

Jövő:

men bavujem ;
tû bavujî ;
vé bavuh, bavujeh

a többes egészen olyan, mint a parancsoló.

Ez a két ige azonban a nyelv használatában nincs oly élesen elválasztva, mint a neki megfelelő perzsa segédige: bûden és şûden; sőt ez alakok inkább csupán egy igétől, bavîntól származnak, és a şûden-nek megfelelő ige a mâzenderânîban ép úgy, mint a többi dialektusban, csupán azt jelenti hogy: menni. Segédigének vehető még venien, akarni. Jelentő mód jelene:

¹⁾ Berésine futur imparfait-nak fordítja, hanem ez érthetetlen; nyilván úgy kellett volna írnia: futur antérieur (hikâjet elmustakbal fi'lmâdî, pl. bûdeh bâšem); s rosszul is adja vissza értehnét: j'aurais été, mert ez a franciában a conditionnel passé (megfelel neki a perzsa şûret-i şerîfjeh-i mâdî, pl. ez igétől: bûdeh bûdem; azonban ez, valamint a vele egyalaku régmult, hikâjet elmâdî fi'lmâdî, nincs használatban, l. Fleischer Gram. 49. l. jegyz.), hanem így fordítandó francziára: j'aurai été-

men venemeh h'âmeh;   amâ venih h'âmî;
tû veinî h'ânî;   sumâ venî h'ânenî;
vé veineh h'âneh;   vešûn veneh h'âneneh.

Mult: men h'âstimeh, h'âssemeh; amâ h'âstîm, h'âssimî;
tû h'âstî, h'âssî;   sumâ h'âstînî, h'âssinî;
vé h'âsteh, h'âsseh;   vešûn h'âstîneh, h'âssineh.

A rendes igeragozás egy példája: határozatlan parsîn, parsien, kérdezni. Jelen részesülő (me'ûl-i hâl) parseh, parsen, mult részesülő (me'ûl-i mâlî) parsedeh. Parancsoló (šûret-i emrijev) bepers, vé bapersseh; amâ bapersîm, sumâ bapersîn, vešûn bapersen.

Átalános jelen (šûret-i mušterikeh-i mâ bein hâl ve istikbâl):

men pursmeh,   amâ pursmî,
tû pursnî,   sumâ pursnenî,
vé pursneh, pursn;   vešûn pursneneh.

Félmult (hikâjet elhâl fi'lmâdî):

men bapursimeh,   amâ bapursîm, beparsimî,
bepursdmeh;   bepursdmî;
tû bapursî, bepursdî;   sumâ bepursinî, bepursdnî;
vé bapurseh, bapursîjev,   vešûn bapurseneh,
bapurs, bepursdeh;   bepursdneh.

Összetett mult (mâdî geir-i mahdûd):

men hâparsedeh ameh,   amâ beparsedeh im;
men beparsedeh ameh;
tû beparsedehî;   sumâ beparsedeh in;
vé beparsedeh eh;   vešûn beparsedeh in.¹⁾

Régmult (hikâjet elmâdî fi'lmâdî):

men pursid bîmeh;   amâ pursid bimî;
tû pursid bî;   sumâ pursid bînî;
vé pursid bijeh;   vešûn pursid bîneh.

Egyszerű jövő és conjunctiv (šûret-i insâjev-i hâl):

men baparsem, dâparsem;   amâ baparsîm, dâparsîm;
tû baparsî, dâparsî;   sumâ baparsîn, dâparsîn;
vé baparseh, dâparseh;   vešûn baparsen, dâparsen.

¹⁾ Ezt az időt Berésine szintén rosszul fordítja: j'avais demandé, mert ez régmult, s csakugyan utóbb össze is zavarja ezzel; más dialektusoknál helyesen fordítja ezt az időt: j'ai demandé.

Föltételes (şûret-i şertîjeh-i zemân-i lâl):

agir parsem vagy	
agir men pursvam ;	agir amâ pursveim ;
» tû pursvî ;	» şumâ pursveîn ;
» vé pursveh ;	» veşûn pursveîn.

Kötőmód (şûret-i inşâjeh-i lâl): tâ vagy kih men be-pursimuh, pursimuh, bepursemeh ; óhajtó (şûret-i temennâ): kâşkîh men pursmeh.

A leggyakoribb rendhagyó igék a következők: Biman, jôni ; parancsoló: bijâ ; jelen : imeh ; mult : bimûmeh, bimûi, bimûjeh, bimû, bimûmeh ; jövő : biem, bejem, biei stb.

Şûen, menni ; par. bur ; jelen : şûmeh, şûim, şûnim, şûnî ; mult : şûimeh, şûji, şûah, şûeh ; şûimeh, şûnûnî, şûnûneh. A mult néha a jelen helyett áll. Félmult : burdemeh, burdi ; jövő : burûm, burûn, fogok menni, fognak menni.

Âvuren, bijârden, hozni ; par. bevur, bijâr ; jelen : ârmeh, ajârmeh ; jövő : bijârem.

Beiren, begiten, fogni, venni ; mult részesülô : begiteh ; par. beir ; jelen : gîrmeh, gîrnî, gîrneh, gîrmeh, gîrnûnî, gîrnîneh ; mult : beitung, hâitung ; jövő : beirem, hâirem.

Bedien, látni ; par. bevîn ; vîmmeh, vînnî stb. Mult : beimeh, (badmeh, dimeh,) bai (badi), bedeh, bedieh ; jövő : bavînem, bavînî, bavîneh stb. Tagadó : nîmeh, nem látok.

Baûten, beûten, bûten, beszélni ; mult részesülô : gûteh, baût ; par. bû, bûjeh ; jelen : gûmeh ; mult : baûtumeh, bûtumeh ; jövő : buum, bui stb.

Beşnûssen, hallani ; par. beşnû ; jelen : uşnemeh, uşnûnî ; mult : beşnûsmeh, beşnûsi, beşnûseh stb. jövő : beşnûjem.

Danussen, tudni ; par. dûn ; jelen : dûmmeh, dûnnî, dûnneh ; mult : dânussemeh, dânussi, dânusseh ; jövő : badûnem.

Fahmussen, érteni ; par. fahm ; jelen : fahmmuh, fahmnî, fahmneh ; mult : befahmusmeh, befahmuksi, befahmusseh stb.

Hâdien, hôdin, adni ; par. hôdeh, hâdeh, hâdâ ; jelen : deimeh, deini, deineh, deneh ; mult : hîdâmeh, hîdâji ; jövő : hîdem, hîdei, hôdeh stb.

Hâ kirden, kerden, tenni, csinálni ; par. hâkun ; mult részesülô : kirdeh ; jelen : kummeh, kommeh, konnî, kî, kunneh, mult : hâ kirdemeh, hâ kudemeh, kudemeh, hâ kerdî, hâ kerd jövő : hâ kunem, hâ kunî, hâ kuned stb.

Bazûn, bazûnen, ütni ; par. bazan, bezen ; jelen : zamneh, zannî, zanneh ; mult : bazûmeh, bazûm, bazûjî, bazûjeh ; jövő : bazûnem, bazûnî, bazûned.

Dâren, birni vmit ; par. dôr, dâr ; jelen : dôrmeh, dârmeh, dôrnî, dârenî dôrneh, dâreneh ; mult : dûstam ; jövő : bedârem.

Hâmeten, menni ; jelen : men megemeh, tû megenî, û, vé megeneh ; mult : men metemeh, tû metî, vé meteh.

Beverden, vinni ; par. bûr ; jelen : verneh ; mult : bûrdemeh.

Behûnessen, olvasni, hîni ; par. buhûn ; ¹⁾ jelen : hûm-meh ; mult : behûnessemeh.

Besepursen, átadni ; par. besepur ; jelen : isperneh ; mult : besepursemeh.

Bepenussen, üzni (p. rânden teljesen elütő) par. bepanû ; jelen : panûmeh ; mult : bapanussemeh.

Beşumârsen, számlálni ; par. beşumâr ; jelen : ismârmeh ; mult : beşumârsemeh.

Behešten, hagyni, engedni ; par. behl ; jelen : ihlimeh ; mult : behîstemeh.

Bemûnessen, maradni ; par. bemûn ; jelen : mûmmeh ; mult : bemûnessemeh.

Besûsen, dörzsölni ; (ettől eltérőleg a p. mâliden) par. besû ; jelen : sûmeh ; mult : besûmmeh.

Befermâen, parancsolni ; par. befermâ ; jelen : fermemeh ; mult : befermâneh.

Beşkenîen, eltörni, törni ; par. beşkin ; jelen : iskemneh ; mult : beşkenîmeh.

Bepeten, főzni ; par. bepeç ; jelen : peçmeh ; mult : bepetneh.

Bevuriten, futni, menekülni ; par. bevurg ; jelen : vurg-meh ; mult : bevuritneh.

Ha az infinitivus ragját sziszegő előzi meg, e ragnak t betűje maga is hasonul ehhez a sziszegőhöz, pl. dânussen,

---

¹⁾ Ugy látszik, a mâzenderânî is megtartja azt a szabályt, a melyet Wahrmond Hdb. I. 104. l. 183. §. mint némely grammaticus véleményét elmond : a bi szótag bu-nak ejtendő u-val bíró szótag vagy b, f, v, m betűvel kezdődő ige előtt, pl. buguft, buburd ; azonban itt sincs következetesség, mint azt beşumârsen példája mutatja. V. ö. Wahrmond Hdb. I. 101. l. 179. §. Fleischer Gram. 46. l.

tudni; tuvânissen, birni stb. A szenvedő alakról röviden emlékeznek meg forrásaim: pl. megöletni, jelen: men kušteh vumeh; jövő: men vemeh kušteh bavimeh; a tagadó alakról szintén nincs sok adat Berésineben vagy Müllerben; pl. nem látni, tiltó: neviš, ne láss, nevinelh, ne lászson; jelen:

men nevimme,	amâ nevimme,
tû nevinni,	šumâ nevinni,
vê nevinneh;	vešûn nevinne.

Mult: men neimeh,	amâ neimeh,
tû nei,	šumâ neini
vê neje;	vešûn neineh.

Jövő: men nevinem, dâ nevinem, tû nevinî, vê nevinelh.

A mâzenderâ niban gyakrabban használ a beszélő névutót, mint elüljárót; az utóbbiakhoz tartoznak a következők: beh, ez, der, bi, zir, bâ, mijân, tâ, birâi, az birâi, bâlâ, piš, pâ-jin, nazdik, geir és begeir ez, ba'd az, begahat, a melyek egészen ugyanazon módon és ugyanabban az értelemben használatnak, mint a perzsában; dilâ és rûbeh eltér a perzsától, az előbbi der, ender, enderûn-nak, az utóbbi pišnek felel meg, jöllehet alakja inkább a rû-ra engedne következtetni, v. ö. Fleischer Gram. 82. l. Ez elüljárókat főnevekhez az idâfet kapcsolja: birûn-i šehr, a városon kívül, vagy el is maradhat: ba'd éend rûz, néhány nap múlva. Azonban gyakoribb a névutó használata, a mely a főnévvel birtokviszonyt képez: deh seh rûz-i ba'd, két három nappal később; pâdišâh-i peli, a király elé; zer-i vâssir, pénzért, aranyért; ily névutók ezek: vâr, ver, nála; veser, vâssir, érte; veseh, érte; piš, peli, előtt; ba'd, után; deleh, -ban -ben; derim, -ba -be; ben, alatt; gâ, -val -vel, által, -tól -től. Ez utolsónál gyakran el is marad az idâfet: ši és gâ, saját szemével; zer u ziver gâ, arannyal s drágakövekkel. A perzsa ez-nek, beh-nek felel meg, eredete az óbkt. haća óp. hacâ, huzvâreš ág, pârsi azh, alakban (Spiegel Keilinschr. 221. l.) keresendő. A mâzenderâni követve a népies perzsát, gyakran elhagyja az elüljárókat.

A kötőszók nagyobbára ugyanazok, mint az irodalmi perzsában, csupán kiejtésök tér el: ve, és; jâ, vagy; agir, ha;

ammâ, de; êûn, êû, midôn; aj, még; kih, keh, hogy; tâ, hogy (ut); ba' dazûn, azután; hemîn kih, alig.

A vágy fogalmát kifejezi a h'âmeh ige-alak a jelenben pl. men h'âmeh hâ kunem, tû h'ânî hâ kunî, vé h'âneh hâ kuneh; amâ h'âmî hâ kunîm, sumâ h'ânenî hâ kunîn; vešûn h'âneneh hâ kunen; és a multban ez alak: h'âsemeh pl. men h'âsemeh hâ kunem, tû h'âssi hâ kunî, vé h'âsseh hâ kuneh stb. Néha megcsonkúl a ragozott ige pl. men h'âmeh bavaam, akarok beszélni, s így tovább: bavai, bavejeh, baviim, baviin, bavein, e hosszabb alak helyett: baûtumeh, bûtumeh stb. Így is képződik a vágyat kifejező ige-alak: men veneh bavînem akarok látni; tû veneh bavînî, vé veneh bavîneh stb. men h'âstemeh bejam, akartam jőni.

A lehetőség kifejezésére az ige határozatlan vagy jövője mellé a tânissen p. tuvânisten ige alakjai járulnak: men tûm-meh bejâm, jöhetnek; tû tûnî begîten, foghatsz; tânisssemeh bejâm, jöhettem.

Mâzenderâni népdalok. ¹⁾

I.

Hûgîr kigâ merz ser helâleh,
Menî bekuştêh hûn deketêh piâleh,
Ser bešurdeh u gum deketêh bâl;
Êentâ hûs hûdem mes êes kenâr.

Szép leány, határ (láthatár) fölött az ujhöld,
Engem megölt, véremet töltötte kupába,
Fejét megmosta és fürtjeit hátra vetette;
Nehány csókot fogok adni részegítő szemedre.

E szót *merz*, mely az irodalmi perzsában is megvan, Hammer Redekünste 60. l. a német Mark, határ, szóval hozza

¹⁾ Csak annyiban népdalok ezek, a mennyiben most már a nép ajkáról szedték össze a gyűjtők, azonban utóbb látni fogjuk, hogy sokat Emîr-i Pâzevârî írt.

összeköttetésbe; Ouseley, Travels III. 570 l. meg ebben az alakban idézi: merz, merǵ, és összeveti az angol march-csal; szerinte már a Talmudban fordul elő e szó: marzbênî; v. ö. Vullers Lex. II. 1160—1. l. Ztschr. für d. Kunde d. Morgenl. I. 242. l. Az örmény marzpan a. m. Markgraf, marquis, Journal asiatique VI. série tome 7. (1866.) 114. l. Tulajdonnévvé is lett: Gergely a Marzban fia van Journal as. V. série tome 11. (1858.) 250. lapon említve; Behmenjár Bin Elmerzubân (merzbân) névvel pedig egy perzsa aristotelikus a Ztschr. d. DMG. VI. 435. l.

A részegítő, ittas szem annyit tesz, mint tüzes, ragyogó; l. Hâfiz, elif 3. és Erődi, Hafiz dalai I. 49. l. és ehhez a 8. jegyzetet. A csók p. bûs v. bûseh; az előbbi leginkább összetételekben, pl. zemîn bûs, a föld megcsókolása fejedelmek trónja előtt; l. Hammer Redekünste 300. l. Ez ugyanaz, a mi a görögben a προσκύνησις. Od. XIII. 354. v. is van szó a föld megcsókolásáról, de ott Odysseus örömében csókolja meg: χαίρων ἢ γαίῃ χύσε δὲ ζέδωρον ἄρουραν. A föld csókolása van Vullers Sâhnâme I. 160. l. 566. v. s gyakran. A lábcsók: pâ bûs, erről l. Reinaud, Monumens musulmans II. 114. l. Csókolni perzsául: bûsiden, bûseh dâden, huften (a mi különben aludni) és tréfásan funduk şikesten: mogyorót ropogtatni. E szó bûseh nyilván egy töből eredt a latin basiummal. Tán a német dialektikus Busserl is ide vonandó; l. Hammer Duftkörner 161. l. Ellenben Z. f. d. K. d. M. III. 33. l. szerint az angol buss (a kiss mellett), a francia baiser, a latin basiare, a litván buczioti a latinból ered s nem függ össze a perzsával! Az irodalmi nyelvben is néha használt hûs v. hûs pûzi emlékeztet a görög φίλημα, a latin suavius s a székely édesel, megédesel (megcsókol, pl. édes meg lelkem apókát, csókold meg lelkem atyuskát, l. Kriza, Vadrózsák I. 496. l.) elnevezésre, mind a négyben meglevén a kedves, édes, kellemes értelme. Szilády Áron, Régi magyar költők tára I. 348. l. szerint a N.-Szomb. cod. 136. l. tégedet csókolgat vala és tevéled édesküdik vala; v. ö. a 170. 173. l. A 262. lapon apol a. m. csókol. Ugyancsak Szilády, Firdûsi-fordításában, Új magyar múzeum X. évfolyam 1. köt. 366—384. l. többször használja az apolni igét e helyett ápolni; l. 375. l. 6. vers, 377. l. 9. v.,

379. l. 12. v. stb. Érdekesen osztályozza egy kis latin vers a csók elnevezéseit:

Coniugis interea basium, oscula dantur amicis,
Suavia lascivis miscentur grata labellis,

vagy egy régi synonymika szerint:

Basia coniugibus, verum oscula dantur amicis,
Suavia lascivis miscentur grata puellis.

II.

Herseh beşûnim turâ seir bavînem;
Şûen garîbî tersen turâ der nevînem.
Şûen garîbî! gâñ şuht selâmet!
Men bîet jâr tâ rûz-i kijâmet!

Bârhova megyek, téged látlak járni;
Külföldre menni félek, (mert) téged nem látlak.
Külföldre menni! Lelked egészen békében legyen!
Én vagyok a te szeretőd a feltámadás napjáig!

L. a. XX. számú népdalt.

III.

Ûnnah dârdâs hõdeh meh sah kilâreh;
Dâr gîl u cû burdemeh kelõreh;
Ûsuh kih îsû şîr bezenem pelâreh.
Heilî behâr vun, verg bured kilâreh.

Ama fákról adj nekem királyi cseresznyét;
A fa ága boga elragadta fővegemet;
Innen-onnan ütöm az oroszlán talpát.
Sok virág lesz, a levél hozza meg a cseresznyét.

Némileg hasonló költemény Dorn Beiträge I. 131. l. 6. verse és II. 521. l. 6. v. A. 3. sor [épen nem illik a szövegbe. Berésine mindenfélét ajánl e helyen: asâ kih visî, vagy: usuh kih îsuh, vagy: usî kih îsî; én azt hiszem, itt csak a két utóbbi fogadható el, mely ebből van összevonva: p. ân sû kih in sû; sû ejthető î-vel is, mert ez gyakran helyettesíti a mázenderâ-niban az î-t. Azt hiszem, Berésine téved, midőn a 4. sorban vun helyett den t ír; az általa fejtegetett alakok közt legalább nincs ilyen. Helyesebb vun v. vuneh, ő lesz valamivé, az átalános jelen egyes számú 3. szem. ebből: bavîn v. bavien. To-

vábbá fölöslegesen Berésine ajánlata, midőn verg helyébe varak-ot akar tenni; a p. berg, fa levele, lombja, miből verg úgy, mint bereh-ből vereh, şabâh-ból şavâi, sib-ből sîv; ellenben varak arab szó, melyet így elkerülhetünk.

IV.

Namâstîr ser vurg deket şahrâreh,
Burdemeneh dilber gûkzâreh; ¹⁾
Bermeh nekun, tû mest ês belâreh:
Tû ser kih selâmet, kûkzâ besjâreh.

Este felé farkas ment a mezőre,
Elragadta szeretőm borját;
Ne sírj, részegítő szemed számára van vigasz:
Fejeden béke lesz, sok borjad lesz.

V.

Seh tâ çaukâ dûştam, heğîr u lûârek,
Jettâreh şâl burd u jettâreh kecek;
Jettâreh beheştam u denk hûdeh behârek:
Ûn ketpâ benîştam u zen ketârek. ²⁾

Három darab csibém volt, szép és kövér,
Egyet sakál vitt el, s egyet mormotér;
Egyet meghagytam, hogy szaporodjék tavasszal:
Az a rizstárházban ül s közel van az elveszéshez.

VI.

Peng ûşûl-i dîn vâğib, ej burâder:
Tauhîd u ʿadl- dâat-i lûdâî dâver;
Nebavvat u imâmat hû kun tî jâver;
Mî ʿâd u murden lûkķ tû hû kun bâver.

Öt alapszabálya a vallásnak szükséges, oh testvér:
Az egy Istenben való hit és az úr isten lényének igazságában való;
A próféta-ságot és imámságot tedd segédeddé;
A feltámadás- és meghalásban higgy mint igazságban.

¹⁾ L. Dorn Beiträge I. 136. l. 39. v. és II. 527. l. 39. v. csekély különbséggel. Borju a. m. kûkzâ v. gûkzâ, a mi ebből van összevonva: gâuek zâdeh; az irodalmi perzsában gûsâleh borju, l. Fleischer Gram. 17. lapon.

²⁾ L. Dorn Beiträge I. 160. l. 167. v. és II. 554. l. 167. v. némi változattal.

E vers két utolsó sora Berésine olvasása szerint érthetetlen; ő így írja:

Nebavvat u imâmet hô kun síh jáver
Mî âd murden u haķķ tû hô kun bâver,

és fordítja:

Fais que les prophètes et les imams te secourent.
Crois, comme en verité, à la résurrection et à la mort.

Ez nem jó, mert éh v. sí a 3. szem. birtokos névmás, tehát: övé, s a verset e szerint így kellene fordítani: a próféataságot és imâmságot tedd az ő segélyévé. A minek nincs itt értelme; azért használtam a 2. szem. tû birtokos névmást. A 2. sor szintén rossz; értelme nincs, ha a kötő szó u a murden után következik: a feltámadást, meghalást és igazságot hidd!

VII.

Demâven kûh ser hîâr-i heġîreh,
Murteďâ 'Alî baû dî 'lfaķâr-i heġîreh;
Âvâz-i bulend būum : hîâr-i heġîreh,
Ķanbar begelû baû destâr-i heġîreh.

Demâvend heg, e tetején szép tünemény van,
A kedves 'Alî, vele szép kardja dî 'lfaķâr;
Fenhangon fogom mondani: Szép tünemény,
A Ķanbar (kezében) a kantárral, vele szép turban.

E szó Ķanbar ebből van rövidítve: peigember vagy peigâmbler, próféta.

VIII.

Demâven kûh ser jeki gulî;
Ôngah guďergâh-i murteďâ 'Alî.
Murteďâ 'Alî nîzeh belâ kuneh,
Temâm-i huķ ġârâ sebzeħ kuneh.

Demâvend heg, e tetején van egy rózsza;
Ott van utja a kedves 'Alînak.
A kedves 'Alî kiirtja a bajt,
Minden száraz helyet virulóvá tesz.

IX.

Derjûi mijûne dören jekî setâreh ;
 Kanbar begelû sâh-i merdûn sevareh ; —
 Jâ sâh-i merdûn, hêdih mih medde'âreh :
 Men bebûsem kabr-i imâm Reqâreh.

A tenger közepén van egy csillag ;
 A kanbar sâh Merdân kantárja mellett nyargal ; —
 Oh sâh Merdân, add meg nekem kívánságomat :
 Hogy megcsókolhassam Imâm Ridâ sirját.

E vers kétszer is megvan Emîr-î Pâzevâri költeményei közt: Dorn Beiträge I. 130. l. 4. v. és I. 159. l. 159. v.; a különbség csak az, hogy az előbbiben derjûi kenâr, az utóbbiban derjûi mijân van. A 4. sor különbözik csupán a Berésine által közölt szövegtől: Keşeh bezenem kabr-i imâm Reqâreh, (Hogy) megöleljem imâm Ridâ sirját. V. ö. Dorn Beiträge II. 520. l. 4. v. és II. 553. l. 159. v. E verset teljesen hibásan közölte Berésine s azért nem is fordíthatta le. Az 1. sor nála így van: Der jûûmîn dören jekî sitâreh; az első szóról megvallja, hogy nem ismeri, az egész pedig így fordítja: Dans le Jououmin il y a un astre.

Azonban ugyan e költemény kevés eltéréssel megvan G. Melgounof Essaijében, a mâzenderâni népdalok 5. száma alatt, melyet ő így fordít:

Au milieu de la mer j'ai vu une étoile :
 Le kanbar (prophète) avec un cavalier Schah Merdan
 en avant,
 O Schah Merdan ! accomplis mon désir,
 Que je puisse embrasser le tombeau d'Imam Riza.

Az eltérés a következőkben áll: bedimelh, láttam e h. dören, ő bir, neki van (t. i. a tenger közepének), jek e h. jekî; bâ gulû e h. begelû; kâşeh bezânem e h. men bebûsem. A többi eltérés csupán helyesírási, és mondhatni, hogy Berésine példánya jobban van írva, mint Melgounofé; mert derjû, mijûn, merdûn úgy van írva, a hogy a nép kiejti; imâm, e h. imâm, kâşeh bezânem e h. keşeh bezenem pedig határozottan rosszul van írva.

X.

Kigârâ selâm kommeh men meilî âreh ;
 Kigâ-i merd-i pîr gûneh, tû mî birârî ; —
 Birâr veneh kih âîr behûreh jek mârî ;
 Bejetej birâr mâseh êesî kanarî.

Üdvözlöm a lányt (mert) engem szeret ;
 Az öreg ember lánya azt mondja: Te vagy az én testvérem ;
 A testvér akarja egy anya tejét szívni ;
 Elfogadva a testvért, tekintsd jó szemmel.

XI.

Kudûm rûz kih âftâb jek nîzehreh îjen ?
 Zemin mers veden, êes kellekeh der îjen ?
 Rûz-i kiâmet âftâb jek nîzeh îjen ;
 Zemin mers veden, êes kellekeh der îjen.

Mely napon érkezik a nap egy dârdahajításnyira ?
 Mikor olvad a föld rézben, a szem a fej tetejére mikor fordul ?
 A feltámadás napján a nap egy dârdahajításnyira jön.
 A föld rézben olvad, a szem a fej tetejére fordul.

XII.

Kudûm şaîş-i kih der-i behîst vâ kerd ?
 Kudûm şaîş-i kih âmed-i mubârek bâ kerd ?

Micsoda személy az, ki a paradicsom ajtaját kinyitotta ?
 Micsoda személy az, ki szolt: Legyen áldott érkezésed ?

Berésine megjegyzi, hogy e dal nincsen befejezve. Dorn
 Beiträge I. 135. l. 34. v. és II. 526. l. 34. v. egészen megvan
 és pedig érthetőbben mint Berésinenél. A nyolczsoros költe-
 mény így hangzik :

Evvel kî bijeh der-i bihiştrevâ kerd ?
 Devvijem kî bijeh bîmû mebârik bâ kerd ?
 Sejjem kî bijeh vi hîdmet-i hedâ kerd ?
 Çehârrem kî bijeh metlebre mîh revâ kerd ?
 Evvel Muhammad der-i bihiştrevâ kerd ;
 Devvijem Ġibrâ' il âmed, mebârik bâ kerd ;
 Sejjem Ĥasaneîn kih hîdmet-i hedâ kerd ;
 Çehârrem murteđâ ' Alî hâgetre mîh revâ kerd ;

azaz :

Az első ki volt, ki az éden ajtaját kinyitotta ?
 A második ki volt, ki jött, azt mondta : Legyen áldott ?
 A harmadik ki volt, ki istennek szolgált ?
 A negyedik ki volt, ki vágyainkat kielégítette ?

Az első Muhammed volt, ki az éden ajtaját kinyitotta ;
 A második Gabriel volt, jött s mondta : Legyen áldott ;
 A harmadik Hasan és Husein, ki istennek szolgált ;
 A negyedik a kedves 'Alì, ki a mi szükségleteinket kielégítette.

A legnevezetesebb az egészben az a sajátságos kettős szám : Ḥasanein e h. Ḥasan és Ḥusein ; ez különben szokásos az arabban e két egymástól elválaszthatatlan testvér nevénél ; hasonló tünemény a latinban : templum *Castorum*, e h. Castoris et Pollucis templum, csakhogy itt kettős nem levén, többes szám áll. E templom a régi Róma 8. kerületében, a forum Romanum magnumban volt.

XIII.

Ti éhreh behûbî gul-i âtesineh,
 Men sûmeh beâtes agir âtes ineh ;
 Dennân şadî u leb-i teneh angubîneh ;
 Êrî-i felek ti hîrmen hûşeh-êneh.

Arzod szépsége által lángszinű rózsza,
 Én tűzbe mennék, ha ez láng volna ;
 Fogad gyöngy és ajkad méz ;
 Az ég boltozatja a te aratásod kalászszedője.

V. ö. Dorn Beiträge I. 153. l. 126. v. és II. 546. l. 126. v. csekély eltéréssel ; különben megvan I. 128. l. a Mirzâ Muhammed Şafî irta életrajzban. L. utóbb.

Kinek ne jutna eszébe a harmadik sor hallatára Bényey István e szép dala :

Bogár hajad, *gyöngysor fogad,*
 Bibor *ajkad édméze,*
 Mind oly kedves én előtttem,
 Mert meg vagyok igézve.

(L. Wajdits J. Rajta fiúk vigadjunk 5. kiad. 320. l.) Az utolsó sor úgy értendő, hogy a leány szépsége bőven arat, úgy hogy még az égnek is kalászszedéssel kell beérnie.

XIV.

Kuntu kanzan — girihîrâ men bûşâmeh ;
 Vâgîb ulvugûd 'ilm ulislâmeh.
 Ḥamîr kirdeh-i âb 'ihîl şabâmeh ;
 Arzûn nefurûş, durr-i girûn behâmeh.

Én vagyok a kincs — a csomót én megfejtettem ;
 Az isten az islâm tudománya.
 Kovász vagyok, negyven reggel vízzel csinálva ;
 Olcsón ne árulj, nagy értékű gyöngy vagyok.

Az első két szó arab, ugy szintén az egész második sor ; a vâgîb ulvuğûd az Istent jelenti, mint olyant, a kinek létezése szükségképi, ellentétben a többi lénnyel, a kinek létezése csak föltételes. V. ö. Flügel, Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften I. 42. l. sipâs u sitâjîs ân hudaîkîh vâgîb ulvuğûd est. Az egész költemény mystikus, nyilván 'Alî-ről kell érteni. V. ö. helyesebben Dorn Beiträge I. 160. l. 164. v. és II. 553. l. 164. v.

XV.

Emîr gîneh dest-i Pâzevâr heğîreh,
 Dest-i Pâzevâr rû der behâr heğîreh ;
 Cît bâtehdâr kalamkâr heğîreh ;
 Mijûn-i zenân geğû salvâr heğîreh.

Az emîr mondja : Pâzevâr pusztája szép,
 Pâzevâr pusztájának formája tavasszal szép ;
 Mousseline, virágos gyapotszövet szép ;
 A nők között a kék salváros szép.

E vers két első sorát l. Dorn Beiträge I. 130. l. 1. v. és II. 520. l. 1. v. Az emîr alatt Emîr-i Pâzevârît kell érteni ; l. erről többet költeményeinél.

XVI.

Rûrâ beh âstî, konneh gineh gîneh ;
 Surhe gul bevârâsteh mîûn-i sineh.
 Tî meneh sîr dâr, men teneh mavîneh ;
 Bejâ, depîcîm kih mudd'â hemîneh.

Arcodat megmostad, tündököl, ragyog ;
 Piros rózsá esik kebled közepére.
 Te vagy az én cziprusfám, én vagyok a te gyümölcsöd ;
 Jer ölelkezzünk, mert ez egyetlen vágyam

Némi változtatással l. Dorn Beiträge I. 152. l. 124. v. és II. 545. l. 124. v.

XVII.¹⁾

Kiğâ guteh : duter nîmeh seh mâreh ;
 Dû bâleh ser nedemmeh rîseh dâreh ;
 Birîseh rikâreh veneh mâr bedârî,
 Kîseh bezânî sû tâ şevâî dârî.

A lány szólt : Anyám lánya nem vagyok ;
 Két karomba nem zárom a szakállas fejét ;
 Szakálltalan legényt adjon nekem anyám,
 Ki estétől reggelig tartson karjaiban.

XVIII.

Dilâ, dil dâreh-i men Mâzenderûn,
 Meger Mâzenderûn kâğîd girûn ?
 Agir kâğîd nebâsed belkih nârenğ,
 Nemidânem êirâ jârem nâdûn !

Szívem, ki szívemet bírod Mâzenderânban,
 Vajjon Mâzenderânban drága a papír ?
 Ha papir nincs, van narancs,
 Nem tudom, miért nem tudja kedvesem ezt !

Magyarázatul csak annyit, hogy papir helyett narancs-héjat is használ a perzsa köznép, hogy a távollevőkkel magát megértesse.

XIX.

Sitâreh-i âsimûn rûğâ denîmeh,
 Mijân-i raht l'âb kiğâ denîmeh ;
 Mijân-i raht l'âb kiğâ gul âbî,
 Tureh kîseh bezânem îmsû tâ şevâî !

Az ég csillaga nem fényes,
 Az ágyban leány nincs ;
 Az ágyban a leány (olyan mint) rózsavíz,
 Hogy ölelnék ma éjjel reggelig !

Az eredeti utolsó sorában ugyanazt a hibát követi el Melgounof, mint az általa közölt 5. számú versben ; . a IX. sz. költeményt : kîseh bezânem-et ír e h. keseh bezenem.

¹⁾ A következő kilencz költeményt a 17—25. Melgounof ismert művecskéjéből vettem.

XX.

Heressâ, nešû, tureh sirûsir bebînem,
 Šûnî ġaribî, tersumâ dîreh bebînem ;
 Šûnî ġaribî, suhâd u selâmet !
 Men biet jârî tâ rûz-i kijâmet !

Megállj, ne menj, hogy végesvéig megnézzelek,
 Külföldre mégysz, félek, soká látlak meg ;
 Külföldre mégysz, jó egészséget és üdvöt !
 Én a te híved vagyok a feltámadás napjáig !

Egészség arabul šihhâ s ugyanezt a szót a perzsák is használják ; a mâzenderâni nyelvjárásban azonban suhâdnak hangzik ; Melgounof így is írja betűről betűre. I. a II. sz. mutatót.

XXI.

Kigâ ġân sereh dû pušteh tegân,
 Dû tâ seg deinch semileh tâġan ;
 Meneh mûlet hôdeh éemeskeh, bevûgem,
 Serмест kigârâ beirem bevurgem.

Lelkem lánykám házában két csomó káka,
 Két kutya nem engedi elvinni ;
 Nekem ótalnat adjatok, hogy azipómet levessem,
 A részegítő lányt elviszem s elfutok vele.

E költeményben annyi az ismeretlen szó, melyet sem Berésine, sem Melgounof szótára nem említ, hogy nem fordíthattam le híven, hanem a franczia fordításhoz kellett ragaszkodnom. — Nevezetes e vers kezdete : Lelkem lánykám, — itt e szó *lel*kem szakasztott olyan módon van használva, mint a hogy a magyarban mondják : lelkem édes apám, lelkem fiam stb. A középkori latinban is használják az ilyent :

Lectum stravi tibi soli,
 Dormi, nate bellule !
 Stravi lectum fœno molli,
 Dormi, mi animule !

L. Journal des savants 1844. évf. 24. l. Ilyen és ehhez hasonló kifejezés az irodalmi perzsában is sok van, pl. Sa'di Gul. 58. l. ġân-i peder, lelkem apám ; 'Omar Hejjâmnál van : ej dil, 72.

négyes ; szintugy a 199., 383., 386. és 403. négyesben ; gâânâ, lelkem, 208. n. és dilâ, szívem, 255. n. Ilyen a magyarban pl. Kriza Vadrózsák I. 8. l. Bizon nem tagadom, lelköm jámbor uram ; és a 12. l.

Áj meg lelköm, hadd kérgyem meg,
Ha elvisznek, hol kaplak meg ?

vagy a 161. l.

Édes lelkem, tám nehesztelsz,
Hogy rám kedvetlen tekintessz !
Mondd meg kérlek, kedves alak,
Vajon mivel bántottalak ?

Épen ugy, mint a magyar ebben az alak szót szép, nemcsak arczban, de egész lényében szép és előtte kedves személyre mondja, a perzsa a peiker szót, mely szintén voltaképen alakot jelent, ez értelemben is használja, pl. Gémâl-eddin Abû Muhammed Gengevî, azaz séih Nizâmî egy költeménye czíme : Heft peiker, a hét *alak*, szépség (Hammer Redekünste 114. l. heft peiger, die sieben Gestalten oder Schönheiten¹⁾). Vadrózsák 100. l.

Indulni kell gyenge alak
Tiszti poroncsolat alatt.

Az arabban is mondják : jâ kuleibî, oh szivecském. Hej-jâm 433. s 445. n. mondja : ej şanam, oh bálvány, a mit tiszta perzsasággal is mondanak : butâ. A magyarban is tudvalevőleg vannak ilyen megszólítások :

Hidd el kéncsöm, hidd el neköm,
Akkor löszön veszedelmöm.

Kriza, Vadrózsák 6. l.

Feleségöm, kéncsöm, eressz be ingömöt,
u. o. a 15. l.

Adj egy csókot, szívem, úti kötségsömre,
Mikor visszajövök, század adok érte !

¹⁾ Majd k-val, majd g-vel írják e szót : Onseley Tavel's III. 304. paigar, 114. peiker ; Journal asiatique III. série tome 4. (1837.) 283. l., heft peiger, les sept minois ; Hammer, Geschichte der osman. Dichtkunst (Pesth, 1836.) I. 29. peiker.

Czifra megszólítás a következő:

Haj csillagom, gyócs ingősöm,
Pillants reám szerelmesöm,

Vadrózsák 59. l. — Kedvelt gyermeket így is szólitanak meg a perzsában: leht-i giger, szivem (tul. májam) darabja, nûr-i éeśm, szemem fénye; a szemfény nevének különben megfelelő merdum-i éeśm. Hammer Redekünste 338. l. érdekesen hasonlítja össze e kifejezést más népek esze járása szerint: a perzsa férfit lát a szemben, az arab leányt (habár az arab is azt mondja: insân ul'ain l. ugyancsak Hammer a Zeitschr. d. D. M. G. VI. 516. l.; és viszont bint ul'ain annyit is tesz, mint köny l. megint Hammer Ztschr. d. D. M. G. VI. 66. l.), az angol golyót (ball), a német almát (Augapfel) és a francia kökényt, szilvát (prunelle).¹⁾A görög is leányt lát a szemben, pl. αἱ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν κόραι λιθὸς ἐστὶ διάπυρος, Philostrat. Vita Apollonii III. 7. 99. ed. Olearius, idézve Bachertől, Nizami's Leben u. Werke. A perzsában ezt még így is fejezik ki: dâ tîfl-i hindû, a két hindu gyermek; dâ tîfl-i pesendideh, a két kedves gyermek. Más ilyen költői megszólítása kedvelt egyénnek ez: ej gul-i bihâr ve ej jâr-i gâr, oh te tövis nélküli rózsa és oh te barlangtársam; ez utóbbi Muhammed futására vonatkozik. L. Fleischer Gram. 169, l. Gâmî J, u. Z. 95. l.

Zuleihâ guft kej éeśm u éirâgem!

Zuleihâ azt mondta, hogy: Oh te szemem, világom! (szó szerint: lámpám.) E kifejezés: merdum-i éeśm gyakran fordul elő Gâminâl, pl.

Binem gihân berû-i tû, rû-i tû gûjâ,
Éeśm-i men est u merdumek-i éeśm hâl-i tû,

a mit Rückert a Z. f. d. K. d. M. V. kötetében (1844) így fordít:

Die Welt mit deiner Sehe, mit deiner seh' ich sie,
Mein ist dies Aug, im Auge bist du der Stern allhie,

a mi nagyon szabadon van fordítva; hívebben ez az értelme: Látom a világot arczodban, arczodnak mondanád; a szem az enyém és a szemem fénye a te szépségjegyed. Vagy: merdum-i dideh-i gemdideh-i sâhib nezerân, a derült tekintetűek búlátott szeme fénye; vagy:

Ârzû-i dil-i hûnin ġigerânet h'ânem,
Merdum-i dideh-i şâhib nezerânet h'ânem.

A vérző keblűek szíve kívánságának nevezlek,
A derülttekintetűek szeme fényének nevezlek.

V. ö. Hâfiz Nûn 2. dala eleje: Ej nûr-i ċe'm-i men; 13. rubâ'î: ġânâ; 1. Erődi B. Hafiz dalai II. 46. és 153. 1. Hammer, Duftkörner (1. kiad. 1836.) 56. 1. Dorn Beiträge II. 2. 1. 1. v. 58. 1. 79. v. 265. 1. 407. v. — Szilády Áron, Régi magyar költők tára I. 339. 1. azt jegyzi meg, hogy a Weszprémi codexben egy papirszeletre ez van írva: Szüvem, lölköm, virágom, czinigém; Aranyom, gombom, ágam, lelkem, — mindenesetre az író sajátyszerű képzelő tehetségére mutató fölkiáltás. V. ö. u. o. 161. 1. Flügel, Die arab. pers. u. türk. Handschriften I. 513. 1. Farid addin 'Attâr e szavai:

benâm-i ânkih nûr-i ċe'm u ġânest
hûdâ-i âşkârâ u nihânest,

Annak nevében, ki a szem és lélek fénye,
Ki a nyilvánvaló és rejtett dolgok Istene.

Flügel u. a. műve I. 556. 1.

bijâ zi âb-i 'anab ġânâ
ber efrûz âteş-i dilhâ,

Jer elő a szőlő levéből, lelkem,
Gyűjtsd föl a szívek tüzét.

Fundgruben d. Orients II. 312. 1. egy mevlevî-dervîs-dalban ez fordul elő: anta 'ainî anta rûhî fi 'lbadan, te vagy szemem, te vagy lelkem testemben. V. ö. Hammer Redekünste 292. és 364. 1. Duftkörner 144. 1. Chodzko, Grammaire persane 149. s köv. 1. Hammer, Geschichte d. osman. Dichtkunst I. 139. 1. A perzsa bibliafordításban merdumek-i ċe'm Psalm. 17, 8. E kifejezés: szerette, mint a szeme világát, teljesen így van Gâmînâl, J. u. Z. 62. 1. Kih pîs-i û ċû ċe'mes bûd mahbûb. Így Catallusnál is (ed. Lucian. Mueller, Lips. 1874.) 104, 2. Ambobus mihi quae carior est oculis? 3, 5. Quem plus illa oculis suis amabat; 14, 1. Ni te plus oculis meis amarem. Különben a rón.ai is leányt látott a szemben:

pupilla tulajdonkép a pupa, leányka, báb szónak a kicsinyítője V. ö. Egyet. Philol. Közl. II. 366. l. Hammer, Gesch. d. osman. Reichs II. 559. l. Wahrmund Hdb. III. 86. l. Curtius, Grundzüge der griech. Etymologie (4. kiad.) 177. és 288. l.

XXII.

Pelû (vagy belû) desteh hoirum bureng,
Pîr seg mârrâ biârem hulenğ:
Biem, hönîşirem ƙal' asieh genğ.

Az ásó sárgarézből való nyelét fogom fogni,
Az öreg nőtény kutyát meg fogom ütni;
Elmegyek (aztán), azon helyen ülök le, a hol kincsem van.

Itt, fájdalom, ismét a francia fordítás után kellett indulnom a szótárak elégtelensége miatt. Különösen ƙal' asieh rejtett szó marad előttem; ƙal' â a. m. vár, sî, p. sû: oldal, rész és eh a dat. ragja, tehát lenne: kincsem vára felé. Azt hiszem, bátran tehetem ez érthetetlen szó helyébe ezt: ûngeh sîjeh, arra felé, t. i. kincsem felé; az irodalmi perzsában: besû-i ân gâ. Vagy talán a török nyelv szabályai szerint lehet magyarázni e szót: ƙal' asîah, az ő várába, vára felé; habár itt e szó vár épen nincs helyén.

XXIII.

Kigâ gân sereh, bulend agûz,
Veneh benişt Sîrvûn 'arûs;
Îsâlâ beşekeneh ser, hâleh-i agûz,
Naşîbet meneşved Sîrbûnî 'arûs.

Lelkem lánykám házában magas diófa van,
Ott ül a sîrvâni menyasszony;
Ha isten akarja (bárcsak) szétzúzná fejét a diófa ága,
(Akkor) szerencsém lenne a sîrvâni menyasszonynál.

L. a XXI. sz. mutatóhoz való jegyzetet.

XXIV.

Emîr guteh, men pîr bîmeh nâ gumûnî,
Âsûjeh 'aql vessetâ pîstereh gûvûnî.

Az emir mondta: Én aggastyán lettem, gyanútalan.
Oly eszem (már) nincs, mint előbb fiatalkoromban

Az emír alatt ismét Emír-i Pâzevârît kell érteni. A 2. sor teljesen el van rontva; a helyett, a mint Berésinenél van: ahl, mindenesetre 'akl kell ide; hogy azonban vessetâ micsoda, nem tudom; ige egy. sz. 1. v. 3. szem. alig lehet, pedig ennek kell lenni a mondat igéjének, és a szerint, a mint *nem bírok* ezzel vagy *nekem nincs ez* az értelme, csakis e két személyben lehet,

XXV.

Emír guteh, hâlâ mereh zen hôdeh,
Puser zîâd, duter mereh gum hôdeh.

Az emír szólt: Most nekem nőt adjatok,
Fiam sok van, leányom elveszett.

Ismét Emír-i Pâzevârît kell érteni. A 2. sorban a hôdeh ebből van rövidítve: hô kirdelh; a perzsában gum kerdén szin-tén a. m. elveszteni, így a Gulistânban: jekî pursîd ez ân gum kerdelh ferzend, valaki kérdezte attól a fiavesztettől, t. i. Jákob-tól (l. Eastwick kiad. 60. l.).

Mázenderâni próza.

A következő két, kötetlen beszédben irt adomát B. Dorn, Beiträge zur Kenntniss der iranischen Sprachen című művének első részéből vettem, a hol a 14. és 29. lapon foglaltatik, a 11. és 19. szám alatt. E kötetben a 122. lapig prózai mutatóványok vannak, többnyire adomaszerű történetkéek, azonban minden szerző megnevezése nélkül, csupán 1—49 ig folyó számok alá sorozva. A 124—129. való lapokon Mirzâ Muḥammad Šafi', Dorn munkatársa, ír valamit Emír-i Pâzevârî életéről, a miből azonban életrajzi adatokat nem lehet megtudni. A 130—160. való lapokon az Emír-i Pâzevârî vagy Mázenderâni divânjából foglaltatik 168 versszak, különböző nagyságu és alakú. Azután három lapon Hezelijjât-i sâ'ir-i suarâ', más költők tréfái czim-mel 22 rövid költemény van. A legelül említett történetek közül több Sa'di Gulistânjából van véve, több-kevesebb eltéréssel, nevezetesen: A 61. lapon való 33. darab a Gulistân (Eastwick kiad. Hertford 1850) 33. lapján mint 22. hikâjet található; a 63. l. 34. db. megfelel Gul. 29. l.

18. h. csupán a két utolsó verssor hiányzik Eastwickben, 66. l. 36. db. a Gul. 79. l. 23. h., csakhogy a Gulistânban levő arab beitek amott el vannak hagyva; a 70. l. 37. db. a Gul. 3. l. 3. h.; a 73. l. 38. db. a Gul. 160. l. 2. h. és a 34. darab két utolsó verssora itt is megvan; 74. l. 39. db. a Gul. 6. l. 4. h. s itt a Gulistân arab részei is mâzenderâniban vannak visszadva; 80. l. 40. db. a Gul. 35. l. 24. h. ez is, valamint a többi történet némi eltéréssel; 84. l. 41. db. a Gul. 17. l. 13. h. a 87. l. 42. db. megfelel Gul. 22. l. 16. h.; a 94. l. 43. db. megvan Gul. 43. l. 31. h. a 95. l. 44. db. a Gul. 95. l. 2. h. a 64. l. 35. db. Gul. 161. l. 3. h. a 96. l. 45. dbjának megfelel Gul. 164. l. 5. h. a 99. l. 46. db. Gul. 105. l. 16. h. a 101. l. 47. db. a Gul. 107. l. 17. h. a 102. l. 48. db. Gul. 39. l. 27. h. és végre a 104. l. 49. db. fordítása Gul. 116. l. 28. h. — Dorn 2. kötetéről alább fogok szólni, midőn az Emîr divânjából több költeményt mutatok be; lássuk most az említett két darabot.

I.

Ettâ rûzi Iskender bâ hâdirûne beûteh kih gâhî kesîreh melhrûm nekîrdimeh; her kes hercîh migâ bel'asseh bebeşî-meh. Ūnvekt ettâ şehş 'erdî hâkîrdeh kih lûdâvend mereh jek dinâr çlerûr hesseh, bebeşî. Iskender befermâe kih pâdişâhân gâ çiz kem bel'assen bi edebi hesseh. Ūn şehş beûteh kih eger pâdişâhreh jek direm hedâen şerin eneh, melkî bebeşî Iskender befermâe: evvel sū'âl kem hâ kirdî mih mertebeli gâ ve diger sū'âl hâ kirdî şî mertebeli gâ zijâdter; her dû sū'âl bigâ hâ kirdî. Ūn şehş lâ gevâb ve şermendeh bîjeh.

Egy napon Sándor kísértőinek mondta: Soha senkit szerencsétlenné nem tettem; bárki bármit követelt tőlem, megadtam neki. Ekkor könyörgött valaki, hogy: Uram, nekem egy dinâr károm van, add meg! Sándor szólt, hogy: Fejedelmektől hitvány dolgot kérni illetlenség. Az az ember válaszolta, hogy: Ha a fejedelem szégyel egy diremet adni, adja nekem országát! Sándor szólt: Először az én méltóságomon aluli dolgot kértél s azután a te rangodnál magasabbat kértél; mind a két kérelem helytelen volt. Az az ember elhallgatott és megszegyenült.

Iskender alatt természetesen Nagy Sándor értendő. A

keleti költészetben és mondában egészen más képét kapjuk Sándornak, mint a minőt a mi történetíróinknál látni megszoktunk. Már a korában van szó bizonyos Sándorról; a 18. sűrű 85. versében, de ott csak *qû 'lkarnein*-nak van nevezve, s így a magyarázók nem merik határozottan kimondani, hogy azonos a mi N. Sándorunkkal. Dr. W. Bacher, *Nizami's Leben u. Werke* 73. l. szerint e név félreértésből támadt, mivel az arabok a görög képeken levő két angyalalakot, mely Sándor feje mellett két oldalt volt, szarvnak tartották. Vullers, *Lexicon Persico-Latinum* 1. 964. l. Nagy Sándornál előbb élt az a *qû 'lkarnein*; v. ö. Spiegel, *Die Alexandersage*, 51. s köv. l. Dr. Ullmann koránfordítása 7. kiad. 248. l. jegyz. A szarv az erőt, hatalmat jelenti keleten, v. ö. Daniel VIII. 5., 6., 8., 21. stb. Kleuker *Zend Avesta* II. 273. l. Mozes szintén két szarvval ábrázoltatik, Goldziher szerint azért, mert sok vonás van benne a napmythosból, s mivel a héberben szarv és sugár ugyanazon szóval fejeztetik ki, t. i. *keren*, v. ö. az arab *karn*; l. erre nézve Dr. Goldziher *J. Mythology among the Hebrews*, translated from the German by Russell Martineau (London, 1877) 179. l. s függeléke 391. l. — Más versio szerint N. Sándornak nagy füle volt s borbély, ki el nem tudta már hallgatni ezt a titkot, úgy könnyített lelkén, hogy egy pusztai kútba kiáltotta s abból sás nőtt, a mely világgá susogta. Ez Midas esetére emlékeztet, Ovid, *Metamorph.* XI. 62—193. v. N. Sándornak próféta jellege is volt s mint ilyen minden nyelvet értett, a nélkül, hogy tanulta volna, mint tyanai Apollonius, ki Philostratus, *Vita Apollonii* I. 19. szerint ezt mondja: *ἐγὼ δὲ ὃ ἑταῖρε πασῶν (γονῶν) ξυνέημι μαθὼν οὐδεμίαν*. Ez az Apollonius a keletiek szerint Balînâs, Ablûnîs, Ablûniûs, vagy leghelyesebben Bulunjâs; melléknevén *şâhîb ultilsamât*, a talizmánok ura, és *ferzâneh*, bölcs, tanult. Van egy kis város, Bulunjâs, Homs mellett a tenger partján, a mely talán ez Apolloniustól kapta nevét. Dr. C. P. Caspari *Arabische Gram.* 4. kiadásában a 21. lapon hibásan van Balînâs Pliniusnak fordítva; l. 442. l. Apolloniusról l. továbbá: levelei Aldusnál, Velence 1499. és Olearius és Kayser Philostratus-kiadásában; Westermann, *De Apoll. Tyan. epistolis* annak Commentt. de epist. script. Gr. II. része (1851) 22. száma alatt;

Wellauer, Apoll. v. Tyana, e folyóiratban: Jahn's Jahrb. Suppl. 10. köt. (1844) 418. s köv. l. Pauly Realencyclopädiája I. 2. 1316. Journal asiatique VI. série tome 14. (1869.) 111—131. l. De l'identité de Belinas et d'Apoll. de Tyane, par M. L. Leclerc. — N. Sándor megvervén Dârâ-t, az koronájával együtt éltét is vesztí s utolsó perceiben Sándorra hagyja országát s lányát, Rûseneket (Roxane a görögöknél). Sándor nejét s gyermekét, Iskenderúst Görögországba küldi s maga megy prófétai útjára. Egyptus ellen hadat visel:

Ze Maķedûnijeh rûi der râh kerd;
Beh Iskenderijeh guĊergâh kerd;

ott Alexandriát alapítja; azután Afrikába és Spanyolországba indul:

Beh AfriĊeh âvurd ez ângâ sipâh,
Vez AfriĊeh ber Andalus kerd râh.

Hadat visel Armeniában az oroszok ellen, kik szövetségesét, Berda' királynőjét, Nûsâbeh-t megtámadták (Berda' örményül Bardav, egy tartomány fővárosa, Nouveau journal asiatique 12. (1833.) 198. l.), harczol Indiában, Sinában. Végre a sötétség országába is nyomul, hogy ott az örökifju HıĊrtól az élet vizét kérje, azonban e terve nem sikerült, nem ihatott az éltet adó forrásból, mint Sa'di is mondja Gul. 215. l.

Ŝenideh-i kih Sekender bireft tâ zulmât
BeĊend miĊnet ve ângelh nehûrd âb-i ħejât?

A dobolást, a mely most is divatos Perzsiában, ő parancsolta meg először; de ő csak három időpontot határozott meg dobolásra, s csak később Sangar ötöt, mint ezt Nizâmi előadja:

Ċû bunjâd-i naubet Sekender nilâd,
Sih ez vej şud u peng Senger nihâd.

Manap már csak egyszer napjában, este, szól a dob a táborban s a fejedelmek lakásai előtt. A 3, 4 vagy 5 ízben való naubetről l. Ouseley Travels II. 369. l. Szépen alkalmazta e szót II. Muħammed, midőn az elpusztult byzanci császári palotába lépett:

Perdeh dârî mikuned ber kaşr-i ķeiser'enkebût
Bûm naubet mizened ber gunbed-i Efrâsiâb,

Hammer költői fordításában:

Es zieht in Kaiserburgen an dem Thor,
Die Spinn' als Kämmerer den Vorhang vor,
Und in Efrasiabens Königshallen
Hört man die Heermusik der Eule schallen.

L. Redekünste 94. s köv. l. — N. Sándor meghalt Séhrzûrban; ez Malcolm, Gesch. Persiens (fordítás) I. 66. l. szerint a kurdistâni Siazurus. Ha van is olyan keleti ember, a ki nem tartja Sándort prófétának, a ki csak azért kelt lódító útjára, hogy a mindenható parancsainak mindenütt tiszteletet szerezzen, mindenesetre Isten kedveltjének s az igaz Isten imádójának fogja tartani. Nem is érik be azzal a keletiek, hogy hibáit elhallgatják, hanem még hőstetteit tetemesen nagyítják. Arabiában meglátogatta Mekát. Tiszteli is egész kelet, kivéve a gebreket, kiknek vallását üldözte, s kik ennél fogva zsarnoknak nevezik s azt hiszik, hogy a pokolban bűnhődik. L. Anquetil Duperron, Zend-Avesta II. 338. l. Több jellemző adomát tudnak róla a keletiek, l. Reinaud, Monumens musulmans I. 173. s köv. l. V. ö. még: Bacher kitűnő művét, Nizami's Leben und Werke und der zweite Theil des Nizamischen Alexanderbuches, a 67., 73., 92., 94., 96., 112. s 117. l. J. B. Fraser, Darstellung v. Persien, deutsch v. J. Sporschill I. 96. s köv. l. Hammer, Redekünste, 117. s köv. l. és Gâminál, a 335. s köv. l. Wollheim, Nationalliteratur sämmtlicher Völker des Orients, II. 126. s köv. l. és II. 154. l. Dorn, Beiträge I. 139. l. II. 95., 103., 132., 489. és 531. l. Rûsenekről l. Monumens musulmans I. 47. l. jegyz. Hıdról l. Reinaud Monumens musulmans I. 169. s köv. l. és Dorn II. 47. l. 61. v. 156. l. 245. v. 178. l., 272. v. 185. l. 281. v. 246. l., 378. v. 502. l., 23. v. I. 150. l. 112. v. Hıdr, a zöld, csak fordítása a Σαβάζιος mithras nevének, Sebznek, Hammer, Redekünste, 20. l. és jegyz. szerint. A dinâr nagyon csekély perzsa pénz még mai nap is; értéke csak ¹/₂₀ krajczár azon számítás után, a melyet Nicolas, Dialogues 260. s köv. l. a perzsa pénzről ad. A szó Palmer szótára szerint: The name of a coin; a ducat, dinar; Eastwick Gul. szerint: A silver coin weighing seven or ten drachms. A szó a latin denariusból származik s nyilván a görög δηράσιον közvetítésével ment át a keleti nyelvekbe. Épügy direm is idegen; direm

vagy dirhem, több. darâhim, a görög *δραχμή* szóból ered. — Fermûden itt annyit tesz, hogy: mondani, mint ez udvarias kifejezést szereti alkalmazni a perzsa előkelőkről; épen így a törökben telfif bujurmağ, parancsolni, teşhîh bujurmağ, kijavítani stb. Hasonló ehhez az Erdély némely részeiben dívó szólásmód: parancsoljon bejönni, parancsoljon helyet foglalni stb. V. ö. Fleischer Gram. 109. l. 2. jegyz. Egyet. Philol. Közl. II. 228. l. — dū 'lkarneinról l. még Ouseley Travels I. 297., III. 8. l. Történetét *maláji* nyelven l. említve Nouveau journal asiatique t. 9. (1832.) 107. l. Másutt meg Herculesnek mondják, Journal as. IV. série tome 9. (1847.) 554—5. l.

II.

Şehşî behîlî gâ dûstî dâ'steh. Ettâ rûz behîlreh beûteh kih
 esâ sefer sûmmeh; şî engeşterreh mereh hâdi, şî hemrâh
 h'âmmeh dârem, her vekî vereh bevinem tereh jâd hâ kunem.
 Gêvâb hedâe kih eger mereh hânî jâd hâ kenî, şî enkûsreh
 kih hâli vinnî, mereh jâd hâ ken kih engeşterî felûn kesi gâ
 beh'âssemeh, mereh nedâe.

Valaki fôsvénynyel barátságot kötött. Egy napon azt mondta a fôsvénynek, hogy: Most elutazom; add nekem gyűrűdet, azt magammal viszem, bármikor rá fogok nézni, terád fogok gondolni. Az felelte, hogy: Ha rám akarsz gondolni, valahányszor ujjadat üresnek látod, emlékezzél meg rólam, hogy gyűrűt kértem attól az embertől, s nem adott.¹⁾

A következő költeményeket Emîr-Pâzevârî mâzenderânî költő divânjából vettem. Magáról a szerzôröl nem sokat tudunk; Mirzâ Muḥammed Şafî' czikke minden egyéb életrajznál. A dagályos leírásból a következőket veszem ki: A šeih ul'âgam-i mâzenderânî, azaz Emîr-i Pâzevârî (a kinek különben ezekből igazi nevét sem tudjuk meg) egyszerű falusi ember volt. Ouseley Travels III. 290. l. Pâzevârt pleasant hamletnek nevezi. Mint kertész szolgált azon reményben, hogy így imádottságához jobban férhet. De minden fáradozása sikertelen lett volna, ha a lány is meg nem szereti vala, mert azt mondják: Tâ me'sû-

¹⁾ E fordítás nem magyaros, mert lehetôleg igyekeztem szószérínt visszaadni a mâzenderânî szöveget. Azért fordul elô benne ez is: üres ujj, holott gyűrűtlent kellett volna mondanom.

keh-i teref-i gâ keşêş nevvie, ‘âşik-i bî‘âreh-i kûşêş higgâ nere-seneh, addig, míg a szerető lány részéről vonzalom nincs, a gyámoltalan imádó erőködése nem jut célhoz.¹⁾ A lány tehát mindennap meglátogatta kedvesét. Egykor az emîr a kerten kívül állva látott egy lovas, kinek arca le volt fátyolozva; paripáját egy ember vezette kantáránál fogva. Az emîr gyanítva, hogy ez valami magasrangu úr, hódolatteljesen üdvözölte; a lovas pedig megkérte, hogy hozzon számára kertjéből egy dinnyét, a mire az emîr azt felelte, hogy még nem is nyílt a dinnye virága. Az idegen ismételt kérésére belépett kertjébe s bámulva látta, hogy az virulóbb Irem kertjénél és sok dinnye van ott egy rakáson. Csodálkozva fogott egyet s vitte a lovasnak. Az a dinnyét földarabolta s két szeletet a kertművelő emîrnek, egyet kísérőjének s egyet a nyáját ott legeltető juhásznak adott, egyet pedig magának megtartva, eltávozott. Az emîr egy szeletet megevett, a másikat eltette kedvese számára. A mint kertjébe visszatért, ámulva látta, hogy abból minden virágpompa eltűnt s csak olyan, mint volt a titokteljes lovas megjelenése előtt. A mint kedvese hozta számára az ételt, meg akarta kínálni a dinnyeszelettel s ime, a bűbajos dinnyétől minden mondata verssé lett. Alig hogy a lány megette a szeletet, ő is költővé vált, sőt annál is többé, látnokká, s elmondta az emîrnek, hogy az a lovas az ő imámja volt, ‘Alî Ibn Abî tâlib. Az emîr azonnal utána rohant s a juhász által utba igazíttatva el is érte épen azon pillanatban, midőn az egy folyón akart átkelni, melynek medrében víz helyett tűz folyt. A lovas oda kiáltott neki, hogy ne kövesse, mert megég; de az emîr e verssel felelt:

Tih ‘îhreh beľûbi gel-i âtesîneh
Men sûmmeh beâtes eger âtes îneh,

¹⁾ Csinos szójáték van ebben: keşîş és kûşîş közt; az előbbi vonzalom, származik keşîden ígéből, az utóbbi erőködés, innen: kûşîden, megkísérteni, erőködni.

²⁾ V. ö. a mâzenderâni népdalok XIII. számát, a hol még két sorral van megtoldva. Található még e költemény Dorn, Beiträge, I. 153. l. a 126. költeményszám alatt, csupán a 3. sor tér el némileg a népdalok XIII. száma alatt közölttől: Dehen helkeh-i mîm u leb engebînch, szâd a mîm karikája s ajkad méz. Mirzâ Muhammed Šafî‘ is költőiesen fordította perzsára:

Arczod szépsége által lángszinű rózsá,
Én tűzbe mennék, ha ilyen a tűz.²⁾

Merészen haladt át a folyón s megcsókolta az imâm lábát; az megáldotta s azóta költő lett az emír. Szeretője neve Gûher volt, s ezután valódi imádottját, az imâmot is e névvel nevezte; az a juhász szintén szerelmes lett Gûherbe s őt is emírnek nevezték és ez a két emír szerepel ezekben a költeményekben.

I. ¹⁾

Nemâsûneh ser višeh bejjeh lââmûs,
Mesteh belbel nâleh bimûe mih gûs;
Nâ merde felek helkeh dekerdeh mih gûs,
Vineh bernerden bûrden éhâr kes-i dûs.

Este felé elcsöndesült az erdő,
Ittas fülmile panasza üti meg fületem;
A gonosz ég gyűrűt (karikát) húzott át fülemen,
Meg kell halni s elmenni négy ember vállán.

A fülbevaló keleten szolgaságot jelent; helkeh begûs vagy sufteh gûs a. m. szolgál. A négy ember alatt azokat kell érteni, kik vállukon viszik ki a koporsót. L. ezt a verset kevés változtatással Dorn Beiträge II. 509. l. 11. v.

II.

Emrûz éend rûze dûst-i gemân nedârmeh,
Veļsî beîmeh dîn u îmân nedârmeh;
Vineh sîh bîme beled-i ân nedârmeh,
Jekbâr bevînem dîger ermân nedârmeh.

Ma néhány napja, hogy semmit sem tudok kedvesemről,
Elvadultam s nincs sem vallásom, sem hitem;
Magam akarok menni (hozzá), kalauzom nincs,
Hadd lássam egyszer, más vágyam nincs.

E versszak a *redif* szép példáját adja. Redifnek neveztetik az a fölösleges rím, a mely a rendes rím után még a következő sorokban változatlanul ismétlődik. Itt pl. a *kâfijeh*, a rendes rím, egyszótagu, az *ân* szótag; a *redif* pedig a *nedâr-*

Ruhsâr-i jâr-i meu éuh gul-i âtesîn buved,
Meñ mirevem beâtes eger âtes în buved.

Ez a *redif* csinos példáját is adja.

¹⁾ A következő négy darabot Dorn Beiträge I. kötetéből vettem; ott 14, 30, 67 és 129 a számuk.

meh. Redifet l. Flügel, Die arab., pers. u. türk. Handschriften I. 497., 583. l. Wahrmond Hdb. I. 422., 425., 428., 429. l. Bleeck, A concise grammar of the Persian lang. 76. l. és a 2. rész 98. l. v. ö. Eastwick Gul. kiad. 40. l. Journal asiatique IV. série tome 9. (1847.) 309., 310., 325. l. Ezek a redifek gyakran igen szép csengést, rímhelyezést hoznak létre, pl. Háfiznál:

Ćû âftâb-i mej ez serķ-i pijâleh ber âjed,
Zi bâġ-i âriġ-i sâķi hezâr lâleh ber âjed;
Nesîm der ser-i gul bişikened kulâleh-i sunbul,
Ćû ez mijân-i éemen bûî ân kulâleh ber âjed.

Midőn a bor napja a serleg keletéből fölkel,
A csapláros arcza kertjéből ezer tulipán hajt ki;
A zephir a virág tetején fodorítja a jáczint haját,
Midőn a virágzó mező közepéből ama haj illata fölszáll.

Itt az âleh a rím és ber âjed a redif; ez itt már 2 szóból áll, egyszavu redif pl. ez Nizâminál:

Zâġ beferr-i tû humâjî kuned,
Ser-i kih resed pîs-i tû pâjî kuned;

A holló nagylelkűséged miatt humá lesz,
A hozzád érkező fej lábbá lesz.

Vagy ugyanerre példa e vers Kâimnál:

Demikih bâ ģedd-i dilġûî tû nigâh kunem,
Ze pâ der uftem u bi ihtijâr âh kunem.

Azon pillanatban, midőn szívkereső alakodra nézek,
Leesem lábamról s önkénytelenül fölsohajtok.

Kétszavu redif ez Ĝâmi J. u. Z.

Rihâjet ânċunân bâd ez ġudâjî,
Kih herġiz nijâjedet jâd ez ġudâjî,

Ugy menekülj meg a válástól,
Hogy soha eszedbe se jusson a válás;

és ugyanott van példa háromszavú redifre is:

Dil-i mârâ ze ġem hûn mi kunî tû,
Kih kerdest in kih eknûn mi kunî tû?

Szívünket fájdalomtól vérzövé teszed,
Ki tett olyat, a minőt te most téssz?

Kétszavu redifhez hasonló e csinos rímjáték Avhad-eddintől:

Ger mû'nis u hemdemi demî jâftemî,
 Zû câreh u merhemî hemî jâftemî;
 Ez âtes-i dil sûhtemî ser tâ pâ,
 Der dideh eger nemî nemî jâftemî.

Ha pillanatig leltem volna társat és barátot, általa gyógyulást és írt leltem volna; szívem tüztől tetőtől talpig megégttem volna, ha szememben nem leltem volna nedvet. Még bonyolódottabb rímjáték e vers:

Kej bâsed u kej bâsed u kej bâsed u kej,
 Men bâsem u vej bâsed u mej bâsed u nej.
 Geh men leb-i vej bûsem u geh vej leb-i nej,
 Men mest ze nej bâsem u vej mest ze mej,

vagy Fr. Rückert, Gram. Poetik u. Rhetorik d. Perser, herausgegeben v. W. Pertsch, (Gotha 1874.) 38. l.

Wann wird's sein und wann wird's sein und wann wird's sein, wann sein?
 Dass ich da und er ist da und Wein ist da und Flöt';
 Bald küss' ich die Lippen ihm und er Lippe der Flöt',
 Ich trunken vom Flötenspiel und er trunken vom Wein.

L. Heft Kûlzum, a hét tenger, egy hét kötetes szótár, kiadta az audhi király, Abâ 'lmuzaffar vagy Abû'zzafar Mu'izz-eddin, megjelent Luknowban, 1231-ben (1815. Kr. u.) Az ilyen rímjátékokban azonban utolérhetetlen volt Rašid Vatvât Belhî (a fecske, így nevezve, mert kora legékesszólóbb embere volt; a perzsa Boileau), a ki muraşsa'âiban, azaz olyan költeményekben, a melyekben minden sornak minden szava rímel a következő sor megfelelő szavával, páratlan volt. Hammer Redekünste 120. l. csak egy pár verset hoz föl például, de megjegyzi, hogy e kaşideh 70 párversből állott:

Ej munevver betû nuğûm-i ğelâl,
 Vej mukerrer betû rusûm-i kemâl,

Hej általad ragyognak a dicsőség csillagai,
 S hej általad állapítvák meg a tökély szabályai.

V. ö. Wahrmund Hdb. I. 431. l. és kulcsa 104. l. Ugyane kulcs 111. lapján van e költő teljesebb neve: Rašid-eddîn

Vaṭvât. Flügel, Die arab., pers. u. türk. Hdschr. I. 125. l. adja legjobban nevét: Muḥammad Bin Muḥammad Bin ‘Abdalḡalil arrašid alkâtib alvaṭvât, v. ö. I. 205. l. Ilyen murassa‘â Wahrmond Hdb. I. 426. l.

Ej nâzinîn der kûjî mâ guḡer kun
Ej mâhḡebîn der rûjî mâ neḡer kun,

Oh kedves, menj el a mi utczánkön,
Oh holdhomloku, nézz arcunkba!

Ilyen redif Sa‘dî Gulistânjában (Eastwick 67. l.)

Gûjî reg-i ḡân miḡusiled zeh̄meh-i sâzeš,
Nâ hûšter ez âvâz-i mirḡ-i peder âvâzeš.

Azt mondanád, a lélek erét tépi szét hangszere vonója, nem kellemesebb atyád halála hangjánál az ő éneke. Ugyane vers egy jeles új kiadásban: The Gulistan, a new edition with a full vocabulary by John Platts, London, 1874., így van az 55. l.

Gûjî reg-i ḡân miḡusiled neḡmeh-i nâ sâzeš,
Nâ hûšter ez âvâzeh-i mirḡ-i peder âvâzeš.

Azt mondanád, a lélek erét tépi el széthangzó dallama,
Nem kellemesebb atyád halála hírénél az ő hangja;

ez helyesebb olvasás is, mint az Eastwické, mert a szótár szerint âvâzeh: rumour, report, news, és âvâz; roice, sound, noise, cry, shout; report, s ehhez hozzáteszi, hogy arab, a mi hibás, mert âvâzeh, âvâz és âvâ perzsa szó. Eastwick szótára nem említi e szót: âvâzeh. Ugyancsak Platts kiadása 115. lapján is van egy példa a redifre, teljesebb az előbbinél, a melyben Platts 130. l. 3. jegyzete szerint *csak az -es szótág képezi a redifet*:

Ez dest-i tû mušt ber dihânî hûrden,
Hûšter kih bedest-i h’is nânî hûrden,

Kezedtől kapni ütést a szájra,
Kellemesebb, mint önkezevel kenyeret enni,

a mihez hasonló az arab: ḡarb ulḡabib zabîb, a kedvestől kapott ütés aszalt szőlő vagy datola. Ez egész hikâjet nincs benn Eastwickben. — L. a redifről Vullers, Lexicon Persico-Latinum II. 28. l. redif-i saraṭân, a rák követője, azaz az oroszlan,

mint égi jel; Quatremère, Hist. des Mongols de la Perse I. 28. l. 41. jegyz.

Végre hadd álljon itt a redif szép példájakép Firdûsi kevés lantos költeményeinek ketteje, a 3. számú Dr. Ethé Firdûsi als Lyriker című dolgozatából:

Felek ger bezir-i nikâb ender est,
 Ve ger zir-i per-i 'ukâb ender est,
 Me pendâr gû ez pej-i kâr-i tû,
 Beband-i haţâ' u şavâb ender est;
 Eger bed kunî keiferesî lûnd berî,
 Neh cêsm-i zemâneh bel'âb ender est.
 Ber eivânhâ nâm-i Biţen henûz,
 Bezindân-i Efrâsijâb ender est.

Akár fátyol borítja be az eget,
 Akár a sas szárnya alatt lelheted,
 Ne légy nagyra tetteiddel soha sem,
 Elkövettél egyként jó, rossz tetteket;
 Ha vétkezel, magadé a büntetés,
 A sors szeme álmod soh'sem élvezett.
 Várak fölött Bizsen neve fönragyog,
 Bár Efrâsijâb börtönében szenvedett.

És ugyanott a 8. számú:

Dûs ez ser-i luţf u bendeh perverden-i h'îs,
 Binumûd terik-i merdumî kerd-en-i h'îs:
 Gurmeh hemeh 'efv kerd u destem bigirift,
 Hendân hendân fekend ber gerd-en-i h'îs.

Tegnap kegyét s mikép tartja a rabját
 S irgalmának megmutatta a módját:
 Megbocsátja bűnöm' s fogja kezemet,
 Mosolyg, mosolyg s vele nyakát fűzi át.

L. Egyetemes phil. közlöny II. 35. és 36. l. — Ztschr. d. D. M. G. IV. 61. l. Gâmî redifjeit nem utánozza fordításában Rückert; azonban August von Platen, ki a formatökélyre igen sok gondot fordított s a keleti költészettel foglalkozott, gázeleiben számtalan példát nyújt a redifre; ilyen gázelei elé írt jeligéje (l. e kiadást Ph. Reclam jun. Universal-Bibliothek 291. 292. sz.) a 79. lapon:

Im Wasser wogt die Lilie, die blanke, hin und her,
Doch irrst du, Freund, sobald du sagst, sie schwanke hin
und her!

Es wurzelt ja so fest ihr Fuss im tiefen Meeresgrund,
Ihr Haupt nur wiegt ein lieblicher Gedanke hin und her!

Ilyenek vannak a 2., 3., 4., 6., 7., 9., 12., 28., 48., 55. stb.
számú költeményben; különösen sok szótagú a 14. és 44. ga-
zelben. Lenaunak is van egy szép redifes gazele, Gedichte
(Stuttgart, Cotta 1877.) 7. l.

III.

Mîrât menih mîhr u vefâ verzien,
Tih 'âdet mih gâureh gefâ sennîen.
Mih pîseh tih gemzeh ve nâz kesien,
Tih sîveh mih delreh berâgennîen.

Az én örökségem szerelmet s hűséget táplálni,
A te szokásod lelkenet bajnak oda vetni,
Az én dolgom kacsintásodat s enyelgésedet fölfogni,
A te szokásod szívemet kínozni.

IV.

Belbel begel dûr u gel bebelbel dûreh
Belbel éeh men, gel éeh teh şâhib nûreh;
De â beresen dûst-i kelâleh mûreh,
Dil bâ tû nezûke, éihreh ez tû dûreh.

A csalogány a rózsától távol távol van s a rózsza a
csalogánytól távol,
A csalogány olyan mint én, a rózsza oly tündöklő
mint te;

Kérlek, juttass barátodnak egy hajfürtöt,
Szívem közel van hozzád, arczom távol tőled.

V.

Eger gem kesi dilreh terâkennîjâ,
Hezâr pâreh sîh visseh mih dil bâjvâ;
Eger esli gûmehreh râgennîvâ,
Esâ visseh mih gûmeh rengin bâjvâ.
Ej vej bemen vej bemen vâ merâ vâ!
Dir vâ kih menih ées betû vâ bâjvâ!
Her gâ kih dûst-i pâ beresih jeki sâ,
Ûn zemîn meni Mekkûe gâh u bigâ.

Çi vâ dil tenih 'esk giriftâr nâjvâ ?
 Çi bû kih dil bi dâden-i tû gâ deîvâ ?
 Tâ pâ mi beket tih kû diger gâ neşivâ,
 Tâ êir tih beket mih dâdeh kesirâ nedivâ.

*

Ej sîh beht-i ser heşendijeh dîbârâ,
 Ten merâ âzârneh mih veileh bûreh tâ bâli.
 Gul-i velgreh beh tih ten hâdâm jekî gâ ,
 Borkeneh tureh mih hûr u mûng-i vâlâ !
 Tû hûs heseni nâz u serîn sîh lâ,
 Hû nijeh mereh ej hûreh êir beh tih vâ !
 Men tih nûmreh verneh her rûzeh sî gâ,
 Tû sengelh dil mih nûmreh zebûn gunî nâ.

Ha a fájdalom valakinek szívét széttépi,
 Kell, hogy szívem ezer darabra szakadjon ;
 Ha a szem könye az öltönyt megfesti,
 Kell, hogy most ruhám színes legyen.
 Jaj jaj nekem, jaj nekem, jaj nekem, jaj !
 Régóta nem kacsintott szemem rád !
 Bárhova lépjen kedvesem lába egy órában,
 Az a föld az én Mekkám örök időre.
 Hogy volna az, hogy szívem szerelmed foglya ne lenne ?
 Hogy volna az, hogy szívem téged nem látva megnyugodnék ?
 Midőn lábam a te utcádra bukkant, máshova nem ment,
 Mióta arczod szemembe tűnt, mást nem látok.

*

A te szerencséd fejedre von aranyos szövetet,
 Az én testemet kínozza, jajsavam fölhangzik.
 A rózsá levelét hintem tereád,
 Ha meztelen vagy, oh napom s széparczu holdam !
 Édesdeden alszol a gyönyör párnáján ágyadban,
 Engem kerül az álom miattad, óh naparczú !
 Én nevedet kiáltom naponkint harminczszor,
 Te köszívű, nevedet nem veszed nyelvedre.

Ezt s a következő költeményeket Dorn, Beiträge zur Kenntniss der iranischen Sprachen című műve 2. részéből vettem, a melyből csak az 1. és 3. füzet jelent meg, a mit csak sajnálni lehet, mert az előszóban a kiadó azt igéri, hogy a 2. füzet tartalmazni fogja az Emîr-i-Pâzevârî néhány dalának mystikus magyarázatát, terjedelmes értekezést e költőről és a mâzenderânî költészetről általában stb. Az 1. füzet egészen az emîr divânját tartalmazza, azaz 426 költeményt, s azok for-

dítását vonal alatt; a 3. füzetben ugyane költőnek 26 verse van, melynek ríme z, s, s és ğ betű; 43 vers ugyanettől, összegyűjtötte Agâ Muhammed şâdiķ Valad ‘Abd-illâh Maskâti Bârfurûşî, azután az 1. részben levő 168 vers perzsa fordítása, úgy szintén a más költőktől vett 22 tréfás apróság is; az 1. függelékben az emîrnek 15 dala van Brugsch codexéből, a 2-ban pedig 35 dala Dittel sz.-pétervári egyetemi tanár papírjaiból, s így összesen 713 költeményt birunk az emírtől, vagy legalább annyit tulajdonítanak neki. 14 lapon végre a 2 rész sajtóhibái és varia lectioi soroltatnak föl, s az egészset egy 9 lapra terjedő személy- és helynévjegyzék zárja be. — Az 5. sorban egyéb nincs jajgatásnál, ép úgy mint Hâfiznál egy helyen :

Ej derigâ, ej derigâ ve ej derig !
Kih hemcû mâh penhân şud zîr-i miğ.

Oh jaj, oh jaj, oh jaj !
Holdként rejtőzött el fellő mögé.

L. Malcolm Sketches of Persia 142. l. Wilken, Institutiones ad fundamenta linguae Persicae (Lipsiae 1805.) 82. l. Ğelâled-dîn Rûmînak tulajdonítja e két sort s így adja :

ej derigâ ve ej derigâ ve ej derig
kiân-cûnân mâhi nihân şud zîr-i miğ,

és ez a helyes olvasás, mint azt a remel-i mehdûf mértéke mutatja : — ∪ — — | — ∪ — — | — ∪ — |, Wahrmund Hdb. I. 425. l. — L. ezt az V. költeményt Dorn, Beiträge II. 12 — 13. l. 15. száma alatt.

VI.

Emir guneh tih ver sûmmeh men in sehr-i der,
Kehû dil kehî ğûmehreh beireh âder ;
Muğîk ğâdû âsâ sinâneh meger,
Kih meh kuşten ver hâ kerdî berâber.
Ferdâ ‘irşât sûmmeh bedâver-i der,
Câk zemmeh men şih ğûmehrâ pâî tâ ser.
Mereh persen in sehr kîjeh tih dilâzer,
Ĝûher gumme, ĝûher gumme, ĝûmmeh ĝûher.
Tih tereh-i kân-i nemek fitneh-i seher,
Ĝelâî mâh dâreneh, sâziş-i âzer.

Az emir azt mondja : Miattad megyek el e városból,
 Kék szívemet kék ruhámat tűz kapja meg ;
 Pilláid olyanok mint a bűvészek, azonban lándzsák hegye,
 Melyet rám szögeztél, hogy megölj.
 Holnap a harczterekre megyek, az isten kapujához,
 Széthasítom öltönyömet tetőtől talpig.
 Kérlek tőlem, e városban ki a te szíved kínzója,
 Azt mondom Gûher, azt mondom Gûher, azt mondom Gûher.
 Fürtöd sóbánya, a város lázítója,
 Holdként ragyog, éget mint a tűz.

Dorn Beiträge II. 50. l. 65. költemény. Az emir alatt
 Emir-i Pâzevârî értendő. Nevezetes a gyász leírása. A mi a
 ruha eltépését illeti, ez megvan Beiträge II. 53. l. 70. költe-
 ményben is :

Buvârem, buvârem cend zenni bemih ser ?
 Bevâs beselâmet, kes nemîrneh tih ver.
 C'âk zemmeş sîh gûmehreh ze pâî tâ ser,
 Men hûdreh derjû dimmeh tineh'esk ver.

Sirok, sirok, meddig ütsz fejemre ?
 Légy nyugton, senki sem hal meg előtted.
 Széthasítom köntösömet tetőtől talpig,
 A tengerbe vetem magam a te szerelmedért.

Itt is szerelmeért gyászol költőnk, azért a szerelemért,
 melyről majd minden dala zeng. A gyász színe kék ; ezt már
 Gâmî is mondja, J. u. Z. 133. l.

Kih surhî der hûr âmed hurremirâ,
 Nebâsed guz kebûdi mâtumirâ,

Mert piros szín illik örvendőhöz,
 Nem illik csak kék szomorkodóhoz.

A Sâhnâme I. 15. l. 40—41. v. gyászolja Geiûmert,
 az első perzsa király, fiát Sijâmeket :

Ferûd âmed ez teht veileh kunân,
 Benâhun tenes gûst pâreh kenân,
 Dû ruhâreh pur-i hûn u dil sûgvâr,
 Dîzem kerdeh ber h'îsten rûzgâr.

Leszállt trónjáról jajgatva,
 Körmével teste husát széttépte,
 Két orczája tele vérrel s szíve bánatos,
 A bú uralkodott fölötte.

E hely a gyász természetes nyilvánulatait írja le; azonban a Sâhnâme-hben az első gyász tartatott Sijâvusért, Kei Kâns fiáért, ki Turkistânban elesett;

Beber ğâmeh biderîd u ruhâ bikend,
Behâk ender âmed ze teht-i bulend.

Kebîl ruháját összetépte s arcát marczangolta,
Le a porba szállt magas trónjáról.

Igy gyászol Afrâsiâb is:

Nigûn şud ser u tâġ-i Afrâsiâb,
Hemî kend mûj u hemî riht âb.
Herûsân u ber ser perâgendeh hâk,
Hemeh ğâmeh-i hosruvân kerdeh êâk.

Megbomlott Afrâsiâb feje s koronája,
Tépte haját s könyeket öntött,
Jajveszélke s fején szétszórva por,
Minden királyi öltönye darabra tépve.

A régi perzsák nevezetes halálesetnél port szórtak fejökre vagy egész testökre, s az előbbi idézetben kívül erre mutat a Sâhnâme I. 16. l. 46. v. ze dergâh-i kei şâh ber hâst gerd, a kei király palotájából por emelkedett föl; (a rím mutatja, hogy itt *gerd*, por olvasandó, nem *gird*, kör, körül, vagy *gurd*, hős) v. ö. Királyok II. 19. 1. Jeremia sir. II. 10. Daniel IX. 3. Nehemia IX. 1. stb. Nizâmî Iskendernâme II. részében:

Begâi ġubârî kih ber ser kunîd,
Beâmurziş-i men zebân ter kunîd.

A helyett hogy port teszten fejetekre,
Hogy megbocsássatok, nedvesítsétek meg nyelveteket.

A gyász kék színe mellett, melyről oly szépen mondja Ğâmî J. u. Z. 173. l.

Bunefşeh der kebûdî sâġvârist,
Az ibolya kék színében gyászol,

a Sâhnâme I. 16. l. 44. v. a gyászruha türkiz-színűnek, azaz égszín kéknek is neveztetik:

Hemeh ğâmehâ kerdeh pîrûzreng,
Minden öltöny türkizszínű lett.

Az arabok, 'abbâsidák, fâtimiták s 'otmân sultânok fekete gyászt viseltek, melyről szép hasonlatot mond Gâmi J. u. Z. 173. l.

Sijeh pûs âmedeh der mâtumes zâg,
Fekete öltönyben jött gyászolva a holló.

Vége I. Ibrâhim sultân végleg eltörölte a gyász külső kifejezését. Az arabok a halottra virágot szórnak, a perzsák pedig indigóval festett mandolát, l. Gâmi J. u. Z. 170. l.

Buved resm-i meşîbet bein-i mebhût,
Sijeh bâdâm efsânden betâbût.

A balsorsban szokása szegény gyászolóknak
Fekete mandolát szórni a koporsóra.

A Sâhnâmehez többször idézett helye szerint a gyász tartamára isten egy évet engedett, akkor elküldte angyalát, hogy az végét vesse. Mos. I. 50. 3. szerint Jákobért 70 napig gyászoltak Aegyptusban; különben az aegyptusiak gyászáról említést tesz Diodorus Siculus és Herodot. Majd Mos. I. 50. 10. szerint 7 napos a gyász s ez lett a mérvadó, l. Mos. IV. 9. 11. Sir. 22. 13. Királyok I. 31. 13. Judith 16. 29. A gyászoláshoz tartozott a haj lenyírása is, l. Jesaia 15. 2. Jerem. 41. 5. és 48. 37. Ezt az aegyptusi papok is tették, l. Mos. III. 10. 6. Gyászt említ a Gul. Eastwick 113. l. Gâmeihâ-i kuhn bemerg-i û bideridend u hazz u dimjâti biburîdend, régi öltönyeiket halálakor szét tépték és durva selyem- és gyapotszöveiteket szétvagdalták. Hammer, Redekünste 260. l. lefordítja gélâl-eddin Adhad tavaszi dalát s ebben is így szól a gyászcím:

Die Fürsten sind vom schwarzen Loos bedrängt,
Sie kleiden sich aus Furcht in Trauer blau,

és alább:

Wie Veilchen und Narcissen sei dein Heind,
Im Staub begraben, oder traure blau.

VII.

Dûnâ ûneh kih megeneh zemûneh-i cem.
Nâdûn ûneh kih hûrneh zemûneh-i gem;
Dil gem mehûr tû, ineh zemûneh-i cem,
Bâr-i hîgreh kih kâmet-i eerî bûe hem.
Ârzû mih kulli ten beten betih pi cem,
Zebûn bedehûn, lav belavhâ meki cem.

Okos az, ki a szerencse (sors) útján jár,
 Esztelen az, ki a sorsadta búa merül ;
 Szívem, ne busulj, mert ez a szerencse útja,
 A válás sulya az oka, hogy az ég bolttá görbült.
 Összes vágyam az, hogy testemet a te testedre hajtсам.
 Nyelvemet szádra, ajkamat ajkaidra szorítsam.

Dorn, Beiträge II. 84. l. 120. v. Keleti költőknél gyakori az a képlet, hogy az ég bujában hajlott meg ívvé, bolttá. Költőnk ugyancsak buján festi az ölelést. Mekicém volna a perzsában mekem, innen: mekiden, szívni, szopni, nyalni. A rövidülés egészen rendesen történik, mint ezt láthatni Wahr-mund Hdb. I. 96. l. 172. §. E szó: *ber mekîden* adott nevet a *Barmekidák* híres nemzetségének, mint azt Vullers, Fragm. über d. Relig. d. Zoroaster 107. s köv. l. a Burhân-i kâtî' és Heft kûlzum nyomán elmondja: Barmek Ġa'far mellékneve, ki Ĥâled atyja volt; perzsa királyoktól származott s nagybíró volt mint rendkívül adakozó és jószívű ember. Eleinte mágus volt, a belhi naubehâr tűztemplom őre s a tűzimádásnak hódolt. Némelyek szerint minden ilyen őrnek Barmek volt a neve. Mások szerint Ġa'far az islâm keletkezte után elment családostúl Damaskusba, az omajjad ĥalifahk székhelyére. Egyszer Suleimân Bin 'Abd-ilmelek palotájába jött; midőn ez észrevette, elhalaványult s meghagyta, hogy a gyülekezetből eltávolítsák. Suleimân meghittjei csodálkoztak ezen s okát kérdezték. Suleimân azt felelte: Ennél az embernél méreg van; a két muhrehről veszem azt észre, mely karomon van, mert valahányszor mérget vagy megmérgezett ételt vagy italt hoznak a társaságba, ez mindig nyugtalanodik bizonyos benne levő erőnél fogva. A jelenlevők tudakozódtak Ġa'farnál s ő azt mondta: Igen, van gyűrűm köve alatt méreg, s pedig azért, hogy végső szükség esetén *kiszívjam*. Azért adták neki s fiainak a Barmek nevet. Vullers a muhrehről megjegyzi, hogy az Meninski, Thesaurus linguarum orientalium, szerint: 1) lapis serpentarius, qui in serpentum seu draconum capite vel cerebro reperitur, 2) concha veneris, 3) corallii aut margaritarum instar vitreae res, aut sphaerulae, conchulae. Vullers a *ber mekiden* tövét, mek, összeköttetésbe hozza az arab mkk tövel. A Barmekidák jeles családjáról l. bőven S. de Sacy

Chrestomathie arabe I. 7. 25. s köv. s 372. s köv. l. A. v. Kremer, Culturgeschichtliche Streifzüge auf d. Gebiete d. Islams 41. l. azt mondja, hogy a Fihrist szerzője szerint a Barmekidák, egyet kivéve, titokban manichaeusok lettek volna. Flügel, Die arab. pers. u. türk. Handschriften II. 117. l. említi e munkát: l'âm unnâs bimâ vaḡa'a lilbarânikati min bani 'l'abbâs, az emberek tudósítása arról, a mi a Barmekidákkal történt az 'Abbásidák részéről.

VIII.

Imrûz tû men-i sâh u men tih dervišem,
 Hâr bû dekîf âtes tih ver bevišem;
 Ettâ ârzû menzil hâ kerd behûšem,
 Rûzî veneh tih ċîrehreh tâ šev išem.
 Kemûn berfeh nergeseh ċes' mih dîl šem,
 Âv-i zindegâni kih beûtineh be' âlem.
 Tih bûreh kemen mih derd u gem kene kem,
 Neireh tîneh ċâleh ġenâfehreh nem. ¹⁾

Ma te vagy királyom s én vagyok koldusod,
 Tövis (van szívemben), tűz esett bele s érted égek;
 Egy gondolat foglalt helyet képzeletemben,
 Lesz nap, hogy arczodat egész estéig lássam.
 Szemöldöd íve, szemed nárcissa szívem nyugalma,
 Az élet forrása a mint mondják a világon.
 A te rokonszenved töre fájdalommat s búmat fogyasztja;
 Nem fogja a zápor állapot megnevésíteni.

IX.

Hezâr u jekî nûm kih ġudâreh bijeh,
 Nûm bihterîn sâh Merdûn 'Alîjeh;
 Herkes kih 'Alireh bedîl 'âsîḡ nijeh,
 ċes' dârineh dî tâ îlâ vesû denijeh.
 Nemâz bikun kih nemâz tîneh velijeh,
 Nemâz ġudâr-i destġîr 'Alîjeh.
 Ūn pul-i šîrâṡ kih mûi bârikijeh,
 Hezâr bi nemâz jekî beh jûr nešîjeh.

¹⁾ Dorn, Beiträge II. 90. l. 130. v. A 2. sorban kell hogy sajtóhiba legyen: dekîf, mert az ige deketen, esni, s csak ebből származhatik az az alak.

Ezeregy névnek, mely isten számára való,
 Legjobb neve šâh Merdân 'Alî;
 Mindaz, a ki 'Alîba szívében nem szerelmes,
 Két szemét kinyitotta, de nincs világossága.
 Imádkozzál, mert az ima a te barátod,
 Az imádkozó pártfogója 'Alî.
 Az a širâţ hidja, mely vékony mint a hajszaál,
 Ezer nem imádkozó közül egy sem megy ama hidon át.

Dorn, Beiträge II. 197. l. 302. v. A határozatlan nagy szám helyett 1001-et mond a költő, habár tudjuk, hogy istennek csak 99 neve van az islâmban, a 100. az allâh. Ugyancz az 1001 előfordul még Beitr. II. 225. l. 348. v. A perzsában határozatlan szám helyett rendszeren 40 vagy 100 használtatik. E költemény különben a perzsák kedvelt szentjének, 'Alinak valóságos apotheosisa; hogy mennyire becsülik, már az öreg Oleariusnak is föltűnt, l. Vermehrte Moscovitische vnd Persianische Reisebeschreibung. Zum andern mahl herausgegeben durch Adam Olearium. Im Jahr 1656. a 189. l. Die Perser von Aaly ihrem grossen Heiligen vnd Patron schreiben: Dasz, wo er nicht selbst Gott, doch Gott gar nahe verwand wäre; és a 701. l. Aly choda nîst, amma ne dur es choddai. Azonban Sejjid Himjâri, szenvedélyes 'Alî-ita, megátkozza azokat, kik 'Alit istennek tartják. L. Kremer, Culturgeschichtliche Streifzüge 11. l. Ugyancsak e régi utazó mondja az ő eredeti modorában a határozatlan számról, a 721. lapon: Wann die Mahumedisten eine grosse Zahl liegen wollen, thun sie es nach art jhres Mahumeds gemeinlich mit 40. A 6. sor így is ordítható: Az imádkozó foglya 'Alî, a mint t. i. úgy fogjuk. föl, hogy 'Alî fogja az ő kezét, azaz kalauza, vagy ő fogja meg 'Alit; a perzsában a fogoly elnevezése a kéztől vétetik, a görögben a dárdától: *αἰχμάλωτο*; innen *αἰχμή*, lándsa; a fogás fogalma mind a kettőben közös: giriften és *ἐλαῖν, αἰρέω, ἀλίσσονται*. A širâţ hidja az islâmba a parsismusból ment át a midrasch utján; az óperzsában a Demâvend hegyén van a éinved, éinved vagy éinvâd hidja, mely vékony mint a hajszaál, s két angyal őrökdi mellette (az arabban Munkir és Nekîr); 3000 évig kell rajta menni s a gonoszok a pokolba hullanak róla. Az aegyptusi mythológiában is van ehhez hasonló. L. Kremer id. műve bev. VII. l. A tudomány rózsaviránya 25. l.

X.

Herkih velgeh rîzûn gel bedâr bedijeh.
 Vej dînneh kih mih hâl bekuğâ resijeh.
 Periveceh, tih êireh gel meciijeh,
 Tih bâl-i mergûn dâgreh mih dil deciijeh;
 Tû sem¹ u mih ten tih pervâneh degijeh,
 Pâk besûteh tih dâg u neiti ejeh.

A ki látta, hogy hullatja a rózsafa virága levelét,
 Az tudja, az én állapotom mire jutott.
 Tündér lánya, a te arcod hasonló a rózsához,
 A te kezed gyöngye bélyeget süttött szívembe;
 Te gyertya vagy s az én testem a te örült pillangód,
 Tisztára megégett s nem mondta, mi az.

Dorn Beiträge II. 199. l. 306. v. Kedvesének, kiről majd minden dala zeng, ismét azt a nevet adja: perî beceh, mint a. 408. dalban is. A perizâdeh szó mint jelző előfordul pl. Hâtim Tâ'i meséiben. Bleek, A concise gram. of the Persian lang. 2. része 70. l. perizâdeh gurihteh hûdrâ der tâlâb endâht, a tündér szülötte elfutva, a tóba vetette magát. Ztschr. d. D. M. G. III. 256. l. A tudomány rózsaviránya 15. l. Végtelen szerelmét zengi ebben is költünk, melyet kedvese és védszentje közt oszt meg; azt a szerelmet, melyről II. 190. l. 291. v. azt mondja:

Her dilreh kih dûst¹ esê denijeh merdâleh,
 Ên dil dil nijeh, vej sengeh jâ sefâleh,

Minden szív. melynek nem barátja a szerelem, dügtest,
 Az a szív nem szív, az kő vagy téglá;

azt a szerelmet, mely mindig búval jár, mely mindig és mindenütt kinozza a szívet:

Kedâm sehreh kih¹ âseê-i nâleh nijeh,
 Kedâm dileh kih tîreh hûrneh u pâreh nijeh?

Melyik az a város, hol nem szól a szerelmes jaja,
 Melyik az a szív, melyet nyíl átjár s nem hasad meg?

Beiträge II. 506. l. 3. v. azt a szerelmet, melynek fájalmára a legjobb ír a zene,

¹ Ilm-i mûsikî derd-i¹ esêreh devâjî,

A zene művészete a szerelem fájdalmának írja; II. 246. l. 379. v. — A 4. sort Mirzâ Muhammed Šafī és Dorn nem a leghelyesebben fordítja perzsára: dâgrâ bedil-i men êideh est; helyesebb volna zedeh est. Az utolsó sor sokkal tisztább perzsasággal van az emir költeményében, mint a perzsa fordításban: bekulli sîht ez derd-i tû u negufti êih êiz est; töröl metszett perzsa kifejezés a pâk sîhten, tisztára elégni; ép úgy mint a magyarban is; v. ö. Gul. Eastwick 146. l. nâgâh duzd-i ħefâceh ber kârvân zedend u pâk biburdend, hirtelen arab rablók ütöttek a karavánon s tisztára kirabolták; nevezetes ebben még más magyaros kifejezésre emlékeztető perzsa sajátosság is: ber kârvân zeden, rajta ütni a karavánon; v. ö. Gul. 4. l. in biguft u ber sipâh-i du-men zed, így szólát s rajtütött az ellenség seregén; vagy Ġâmī J. u. Z. 166. l. reh-i bîdârieš zed rehzen-i ħ'âb, ébersége útján rajtütött az álom utonállója; látni való, hogy a rehzen főnév is úgy keletkezett, hogy rajtüt az uton a zsvány. Szintoly rossz perzsasággal fordítja a két kiadó a fenemlített 408. v. 3. sorát: ân âb-i gul-i surĥrâ kih berûi ħûd zedeh-i, azt a rózsavizet, melyet arczodba öntöttél, holott az eredeti: ân surĥeh gel âvreh dîm ſih depâti, már megmutatja a helyes szót: pâšiden, fecscsenteni, locsolni, vagy rihten, önteni. A lepke és gyertyaláng szerelmi allegoriájáról l. Hammer, Redekünste 26. l. 210. l. Sa'di Jâ rabb ân rûjest jâ berg-i semen kezdetű dalából fordítja e sorokat:

Vernunft ist nur ein Schmetterling,
Ein Schmetterling und blind;
Du bist die Kerze in dem Kreis
Und Tausende umher.

És a 251. l. Gegég Tebrizinek Mâ der gemet bešâdi ġân bâz nenigerim kezdetű ġazeléből:

Wie schön, wie schön! der Schmetterling
Ist meiner Liebe wahres Bild,
Wenn ich die Seele mir verbrenn',
Werd ich doch nicht zurücke sehn!

V. ö. Erödi Béla, Leila és Medsnun 9. 10. l. a török költészetben való helyét mutatja ki ez allegoriának.

XI.

Ânvekt kih ludâ besâteh ej besât tih,
 Gel-i hešt behîstreh âverdeh âv-i hejât tih ;
 Firişteh be'ers kunnesh hemin du'â tih :
 Jâ rabb neresesh mest éesmreh hi'tâ tih !
 Tih derreh-i hûbî eger be'âlem pâtih,
 Nevîmmeh be'âlem bû jeki hemtâ tih.
 Zuleihâ u Jûsuf bendeh u âkâ tih ;
 Men kîmeh kih shîh gâneh kenem fidâ tih ?
 Çi hâr bijeh rûz kih gešt kerdemeh hempâ tih,
 Ni'târ kerdemeh zulfreh pe'â pe'â tih.
 Bûrdemeh de'înem nerd u setreng berâ tih,
 Hâlâ guni he'în kih tih sâh mâtih.
 Hemîseh guni bûmmeh derd u devâ tih ;
 Gân dâremeh jeki şummeh veresh bepâ tih.
 Emîr bûe pâbend-i derd u devâ tih ;
 Ej keğ nezer mih dileh besûteh vâ tih !

Akkor, midőn isten megvetette ágyadat,
 A nyolcz éden rózsáit hordta össze az élet vizével számodra ;
 Az angyal a trón előtt így imádkozik érted :
 Oh uram, ne jusson az ittas szemre bűn miattad !
 Ha szépséged egy paránya jutna a világra,
 Nem látnám, hogy a világon csak egy hozzád hasonló van.
 Zuleihâ és József szolgálád s te vagy az úr ;
 Ki vagyok én, ki lelkemet áldozatodul hozom ?
 Mily szép nap volt az, midőn együtt sétáltam veled,
 Fris ibolyát szórtam fürteidbe.
 Mentem, hogy fölállítsam a nerdet és sakkot számodra,
 Most azt mondod : Dobd össze, mert a te királyod matt.
 Mindig azt mondod : Én vagyok a te bánatod és gyógyszered ;
 Egy lelkem van, azt lábadhoz vetem.
 Az emír a fájdalom foglya és te vagy írja ;
 Oh te hamis tekintetű, szívem érted ég !

Dorn, Beiträge II. 210. l. 322. v. Az egész költeményt költőnk imámjára, 'Alira kell érteni ; alig 1—2 sor, mint a 9., 10. és utolsó, mutathatna arra, hogy kedvesére vonatkoznak szavai. Ép e képletes kifejezésmód azt kívánja, hogy fordításomat is némileg magyarázzam. Az első sor 'Ali életére vonatkozik. Paradicsom nyolcz van, ellenben pokol csak hét, a miből szintén az isten irgalma és szeretete az emberek iránt meglátszik. Az angyal imája ugy értendő, hogy az isten ne

büntesse meg azt a szemet, mely 'Ali szemlélésétől megittasodott. A 6. sor magyarosan így fordítandó: Akkor látnám, hogy a világon egyetlen hozzád hasonló sincs. A 9. és 10. sort a perzsa fordítás nyomán kellett adnom, mert csekélyke szótáramban nincs meg minden szó; nem tudom, mit tesz hâr és valószínű, hogy e kettőztetés: peçâ peçâ egyebet jelent ibolyánál. A perzsa fordítás így szól:

Óih rûz-i hûbî bûd kih gešt mîkerdem bâ tâ,
Niğâr mîkerdem bezulf-i tû bunefšeh-i tâzehrâ.

A *nerd* Johnson perzsa szótára szerint csak egy neve a sakknak, azonban úgy látszik, más játék. A játék neve: šetrenğ, šetrenğ, vagy šetrenğ. Szellemes, de helytelen az az etymologia, mely szerint e név azt jelentené: šed renğ, száz gond, vagy šâh renğ, mert a király a legtöbb gondot adja; helyesebb šeš renğ, mert csakugyan hat rang van a bábok közt: šâh, király; ferzin, ferzân, ferzi (a. ferzân, több. farâzin) vezér, (mint a magyar sakkozók sokkal helyesebben nevezik, mint egyebütt szokták; más nyelvekben királynénak hívják, holott e játék szellemes föltalálója keleti ember létére nem adhatott oly nagy szerepet nőnek; arabul különben amîr ulkabîrnek is nevezik), fil, futó; esp, sevâr vagy a. faras, huszár; ruğ, bástya; pijâdel, paraszt. A játék neve azonban szkr. çaturanga, négytagu, a sereg négy elemétől: elefánt, ló, kocsi, gyalogság; hind: çatrandsha khêla, v. ö. ζατρίκειον, ζατρίκειον. Z. f. d. K. d. M. IV. köt. (1842) 1. füz. 12. l. a filből lett a franczia fou, a spanyol arfil, alfil elarabosítva, portugál alferes, olasz alfiero. A perzsák szerint a sakk feltalálója Leglâğ; Hammer, Redekünste 3. l. szerint Ĥosrû Nûšîrvân uralkodása alatt Buzurgmîbr vezér sürgetésére Barzujeh orvos kiküldetett Indiába, hogy a sakkot és Bidpâi meséit elhozza. Hammer, Geschichte des osmanischen Reiches (Pest, 1827.) I. 260. l. szerint Timûrleng találta föl az ugynevezett rochirozást, s kedvencz fiának s játszótársának is ezt a nevet adta: Šâh Roh; más helyen, I. 314. l. azt mondja Hammer, hogy midőn az angorai csata után Bâjezîdet fogva vitték Timûr sátrába, az sakkozott fiával és ez utóbbi épen rochirozott; erre Timûr azt mondta, hogy ime a király fölcseréli trónját toronynyal és lön a királyfi

és huzás neve roĥ. Sa'di Gul. 170. l. szép hasonlatot vesz a sakkról: Pijâdeh-i 'âg cûn 'arşah-i şetrenġ beser miburd ferzin mîseved, ja'nî bih ez ân mîseved kih bûd u pijâdegân-i ĥâġ 'arşah-i bâdijehrâ beser burdend u beter şudend, az elefântcsont paraszt ha végig megy a sakktáblán, vezér lesz, azaz jobb annál, a mi volt, és a bucsujáró gyalogok végig mentek a sivatagon s rozsbabak lettek. Az eredeti szójátékait nem voltam képes visszaadni. Gul. 183. l. her šâhi kih biĥ'ândi beferzin bipûšidemî, minden sakkot, a melyet mondott, vezérrel földöztem; azonban a sakkmondás perzsául: kušt. 'Omar Hej-jâm 231. négyese:

Mâ la' batġânîm u felek la' batbâz,
Ez rû-i ĥaĥîki neh ez rû-i muġâz;
Bâzičeli hemîkunîm ber naġ-i vuġûd,
Reftîm beşendûk-i 'edem jekjek bâz.

Vagy Dr. Erődi Béla fordításában:

Bábok vagyunk s játszik velünk a nagy ég,
Való biz ez, nemcsak ábránd, nem árnyék;
Valóban a sakktáblán mi báb vagyunk,
S játszma végén a szekrénybe csukatunk.

Itt Erődi nagyon szabadon fordít, mert az eredeti csak bábokról beszél; körülbelül marionettekről lehet szó. V. ö. a sakkról Palmer Dict. 333. l. és igen körülményesen N. Bland. On the Persian game of chess (Journal of the Royal Asiatic Society, vol. 13. part. 1. pag. 1—70. 1851. Ismertetve Ztschr. d. D. M. G. VII. 251. l.), Ouseley Travels III. 66—8. l. említ a sakkot, továbbá a nerd, pečis és gengéfeh nevű játékokat. Ez utóbbi így is mondatik: gengífeh, és a. m. kártya. Tévesen említ Graf, Sa'di Bûstânjának kiadásában (145. l. 6. v.) egy Abû Zeid nevű híres sakkozót; l. Journal asiatique V. série, tome 13. (1859.) 468. l. V. ö. Hammer, Gesch. d. osmanischen Dichtkunst I. 177. l. Flügel II. 184. l. említ Vaşşâf (?) ez értekezését: Risâlet-i muĥâđirât-i nerd u şetrenġ, s a nerdet Würfelnek fordítja. U. a. II. 172. l. szerint Farzin (vagy Farrazîn), a mi, mint láttuk, a vezért jelenti, egy kastély neve, mely Hamadân közelében van. Z. d. d. m. G. XXVII. 121—9. l. Streifzüge in d. Gebiet der Geschichte d. Schachspieles von K. Himly; XXVIII. 682—698. l. van ismertetve e munka:

Geschichte u. Literatur d. Schachspiels v. Antonius van der Linde (1., 2. köt. Berlin 1874.); XXIX. 148—156. l. Algebr. über d. Schach bei Birûnî v. E. Sachau. Spiegel, Die heiligen Schriften d. Parsen I. 29. l. és Turner Macan Sâhnâmeh kiadása IV. köt. 1719. l.

XII.

Bedimeh teni éireh bûrdeh mi hûs,
 Dû muskine kemendreh desendi benâgûs;
 Âtes visâlemeh hergeh hâ kenî gûs,
 Guđer kemmeh ûn tes kih kerd bû Sijâvûs.
 Ân pir kih mereh helkeh dekerdeh bâ gûs,
 Nehilleneh teni 'esķ bemen bû ferâmûs.
 Ger dien mereh tâg u teht-i sâh Kâvûs,
 Her hefteh hefteh bâr kemmeh sî gânreh pâbûs.

Láttam arczodat s önkivületbe estem,
 Két pézsmás ívet vontál füled czimpájába;
 Mindenütt fölgyujtod egyesülésünk tüzét,
 Átmegyek ama tüzön, melyet Sijâvûs gyujtott vala.
 Az, a ki nekem a karikát fülembe huzta,
 Nem engedí, hogy szerelmedet elfelejtsem.
 Ha nekem adnák Kâ'ûs király koronáját s trónját,
 (Mégis) minden héten hétszer csókolnám meg, lelkem, lábadat.

Dorn, Beiträge II. 501. l. 21. v. Ez már azok közül való, melyek czíme: éend as'âr-i emir-i Pâzevârî, kih kâfijeh-i ânhâ herfhâ-i z u s u s u g est, az emir azon verseiből való, melyek ríme z, s, s vagy g. A 2. sorban az ívek alatt a fülön függőt értem, mert erőltetett magyarázat kellene ahhoz, hogy a kedves szemöldjeit értsem, habár azokat gyakran nevezik a perzsa költők pézsmás íjagnak. Sijâvûs kei Kâûs perzsa király fia volt; l. a Sâhnâmeht. Az 5. sort nagyon szabadon fordítja Mirzâ Muhammed Safi': ân kesikih helkeh-i mihr u muhibbet-i turâ der gûs u gerdien-i men endâht. Fönnebb említettem, hogy helkeh begûs rabszolgát jelent. Kâvûs vagy Vullers helyesírása szerint Kâ'ûs a fennemlített Sijâvûs atyja, perzsa király, l. J. B. Fraser, Darstellung von Persien, deutsch v. J. Sporschill, I. 86. s köv. l. Vullers Sâhnâmeh I. 315. laptól végig; Dorn Beiträge II. 52., 86., 107., 501. és 267. l. A 8. sorra megjegyzi a kiadó, hogy helyesebben így olvasandó: her hefteh heft bâr. Nevezetes az a szerep, melyet a *hetes szám* keleten

s egyebütt is játszik; Vullers *Šáhnâmeh* I. 11. l. 201. v. van hétszáz, s még gyakran, csupán Rustem hét kalandját emlitem: heft *h'ân-i Rustem* I. 335—357. l. *Dâstân-i geng-i heft gurdân*, a hét hős csatájának története, I. 415—421. l. *Nûder király hét évig uralkodott*, I. 243. l. *Karshvan, Karshvare pâ. Kêshvar*, p. ki'sver, világrész, földöv, ország, szintén hét van a *Chorda-Avesta* szerint, I. Wollheim, *Nationalliteratur*, II. 33., 35., 36., 43. l. *Tóbias XII. 15.* a hét arkangyal, ki az Ur színe előtt áll. A szent iratban számtalanszor fordul elő a hetes szám; pl. I. Mozes 41. 1—7 v., a *Pharao álma a hét tehénről*, ugyanez *Gâmi J. u. Z. 143. l.* A görögöknél hét bölcsek volt, s ugyanezekről l. Dr. W. Bacher, *Nizami's Leben und Werke* 86. l. Már Homernél gyakori a hetes szám: II. IV. 406. VI. 421. VII. 220. XI. 545. XII. 20. XV. 729. Od. III. 305. VI. 259. IX. 202. XI. 263. XIV. 258. 434. stb. Müller Miksa újabb fölolvasásai, ford. Dr. Simonyi Zs. 395. és 407. l. *Fragmens relatifs à la religion de Zoroastre* 3. l. heft div, u. a. 5. l. *divân-i heftgâneh*; v. ö. Vullers *Fragmente über die Relig. d. Zoroaster*, 49. és 52. l. a fordítást. A 6. l. s Vullers-nél az 55. lapon van a hét âhermeni tulajdonság. A *Zend-Avesta* 21 nuskja, része, szintén három részre oszlik, mely mind hét fejezetet tartalmaz, l. *Fragmens* 9. l. és Vullers 65. l., *Fragmens* 15. l. és Vullers 35. l. egy imarészlet hétszer ismétlődő vagy hét ember által recitálendő. *Actes de la société philologique*, tome VI. nro 4. (Paris, 1877.) 222. l. szerint a chinai és chald symbolica egyaránt a hetes számot használja az ég jelvénye gyanánt. V. ö. u. ott a 240. l. Wollheim, *Nationalliteratur* II. 10. l. szerint a *Vendidad* 1. fargardjának 73. versében van: *Hapta-Hendu, India*, a hét folyó országa. *Kaşîdat-ulburdâ*, C. A. Ralfs kiadása, 110. verse. Van ezenkívül heft *sultân*: *Ibrâhim Edhem Hurâsân*ból, *Bâizid Bastâmi*, *Abû Sa'id*, *Abû 'l'heir*, *Mahmûd Gâzi*, *Sangar Mâdi*, *Isma'il Sâmânî*; heft *firîsteh-i ejjâm-i hefteh*, a hét napjainak hét angyala: *Ûrîâjil*, *Gesgiâjil*, *Semâjil*, *Rafâjil*, *Anâjil*, *Gebrâjil*, *'Azrâjil*; heft *kalam*, a két írásnem: *tult*, *muhakkaq*, *taukî' reihân*, *rukâ'*, *nesh*, *ta'lik*; heft *hapt* a *Gemsid* kupáján levő hét kör; heft *derjâ* v. heft *muhit*, a hét tenger; heft *merd*, a hét alvó, l. bővebben Reinaud, *Monumens musulmans* I. 184.

s köv. l. II. 59—62. l. Journal Asiatique (1841) III. série, tome XI., pag. 185. Heft bânû, a hét bolygó; heft burâderân, heft dâderân, a. benât-unna‘és, a koporsó leányai, a nagy medve csillagzata; heft ‘eśm-i ‘erh, a hét bolygó; heft perdeh, a szem hét hárttyája; heft hezineh, a hét belső rész az emberben; heft dâneh, hét fű- és gyümölcsből álló étel, melyet Muḥarram 10-én elosztanak szomszédoknak s szegényeknek Husein, ‘Alī fia, halála emlékére. Ha ezekben lehet is talán némi okot találni arra, hogy éppen a hetes számnak kell mellettök lennie, mindenesetre teljesen indokolatlan a betűk következő osztályozása: heft herfi âbî, a hét vizes betű: ġ, z, ḵ, s, k, t, ṣ; heft herfi âteś-i, a hét tüzes betű: a, h, t, m, f, ś, d; heft herfi isti‘lâ, a hét magas betű: ḥ, š, ḏ, ġ, t, ḵ, ṣ; heft herfi ḥâki, a hét földi betű: ḏ, ḥ, l, ‘, r, ḥ, ġ; heft herfi hevâjî, a hét légi betű: b, v, j, n, š, t, ḏ. Hammer, Redekünste 340. l. szintén a hét írásfajról ír; Ġâmi egy erre s az éden hét forrására vonatkozó versét le is fordítja; Wahrmond, Hdb. I. 11. l. csak négyet említ: neshî, ta‘lîḵ, nasta‘lîḵ, śikesteh, (törökül ķirma, törött). Hammer azon kívül Redekünste 428—429. l. a tárgymutatóban igen sok helyet idéz e művéből, hol a hetes számról szó van. V. ö. Hammer, Duftkörner aus pers. Dichtern (1. kiad. 1836.) VII. 3. s köv. l. 101., 102. l. Dorn, Beiträge II. 204., 209., 511. és 573. l. Fundgruben des Orients I. 3. s köv. l. V. 135—7. l.

XIII.

Rûseni meger űi zelâle tî zelf,
 Śirînî meger ķend-i hervâre tî zelf,
 Târikî meger śeb-i târe tî zelf;
 Vineh beherem ġirân behâe tî zelf.

Fürtöd ragyogása olyan mint a kristálytiszt víz,
 Fürtöd édessége olyan mint egy halom cukor.
 Fürtöd sötét színe olyan mint a sötét éj;
 Meg kell vennem, (bár) drága fürtöd.

Dorn, Beiträge II. 516. l. 35. v. A ķend a. m. nálunk a jegeczedett, sárga cukor. Hervâr ebből van összetéve: her, számár és bâr, teher, tehát a mennyit a számár vinni képes; Palmer Dict. 221. l. így szól: kharvâr, arabic, pronounced

halvár, a measure of about 700 lbs. Wahrmond Hdb. II. 102. l. szerint a halvar, herbâr, hervâr 100 teherâni betmân v. men, azaz 615 vámfont v. 534 bécsi font. Kedvese fûrtjeinek, a mellett, hogy majd minden költeményében említi a költő, pl. 3., 6., 23., 32., 35., 36. l. 8., 37. l. így: gisû, még egész költeményeket is szentel, mint a fönnebbi; azonkívül a 60—62. lapon a 82., 83., 84. v. Kétszavú redif is van e versben.

XIV.

Emîr geneh, dest-i felek vâj vâj!
 Neh âhîret-i kâr hekerdemeh neh denjât;
 Dâr-i zerde velgemeh pâjize mâji,
 Hâl-i tek bendemeh intizârmeh vâji.

Az emir azt mondja: Az ég keze, jaj jaj!
 Sem a tulvilág számára nem tettem semmit, sem e
 világ számára,
 Olyan vagyok, mint őszzsel a fa sárga lombja,
 Az ág végéhez vagyok kötve s várom a szelet.

Dorn, Beiträge II. 517. l. 39. v. Ez, valamint a megelőző vers is Muhammed şâdiķ gyűjtéséből való, e cím alatt: éend as'âr-i emîr-i Pâzevârî kih âgâ Muhammed şâdiķ Valad. 'Abd-illâh Maskatî Bârfurûsî gem' kerdeh est. Az 1. sor úgy értendő: az ég keze súlyosan rám nehezedett; a perzsa fordítás: ez dest-i felek vâj vâj, az ég keze miatt jaj nekem. A két utolsó sorban kifejezett gondolat igen szép; nyugati költőknél is gyakran fordul elő, pl. már Homérnél, Il. VI. 146. v.

οὔτερο φύλλον γενεῇ τοιῇ δὲ καὶ ἀνδρῶν,
 φύλλα τὰ μὲν τ' ἀνέμος χαμάδις χέει —

Idézi Télyi, Γνωμαὶ Ἑλληνικῶν συγγραφέων, 34. l. V. ö.

ez ámeden-i behâr ez reften-i dei
 aurak-i hajât-i mâ mîgerded tei.

A tavasz közeledtével, a tél távoztával
 A mi életünk levelei összezsugorodnak (elhervadnak.)

L. Wilken, Institutiones ad fundamenta linguae Persicae 104. l. Bleek, A concise gram. of the Persian lang. 81. l.

XV.

Ej hûrives mesteh eesm âhûi Lâr,
 Tî nâvek-i 'esê hâ kerdeh mî dîl-râ kâr;
 Mî ser setemî seng hûrneh rûzî sî vâr,
 Ğefâ keş hemîn menemeh tûjî Ğefâ kâr.
 Evî dûs begiti devâ jekî vâr!
 Şîrin hoserûi ver nemerâ bâ hec'ci vâr.
 Dûs şî kemend ser bekeşî evî târ,
 Her ğûşeh jekî şehr u mijân jekî Lâr.

Hej te hûri alaku, ittas szemed Lâr gazellája,
 Szerelmed köldöke bélyeget nyomott szívembe;
 Fejemre hull a szenvedés köve napjában harminczszor.
 Így kínlódom én és te vagy kínzóm,
 Találjon valaki írt a világon szerető nélkül!
 Sirîn Chosrûért nem halt meg soha sem.
 Ha kedvesem (fûrtje) törét befonja,
 Minden gyûrûje egy város s közepén van Lâr.

Dorn Beiträge II. 562. l. 8. v. Ez már a deil-i kitâb, a függelékből való. Hûr vagy hûri az az égi örökké szûz leány, ki az igazhivőnek jut a paradicsomban; itt az arab többes egyesnek van használva, a mi gyakori tünemény a perzsában és törökben. Fleischer Gram. 255. l. haurâ', töb. hûr, fekete szemű leány. Lâr vagy Lâristân egy perzsa tartomány, l. Fraser, Darstellung, I. 17. l. A 2. sor idegenszerű hasonlata így magyarázandó: szerelmed szívemet betöltötte, mint a pézsmás szarvas hólyaga illattal tölt be mindent; l. Erödi B. Hafiz dalai I. 87. l. A 3. sorban Dorn hibásan şî-t ír. Az 5. sorhoz Dorn evî helyébe bû bi-t ajánl s csak ez által lesz értelme: Legyen szerető nélkül a világon gyógyszere valakinek, szó szerint. A 7. sor evî szavához megint megjegyzi Dorn, hogy bû beh teendő helyébe, a mikor is így fordítandó: ha befonta vala fonállal; a târ fonalat jelent; keşiden betâr, befonni. Az utósó sort egészen szétmosta fordításában a kiadó: her ğûşeh ğûjâ şehrî mîbud u der mijân-i her şehr ên şahrâ-i Lâr-i sebz u hurrem mîbûd, azt mondanád minden gyûrûje egy egy város volt s minden város közepén mintha a zöldelő s vídám Lâr pusztája volna. Ezen fölül még ű-val is írja hurre-

met, a mi szokatlan. Hósrû alatt Perviz királyt kell érteni, kinek szerelmét, melyet a szép Sírîn iránt érzett, sok költő énekelte meg. Hósrû és Sírîn, Leilâ és Meğnûn, Jûsuf és Zuleihâ (vagy helyesebben Zalihâ, l. Nöldeke, Geschichte d. Qorâns 277. l. Goldziher, Mythology among the Hebrews 168. l. szerint Zalihâ: a gyorsan menő) a három szerelmes pár, melynek történetét minden jobb költő Keleten földolgozta. L. Erődi B. Leila és Medsnun, 10. l. Hammer Redekünste 110. 111., 241., 325., 358. l. Erődi B. Hafiz dalai I. 55., 87. l. II. 3., 22., 107. l. Az emîr-i Pâzevârinál is gyakran fordul elő e hat híres név: Hósrû II. 85., 563. l. Sírîn II. 139., 270., 563., l. Ferhâd, a szobrász, ki szintén szerelmes volt Sírînbe, II. 205., 270. l. Leilâ II. 78., 139., 158., 160., 172., 205., 210., 270., 533., 536. stb. l. Meğnûn II. 61., 78., 132., 225., 270., 502. 536. stb. l. Keis, (mert ez volt Meğnûn valódi neve, az utóbbi annyit tesz, mint örült, mert szerelmében megtébolyodott; a. gnn, befödni, t. i. az ést befödi a téboly homálya) II. 205. l. a hol azt mondja: 'Eşk ûn 'eşkeh kih Keisreh Meğnûn besâteh, a szerelem az a szerelem, mely Keist Meğnûnná tette; így Hammer Redekünste 360. l.

Nâm keis est u geşteh eknûn
Ez âsuftegi-i 'işk Meğnûn,

Mein Nahm' ist Kais, aber nun
Heisz ich aus Liebeswahn Medschnun.

Igy írja 'Abd-Ullâh el Hâtifi.

Jûsuf II. 3., 4., 8., 48., 56., 57., 63., 132., 143., 540. stb. l. Zalihâ II. 4., 132., 139., 210., 269., 544. l. Jûsufnak van elnevezve a Korân 12. sûrâja; v. ö. Mózes I. 39—50. fejezet. Zalihâ Ouseley Travels I. 248. l. olvasása szerint Zelikhá; Tassy, Grammaire persane de Sir William Jones (2. éd. française, Paris 1845.) 11., 13. és 50. l. így olvassa: Zulikhâ, Zulikha. Hammer, Geschichte d. osman. Reichs II. 536. l. szerint Jûsuf a. m. Sinân a törökben; ennek azonban arabul az az értelme, hogy dárda hegye, tehát József a. m. beauté frapante, stechende Schönheit!

XVI.

Dişû bâltemeh hû dîmeh tih êesmûnreh,
 Hûi deleh men heş dâmeh tih lebûnreh;
 Tû melmeleh bâl meşt hâ kerdî mergûnreh, —
 'Âşîk menmeh kih gûr vermeh tih ârmûnreh.

Az éjjel álmodtam, álomban láttam szemedet,
 Álomlátásom közepén csókot adtam ajkadra;
 Te tele fogtad erős kezedet gyönggyel, —
 A szerelmes én vagyok, ki siromba viszem az utánad
 való vágyódást.

Dorn, Beiträge II. 568. l. 2. v. a második függelékből. Nevezetesek a többesek, melyek ánnal vannak képezve hâ helyett, êesmân, lebân; l. 16. l. A perzsa bûseh, bûs helyett heş, hûş van használva, épen úgy a latinban suavium, a görögben ἡδυσμα. l. 38. l. Melmeleh nincs a rendelkezésemre álló szógyűjteményekben; a perzsa fordítás után adtam vissza, mely azt mondja: dest-i êâk; êâk Palmer szótára 182. l. vigorous, healthy, active; Pater Angelus a St. Josepho, Gazophylacium linguae Persarum, (Amsterdam 1684.) s. v. sano, êâk; l. Fleischer Gram. 162. l. Dorn Beiträge II. 504. l. Vámbéry, Török-tatár nyelvek etymologiai szótára 117. l. szerint a csagataj sag, sao: egészséges, helyes, *jobb kéz*, szintúgy az oszmanliban: sagh, saa, egészséges, jobb, *jobb kéz*; e szerint fenn is ezzel lehetne fordítani. Nevezetes a nyelvek sajátságainak találkozása e kifejezésben: *álmodni*. Perzsául h'âb dîden, álmot látni, der h'âb dîden, álomban látni; csagataj: tûş körmek (Vámbéry id. műve 194. l. a német kiadás 189. l. 201. §.) oszman: dûş görmek, rûjâ görmek; a németben is némi hasonlóság maradt fen e szóban: Traum-*gesicht*; a görögben: ἄλλ' ἐγὼ εἶδον ὄναρ, Aristophanes Lovagjai 1090. vers τετραίρομαι δὲ ἐκ τινος ἐνυπνίου, ὃ ἐώρακα ὀλίγον πρότερον ταύτης τῆς νυκτός, Platon Kritonja II. 44. Ezt Ficinus (Marsilio Ficino, 1433—1499. a neoplatonismus buzgó hive, Platon és Plotinus fordítója) így fordítja: Coniecturam vero ex somnio quodam facio, quod paulo ante hac nocte vidi. A magyarban is mondják: álmot látni, álomlátás;

Álom, álom, édes álom,
Édes a hajnali álom !
De édesebb az az álom,
Melyben galambomat látom.

L. Erdélyi Válogatott magyar népdalok 43. sz. Ezt
Aigner Lajos, Ungarische Volksdichtungen 29. l. lefordítja :

Traum, o Traum, o süsser Traum !
Süss ist wohl der Morgentraum,
Süsser aber ist der Traum,
Wo mein Liebchen ich kann schauen.

Kriza, Vadrózsák I. 43. l. Az éjőn á'momba ojan á'mot
láttam, s ugyancsak Aignernél a 31. lapon. Az arabban :
ra'ajtu fi manâmi. V. ö. Mózes I. 41., 22. Egyet. Philol. Közl.
II. 228. l.

— — — — —

